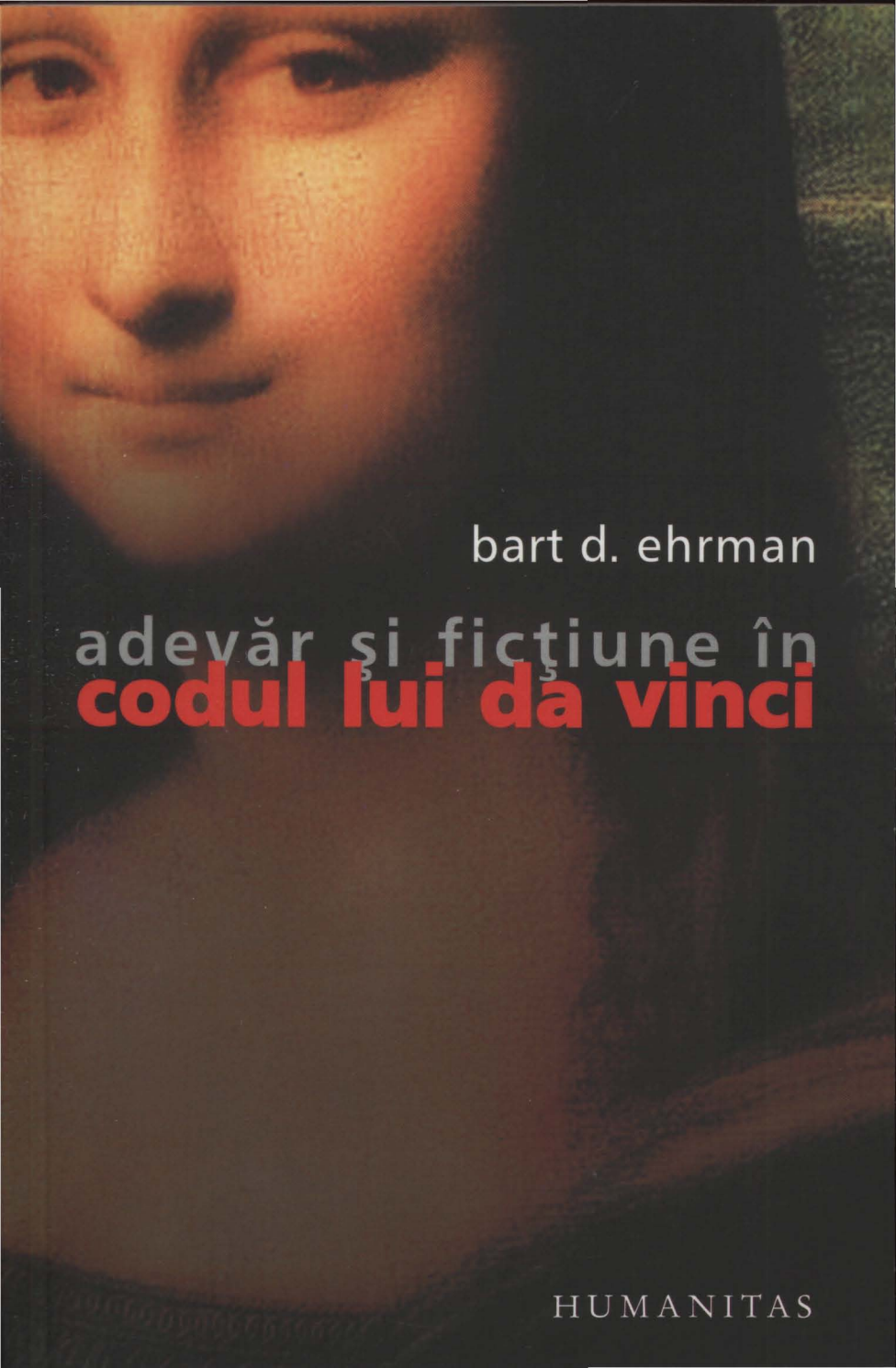

bart d. ehrman

adevăr și ficțiune în codul lui da vinci

HUMANITAS

BART D. EHRMAN, reputat profesor de istoria Bisericii, este șeful departamentului de Studii ale Religiei al Universității din North Carolina, Chapel Hill. Ehrman și-a făcut studiile de masterat și doctorat la Seminarul Princeton, unde a absolvit, în 1985, *magna cum laudae*. De atunci a publicat un mare număr de studii privind interpretarea Noului Testament, istoria creștinismului timpuriu, ortodoxia și erezia, formarea canonului sau diferite perspective asupra lui Iisus ca personaj istoric, pe lângă articole, antologii și recenzii. Printre cărțile sale se numără: *Lost Christianities* (2003); *Lost Scriptures: Books That Did Not Make it into the New Testament* (2003); *The Apostolic Fathers* (2003); *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium* (1999); *The New Testament and Other Early Christian Writings: A Reader* (1998); *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament* (1993); *Didymus the Blind and the Text of the Gospels* (1986).

În *Adevăr și ficțiune în „Codul lui Da Vinci"*, Ehrman decriptează în cheie istorică bestsellerul lui Dan Brown, într-un stil atrăgător și foarte accesibil.

BART D. EHRMAN

ADEVĂR ȘI FICȚIUNE ÎN *CODUL LUI DA VINCI*

Un istoric dezvăluie ce știm cu adevărat despre Iisus, Maria Magdalena și Constantin cel Mare

Traducere din engleză de
MELANIA DUMITRACHE

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
GABI DUMITRU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
EHRMAN, BART D.
Adevăr și ficțiune în „Codul lui Da Vinci" / Bart D. Ehrman; trad. din engleză de Melania Dumitrache. – București: Humanitas, 2005
ISBN 973-50-0995-1

I. Dumitrache, Melania (trad.)

821.111.09 Brown, D.
929 Brown, D.

Copyright © 2004 by Oxford University Press
This translation of *Truth and Fiction in the Da Vinci Code*, originally published in English in 2004, is published by arrangement with Oxford University Press, Inc.
Această traducere a cărții *Adevăr și ficțiune în Codul lui Da Vinci*, apărută în original în engleză în anul 2004, este publicată cu acordul Oxford University Press, Inc.
© Humanitas, 2005, pentru prezenta versiune românească

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/317 18 19 fax 021/317 18 24
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/311 23 30,
fax 021/313 50 35, C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

ISBN 973-50-0995-1

Lui Robert Miller, prieten și editor extraordinar

Mulțumiri

Pentru scrierea acestei cărți, doresc să îmi exprim recunoștința pentru ajutorul primit de la două persoane. Mai întâi, mulțumesc editorului și prietenului meu de la Oxford University Press, Robert Miller, care a conceput ideea, m-a convins să o materializez și a citit manuscrisul cu mare atenție la detalii. Cealaltă persoană căreia doresc să îi mulțumesc este fostul meu student, Andrew Jacobs, de la Universitatea din California, Riverside, ale cărui comentarii atente și aprofundate asupra manuscrisului original al cărții au depășit cu mult orice așteptări de colegialitate sau prietenie.

Introducere

Romanul lui Dan Brown *Codul lui Da Vinci* a fost un imens succes de piață, care a făcut să pară neînsemnate vânzările celorlalți competitori recenți. Chiar acum, când scriu aceste cuvinte (14 iunie 2004), această carte se află pe lista de bestselleruri a ziarului *New York Times* de șaizeci și trei de săptămâni, unde ocupă încă locul întâi. La începutul acestui an se vindea cu viteza astronomică de 100 000 de exemplare *pe săptămână*, conform publicației *Publishers Weekly*, ediția din 9 februarie, 2004. Iar când va apărea ediția broșată, ne așteaptă o nouă avalanșă de vânzări, care se va adăuga milioanelor de copii vândute deja în ediția cartonată.

Ca mulți alții, am aflat de *Codul lui Da Vinci* pe calea zvonului. Tocmai terminasem de scris cartea *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew* (*Creștinătăți pierdute: bătălii pentru Scriptură și credințe necunoscute*), pentru Oxford University Press. Este o carte despre forme ale creștinismului timpuriu care nu au supraviețuit, despre practici și credințe care au fost interzise, scoase în afara legii și distruse de conducătorii bisericii timpurii, cu intenția de a impune un mod ortodox de înțelegere a religiei creștine. Cartea mea cuprindea discuții aprofundate despre un număr de cărți necanonice și eretice care au ajuns să fie interzise oficial de părinții bisericii timpurii. Acestea erau evangheliile, epistolele și

apocalipsele care slujiseră drept Scripturi sacre pentru diverse grupuri creștine, dar respinse de autorități, care au hotărât în cele din urmă ce să includă și ce să excludă din canonul Scripturii. După ce au fost scoase din Scriptură, aceste cărți s-au pierdut — și cele mai multe au rămas de negăsit până în ziua de azi, cu excepția câtorva dintre ele, recuperate datorită unor descoperiri arheologice majore din secolele al XIX-lea și XX.

În afară de cartea mea *Lost Christianities*, am publicat o colecție de texte care au supraviețuit din așa-numitele cărți apocrife sau eretice, într-un volum intitulat *Lost Scriptures: Books That Did Not Make It into the New Testament* (*Evangheliile pierdute: cărți care nu au fost incluse în Noul Testament*), publicată de asemenea la Oxford University Press. Nu am scris aceste două volume pentru uzul academic al celor deja familiarizați cu aceste lucruri, ci pentru oamenii obișnuiți, care ar putea găsi în aceste informații ceva nou.

Bineînțeles că am devenit foarte curios când am găsit *Codul lui Da Vinci*, pentru că mă aflam în fața unei lucrări moderne de ficțiune — în genul unui roman polițist, înțesat cu intrigi principale și secundare complicate, conspirații și adevăruri ascunse — care menționa, și într-o anumită măsură chiar se baza pe aceste elemente ale creștinismului timpuriu, evangheliile pierdute și felul în care acestea îl descriu pe Iisus. Însă, conform cărții *Codul lui Da Vinci*, evangheliile pierdute nu reprezintă o viziune eretică asupra lui Iisus; ci, mai degrabă, ele redau adevărul istoric — insistând asupra faptului că Iisus a fost căsătorit cu Maria Magdalena, cu care a avut un copil, inițiind astfel un neam sfânt care supraviețuiește până în ziua de azi.

Știam, desigur, că lucrarea în sine era ficțiune, dar pe măsură ce o citeam (și eu, ca și alții, am citit-o pe nerăsuflate), îmi dădeam seama că personajele lui Dan Brown

făceau de fapt supoziții de natură *istorică* despre Iisus, Maria Magdalena și despre evanghelii. Cu alte cuvinte, ficțiunea era construită pe o fundație istorică pe care cititorul urma să o accepte ca factuală, în loc de ficțională.

Dar ca majoritatea istoricilor care și-au petrecut viețile studiind sursele antice despre Iisus și creștinismul timpuriu, am observat imediat o serie de erori legate de afirmațiile pretins istorice. Romanul conține numeroase greșeli, unele dintre ele foarte evidente, care nu sunt numai ușor de identificat pentru experți, ci și irelevante în raport cu intriga. Dacă autorul ar fi cercetat mai aprofundat, ar fi putut prezenta fundalul istoric al romanului său cu acuratețe, fără să compromită în vreun fel ceea ce avea de gând să povestească. De ce nu s-a informat pur și simplu mai bine?

Pentru că volumul *Codul lui Da Vinci* avea deja vânzări incredibil de mari la vremea când a apărut cartea mea *Lost Christianities*, agenta mea de la Oxford University Press, Tara Kennedy, împreună cu editorul și vechiul meu prieten, Robert Miller, mi-au sugerat să fac o listă cu problemele de natură istorică întâlnite în această carte. Lista urma să fie oferită celor de la departamentul de marketing, ca material de interes pentru potențialii clienți. Așa că am încheiat repede ceva, după o simplă citire a romanului lui Dan Brown. Această listă a apărut apoi pe Internet și în cele din urmă, cu binecuvântarea mea, dar fără revizuirea mea editorială, a fost inclusă într-una din cărțile recente despre *Codul lui Da Vinci*, și anume în *Secrets of the Code: The Unauthorized Guide to the Mysteries Behind „The Da Vinci Code"* (*Secretele Codului: ghidul neautorizat al enigmelor din „Codul lui Da Vinci"*), editată de Dan Burstein. Ca ziarist liber-profesionist, Burstein a alcătuit o compilație foarte interesantă de opinii privind *Codul lui Da Vinci*, aparținând unor experți

(dar și non-experți) dintr-o serie de domenii diverse, începând de la istoria antică a bisericii (specialitatea mea), până la Leonardo da Vinci și societățile secrete romano-catolice. Includ aici lista mea simplă cu cele zece erori istorice, pe care am alcătuit-o la cererea agentului meu. Iată aceste erori, exact în forma în care le-am redactat prima dată:

Câteva erori factuale în *Codul lui Da Vinci*:

1. În mod sigur, viața lui Iisus NU a fost „atestată de mii de adepți de peste tot". Nici măcar nu a avut mii de adepți, și cu atât mai puțin adepți literați (p. 231).

2. Nu este adevărat că „pentru Noul Testament au fost luate în considerare" optzeci de evanghelii (p. 231). Afirmația pare să creeze impresia că s-a organizat un concurs pentru scrierea Noului Testament, iar materialele au fost expediate prin poștă...

3. Este absolut fals că Iisus nu a fost considerat divin înaintea Conciliului de la Nicea și că înainte de acesta a fost considerat doar un „profet muritor" (p. 233). Marea majoritate a creștinilor, până la începutul secolului al IV-lea, l-au recunoscut ca fiind de esență divină. (Unii au considerat că natura lui era divină în asemenea măsură încât nici măcar nu era om!)

4. Constantin NU a cerut să se scrie o „Nouă Biblie", care să omită referirile la trăsăturile umane ale lui Iisus (p. 234). Mai întâi, el nu a comandat deloc o nouă Biblie. Apoi, cărțile care au fost incluse în Biblie sunt pline de referiri la trăsăturile sale umane (îi este foame, este obosit, este furios; se întristează; sângerează, moare).

5. Manuscrisele de la Marea Moartă nu au fost „descoperite în 1950" (p. 234). Ci în 1947. Iar documentele Nag Hammadi NU relatează deloc povestea Graalului și nici nu evidențiază trăsăturile umane ale lui Iisus. Ci exact contrariul.

6. „Tradiția evreiască" nu interzicea nicidecum ca „bărbatul evreu să fie necăsătorit" (p. 245). De fapt, comunitatea din care provin Manuscrisele de la Marea Moartă era alcătuită în principal din bărbați necăsătoriți.

7. Manuscrisele de la Marea Moartă nu au fost printre „cele dintâi documente creștine" (p. 245). Ele sunt evreiești și nu conțin nimic din ce ar putea avea legătură cu creștinismul.

8. Nu știm nimic despre descendența Mariei Magdalena; nu există nici o legătură între ea și „casa lui Beniamin". Și chiar dacă această legătură ar exista, nimic nu indică faptul că Maria Magdalena ar fi o descendentă a casei lui David (p. 248).

9. Era Maria Magdalena *însărcinată* în momentul crucificării lui Iisus? Asta-i bună! (p. 255)

10. Documentul Q nu este o sursă care a supraviețuit și pe care a ascuns-o Vaticanul și nici nu este o carte scrisă de însuși Iisus. Este un document ipotetic, despre care experții au afirmat că a fost disponibil evangheliștilor Matei și Luca; este în principal o colecție de pilde pe care le-a dat Iisus. Învățații romano-catolici împărtășesc părerea non-catolicilor despre acest document; în el nu se ascunde nici un secret (p. 256).

Pe lângă simpla listă pe care am oferit-o, mi s-a luat și un interviu pentru cartea lui Dan Burstein, în calitate de expert în domeniu.

Și am crezut că toată povestea se va termina aici.

Însă Robert Miller, editorul meu de la Oxford, a început să creadă cu tot mai multă convingere că, dintre toate cărțile publicate despre *Codul lui Da Vinci*, nici una nu este completă, din diverse motive. Unele, ca aceea a lui Burstein, sunt compilații alcătuite de oameni pe care îi interesează subiectul, dar nu sunt experți în domeniu. Altele (în număr mult mai mare, în mod evident) sunt scrise de oameni religioși care vor să „îndrepte lucrurile", ca nu cumva cei de aceeași religie cu ei (poate din Biserica creștină evanghelică?) să fie induși în eroare de unele afirmații făcute în carte. Aceste tipuri de reacții sunt acceptabile pentru ce se pretind a fi. Dar de ce să nu existe un răspuns formulat chiar de un expert în materie? Miller m-a convins că era nevoie de un răspuns dat cărții lui Dan Brown de către un istoric.

Nu am răspuns numai pentru că, din întâmplare, mă interesează această carte (mă interesează foarte multe cărți, și nu am de gând să scriu despre toate) sau pentru că mă îngrijorează impactul religios pe care îl poate avea asupra credinței celorlalți. Mă preocupă un aspect ceva mai prozaic. Cunosc o mulțime de oameni care învață despre trecut din lucrări de ficțiune sau din filme. De exemplu, filmul lui Mel Gibson „Patimile lui Christos" a fost lansat pe piață exact când romanul *Codul lui Da Vinci* începea să facă vânzare. Filmul a avut un succes colosal, mai ales printre cei interesați de povestea lui Iisus, dar care nu știu ce spun Evangheliile despre acest subiect. Cum își vor închipui acești oameni, probabil pentru tot restul vieții lor, ultimele ore de viață ale lui Iisus? Se vor gândi la ele în lumina a ceea ce au văzut redat pe marele ecran. Mel Gibson, mai

mult decât evangheliștii Matei, Marcu, Luca sau Ioan, își va pune amprenta asupra felului în care oamenii înțeleg moartea lui Christos — sau cel puțin cei din generația următoare.

Nu este nici bine, nici rău că regizorii de film sau scriitorii pot influența sentimentele publicului și pot schimba gândirea audienței; este pur și simplu realitatea acestor vremuri. Dar atunci când imaginile pe care le creează pentru spectatorii sau cititorii lor sunt *eronate* — ei bine, atunci rezultatul este că oamenii înțeleg greșit istoria așa cum a fost ea, înlocuind faptele istorice cu ficțiunea. Poate că aceasta nu constituie o pagubă reală. Dar pe noi, aceștia care ne-am petrecut viețile studiind istoria, începe să ne irite.

Așa m-am hotărât eu să scriu o carte despre romanul lui Dan Brown și să mă ocup nu de natura povestirii în sine (mi-a plăcut ca roman polițist), ci de natura pretins istorică a afirmațiilor despre Iisus, Maria Magdalena, împăratul Constantin și formarea canonului Scripturii — toate acestea sunt aspecte fundamentale ale povestirii pe care Brown a creat-o pentru noi.

Cel mai bine este să încep cu un scurt rezumat al poveștii, pentru a împrospăta memoria celor care au citit-o, căci presupun că oricine ar putea fi interesat de această carte a mea a citit deja romanul lui Dan Brown.

Codul lui Da Vinci: Un scurt rezumat

Codul lui Da Vinci are o intrigă complexă și încurcată, pe care o voi reda doar într-o formă foarte scurtă. La Paris a avut loc un asasinat misterios. A fost ucis renumitul curator al muzeului Luvru, Jacques Saunière. Din cauza unor simboluri religioase bizare lăsate la locul crimei și care fuseseră desenate chiar de Saunière înainte să moară, este

chemat Robert Langdon, maestru în simbologie religioasă și profesor la Universitatea Harvard, care se află la Paris pentru o conferință. I se alătură un criptograf al poliției, Sophie Neveu, care, din întâmplare, este nepoata lui Saunière; ea și bunicul ei nu au păstrat legătura de zece ani. Ceea ce Langdon și Neveu nu știu la început, dar își dau seama mai târziu, este că Saunière era capul unei grupări religioase secrete, cunoscute în istorie ca Stăreția Sionului, care a păstrat peste secole secretul naturii Graalului și al locului unde se află el.

Un set bizar de circumstanțe îi determină pe Langdon și pe Neveu să facă cercetări urmând indiciile pe care le lăsase Saunière, cu scopul final de a găsi misteriosul și mult căutatul Graal. Ei îi urmăresc și pe aceia care sunt vinovați de moartea lui Saunière și care, în mod evident, îl uciseseră în vreme ce încercau să afle unde era ascuns Graalul. Acești „ceilalți" misterioși îi folosesc drept pioni pe membrii ordinului catolic fanatic „Opus Dei", care urmează să îi conducă la locul tainic unde se află Graalul.

Pe parcursul peripețiilor lor, Langdon și Neveu se întâlnesc cu Sir Leigh Teabing, un aristocrat bogat și expert în povestea Graalului, care vorbește despre fundalul istoric al misterului ce îl înconjoară. Graalul nu este cupa lui Christos, ci vasul care a conținut sămânța sa — este de fapt o persoană, și anume Maria Magdalena, soția și iubita lui Christos, care a fost însărcinată cu el și care i-a născut o fiică. După crucificarea lui Christos, Maria Magdalena și copilul ei au fugit în Franța, unde neamul de urmași divini ai lui Christos s-a perpetuat de-a lungul secolelor.

Există documente despre urmașii lui Christos care au fost păstrate secrete. Aceste documente sărbătoresc principiul feminin în perioada de început a creștinismului și includ câteva dintre primele evanghelii care au fost suprimate de creștinism în secolul al IV-lea, în special de către Constantin cel Mare. Împăratul Constantin a distrus cele

optzeci și ceva de evanghelii care erau în competiție spre a fi incluse în Noul Testament, l-a ridicat pe Iisus de la statutul de muritor la acela de Fiu al lui Dumnezeu, a redus la tăcere tradiția despre Maria și femininul divin, a demonizat femininul în creștinism și a distrus natura sa adevărată, de celebrare a zeității feminine.

Dar Stăreția Sionului a știut vreme de secole adevărul despre Iisus și Maria Magdalena și a ținut numeroase întâlniri secrete pentru a sărbători unirea lor sfântă și pentru a adora femininul divin. Această societate secretă, al cărei cel mai recent conducător fusese Jacques Saunière, a păstrat mormântul Mariei Magdalena și sutele de documente care revelau adevărul despre femininul divin.

Au fost și alți oameni faimoși care au condus Stăreția Sionului și au sărbătorit adevărul despre căsătoria lui Iisus cu Maria Magdalena — inclusiv celebrul Leonardo da Vinci, care a pictat-o pe Maria Magdalena în faimoasa sa frescă „Cina cea de taină" și a dat indicii asupra acestei uniri în multe alte lucrări ale sale, pentru ca aceia care cunosc adevărul să îl vadă și să se bucure de el.

Langdon și Neveu, cu ajutorul lui Sir Leigh Teabing, descurcă treptat misterul ce învăluie Graalul și descoperă documentele secrete care atestă puterea sa adevărată, învârtindu-se printr-un labirint încurcat de criptograme, care îi conduc din enigmă în enigmă și de la un loc la altul, până ajung la adevărul despre Graal și la locul ultimei sale ascunzători.

Problemele de istorie pe care le pune romanul

Chiar înainte să citesc eu însumi *Codul lui Da Vinci*, fusesem deja întrebat despre carte — în special despre

fundalul său istoric. Este ceva adevărat în ceea ce se spune despre Iisus și Maria Magdalena? Au existat cu adevărat evanghelii ținute ascunse în care se revela secretul unirii lor fizice? Au fost ei cu adevărat căsătoriți? Maria Magdalena chiar a născut un copil al cărui neam de descendență sfântă s-a perpetuat până azi? A suprimat împăratul Constantin celelalte evanghelii și a creat Biblia creștină? A eliminat el femininul divin din creștinism, promovându-l pe bărbatul Iisus în împărăția divină și schimbând astfel cursul creștinismului *pentru totdeauna*?

Acestea sunt tipurile de întrebări de care mă voi ocupa în capitolele care urmează. Vă spun clar ce anume nu discut în cartea mea. Nu voi vorbi depre calitățile romanului *Codul lui Da Vinci* ca ficțiune — deși trebuie să spun că mi-a plăcut foarte mult și, așa cum am precizat deja, este o lectură captivantă. Și nu voi vorbi despre ipotezele moderne pe care le face asupra ordinului Opus Dei, asupra Stăreției Sionului și asupra rolului Vaticanului. Nu voi vorbi nici despre picturile sau opiniile lui Leonardo da Vinci.

Mă voi concentra în schimb asupra fundalului istoric al cărții, incluzând: personajul istoric Iisus, personajul istoric Maria Magdalena, evoluția bisericii creștine în perioada sa de început și rolul jucat de împăratul Constantin în formarea a ceea ce noi cunoaștem ca fiind credințe și scripturi ale religiei creștine. Cât din fundalul istoric al acestei cărți este veridic și cât de mult este ficțiune? Cât adevăr este în romanul *Codul lui Da Vinci*?

Într-un fel, întrebarea este ridicată chiar de *Codul lui Da Vinci*, prin felul în care începe (la pagina 1, înainte de Prolog), cu o listă de așa-zise fapte, incluzând și afirmații despe Stăreția Sionului, Opus Dei și altele. Această listă include și afimația conform căreia „toate descrierile de opere de artă, arhitectură, documente și ritualuri secrete din acest roman sunt adevărate".

Dar chiar sunt ele adevărate? Nu mă voi referi la artă, arhitectură sau ritualuri. Mă voi lega numai de documente. Și așa cum vom vedea, chiar când Dan Brown se străduiește să prezinte fapte (și chiar precizează că sunt exacte), el deja s-a jucat cu ele și, de fapt, ele sunt parte integrantă din ficțiune. Scopul meu este să separ realitatea de ficțiune, realitățile istorice de cele fictive, pentru aceia pe care îi interesează să afle despre începuturile istorice ale creștinismului și în special despre viața lui Iisus și despre textele care alcătuiesc Noul Testament.

Cum se scrie istoria critică

Înainte de a începe această discuție, ar trebui să spun câteva cuvinte despre modul în care voi aborda subiectul. Trecutul poate fi explorat în multiple feluri, chiar și trecutul antic despre care se vorbește într-o lucrare de ficțiune cum este *Codul lui Da Vinci*. Unii încearcă în mod creativ să își imagineze cum era trecutul, fără să își sprijine viziunea pe vreo sursă de informație, sau pe foarte puține. Alții iau ca atare orice surse care au supraviețuit și încearcă să le amestece într-un fel de sinteză. Nici una dintre cele două tipuri de abordări nu este critică, pentru că ele nu cântăresc și nu evaluează dovezile care s-au păstrat. Accesul nostru la trecut se face numai prin surse care ne vorbesc despre el, și totuși sursele noastre nu pot fi considerate veridice, deoarece adesea se contrazic una pe alta și, mai mult, ele reprezintă întotdeauna perspectivele, punctele de vedere neobiective și viziunile de ansamblu ale autorilor. Așa că cea mai bună cale pentru a reconstrui trecutul este folosirea surselor în mod critic, și anume prin istorie critică.

Este dificil pentru istoricii critici (și pentru oricine) să reconstruiască ceea ce s-a întâmplat în trecut, pentru simplul motiv că evenimentele istorice nu pot fi niciodată *dovedite*. Aceasta pentru că o dată ce un lucru se întâmplă, se și termină și nu poate fi făcut să se întâmple din nou. Câteodată discut cu studenții mei contrastul dintre modul de lucru al istoricilor critici și cel al oamenilor de știință. Științele empirice folosesc experimente repetate pentru a stabili dovezi. La nivel elementar, dacă vreau *să dovedesc* că bucățile de fier se scufundă în apă caldă, dar că bucățile de săpun Ivory plutesc, tot ce am de făcut este să pregătesc o sută de căzi cu apă caldă și să arunc în ele bucățile de fier și de săpun. De fiecare dată, fierul se va scufunda și săpunul Ivory va pluti. Această observație servește drept bază probabilității predictive pe care o considerăm dovadă, și anume faptul că dacă încercăm și altă dată să facem același lucru, vom obține același rezultat.

Nu se poate spune același lucru și despre istorie, pentru că evenimentele trecutului nu pot fi repetate. Și astfel, alt tip de „dovezi" — altele decât experimentele controlate și repetate — trebuie folosite pentru a stabili grade de probabilitate. Și, la fel ca în cazul științei, în ceea ce privește istoria totul ține de probabilitate. Unele lucruri sunt virtual sigure (Aliații chiar au câștigat al Doilea Război Mondial). Alte lucruri sunt foarte probabile, dar nu la fel de sigure (George Washington chiar avea dinți falși). Alte ocurențe sunt și mai puțin sigure, dar încă probabile (Cezar chiar a traversat Rubiconul). Altele însă sunt cu adevărat improbabile (a fost Maria Magdalena tovarășa intimă a lui Iisus?).

Ce face anumite lucruri mai sigure sau, cel puțin, mai probabile decât sunt altele? În toate cazurile, este vorba de tipul dovezii. Există mii de martori oculari care pot depune mărturie despre victoria Aliaților în al Doilea Război

Mondial. Câte relatări ale martorilor oculari există spre a dovedi starea sănătății dinților lui George Washington sau activitatea militară a lui Cezar? Foarte puține, într-adevăr. Dar despre Maria Magdalena și Iisus?

Se pare că, în ceea ce o privește pe Maria Magdalena, sursele noastre provin direct din Biblie. Aceasta generează o altă problemă, care va deveni importantă pe măsură ce ne vom ocupa de ipotezele istorice în romanul *Codul lui Da Vinci*: dacă o sursă antică (Evanghelia după Marcu, de exemplu) apare în Biblie, în ce fel este afectată veridicitatea acestei surse? Din punctul de vedere al istoricilor critici, sursele din Biblie trebuie tratate ca orice altă sursă din trecut — ele trebuie examinate critic, pentru a se descoperi dacă sunt credibile sau nu. Aceasta înseamnă, printre altele, și că trebuie să observăm cum se raportează ele la alte surse ale vremii respective — spre a vedea, de exemplu, dacă sunt contrazise de acestea. Dacă există contradicții între surse, atunci istoricul trebuie să decidă căror surse să le dea crezare. Și pentru a lua această decizie, istoricul are nevoie de *temeiuri*. Nu e suficient să spunem că, dacă ceva este afirmat în Biblie, atunci acest lucru este în mod necesar exact. Dacă, rescriind povestea, autorul din Biblie a schimbat un eveniment istoric dintr-un motiv personal? Iar pe de altă parte — trebuie să subliniez asta — dacă există o altă sursă decât Biblia care spune o altă versiune (de exemplu, Evanghelia după Maria Magdalena), acea sursă nu este nici ea în mod necesar corectă. Toate sursele trebuie să fie evaluate, spre a le descoperi pe acelea pe care ne putem baza într-o măsură mai mare sau mai mică.

Subliniez acest lucru pentru că unii oameni tind să creadă că orice provine dintr-o sursă canonică este adevărat (fie că sunt scrierile lui Iulius Cezar, George Washington sau Biblia), în timp ce alții înclină să creadă orice *contrazice*

o sursă canonică. Cea din urmă abordare aparține în special celor atrași de teoriile conspirative — dar și oamenilor cu o mare curiozitate intelectuală sau celor care cred în maxima „învingătorii scriu istoria" și, prin urmare, sunt intrigați de posibilitatea de a recupera „cealaltă variantă" a poveștii. Istoricii critici nu abordează sursele în acest fel și nu favorizează automat o variantă în detrimentul alteia. În loc de asta, fiecare sursă trebuie analizată și evaluată cu atenție. Și așa cum vom vedea într-un capitol care urmează, acest lucru e valabil chiar și pentru sursele referitoare la o figură atât de importantă cum este Iisus — despre care se povestește atât în cărți care au fost incluse în Noul Testament, cât și în cărți care nu au fost incluse (de exemplu Evanghelia lui Filip, care joacă un rol important în *Codul lui Da Vinci*). Istoricul critic analizează *toate* aceste surse și le compară una cu alta cu atenție, hotărând care pot fi luate în considerație ca fiind credibile și care dintre ele au elemente ce nu fac parte din realitatea istorică.

Cu această ocazie ar trebui să precizez și că multe dintre sursele ce constituie mărturii despre trecut — milioane și milioane de dovezi, din toate perioadele istorice — nu mai există, ci sunt complet pierdute pentru posteritate. Printre ele sunt și dovezile despre viața lui Iisus și despre viețile celor care i-au fost discipoli. Din fericire, acum sunt disponibile mai multe surse despre Iisus (și despre Maria Magdalena, de exemplu) decât au visat vreodată experții de acum un secol că pot exista. Și totuși, nu avem decât o foarte mică parte din sursele care trebuie să fi existat într-un moment sau altul. Unele dintre aceste surse care nu au supraviețuit au fost distruse fără îndoială de creștini, care au considerat aceste învățături ofensatoare sau prost direcționate. Dar cele mai multe dintre ele nu

au supraviețuit pur și simplu pentru că, la un moment dat în trecut, nimeni nu s-a deranjat să le mai copieze.

Trebuie să mai punctez un fapt important: singurele surse scrise pe care le avem despre trecutul îndepărtat ne parvin ca documente copiate de mână (cu mult înainte ca Gutenberg să fi inventat tiparul, în secolul al XV-lea). În Antichitate, nu era greu să faci un document să dispară; aceasta se întâmpla pur și simplu dacă nu era dat la copiat. Contrar aluziilor ce pot fi întâlnite pe alocuri în literatura conspirativă despre creștinismul timpuriu — și chiar în ficțiunea istorică *Codul lui Da Vinci* — avem puține dovezi despre arderea în masă a cărților „periculoase" în Antichitate. Dacă se credea că o carte creează probleme, ea pur și simplu nu era multiplicată. Din fericire, unele dintre aceste cărți „rare" au fost găsite în timpurile moderne, datorită descoperirilor făcute întâmplător sau, uneori, de către arheologi de profesie.

În capitolele care urmează, pe măsură ce evaluez afirmațiile de natură istorică din *Codul lui Da Vinci*, voi lua în considerare toate sursele existente în prezent, și canonice și necanonice, și ortodoxe și eretice, atât bine cunoscute, cât și, după toate aparențele, uitate. Doar analizând aceste surse putem ajunge să înțelegem cu adevărat figurile din trecut care ne interesează, inclusiv cele trei personaje care se află în centrul intrigii din *Codul lui Da Vinci*: Iisus, Maria Magdalena și împăratul Constantin.

Nota traducătorului: Pentru versiunea în limba română a citatelor din Evangheliile canonice, am folosit ediția BOR, Editura Institutului Biblic și de Misiune, București, 1997. Pentru citatele din evangheliile și textele apocrife, am folosit în principal traducerea lui Cristian Bădiliță, *Evanghelii apocrife*, ediția a III-a, Iași, Polirom, 2002.

Partea întâi

Împăratul Constantin, Noul Testament și celelalte evanghelii

Capitolul întâi

Rolul împăratului Constantin în creștinismul timpuriu

În ciuda complexității intrigilor și subintrigilor, *Codul lui Da Vinci* este, în esență, o poveste despre ceea ce este corect sau greșit, despre bine și rău. Prin urmare, nu e surprinzător că personajele pot fi împărțite în aceste categorii. Personajele pozitive îi includ, desigur, pe Langdon și Sophie Neveu, care, de bună-credință, vor numai să descopere adevărul. Un personaj pozitiv, însă într-un mod ambiguu, este șeful poliției judiciare franceze, Bezu Fache, o figură sumbră, ale cărui acțiuni par adesea egoiste, un individ arogant, dar care până la urmă se dovedește a fi de partea binelui. De partea răului, spre surpriza noastră, îl găsim pe Leigh Teabing („Învățătorul" — înainte să se autodemaște, Teabing apare ca fiind de partea lui Langdon și Neveu); Rémy, șoferul și spionul lui Teabing; și călugărul Albinos Silas, care ucide la comandă, pentru a înfăptui ceea ce i se pare lui a fi binele superior.

Dar nu numai personajele din povestire, ci și personajele istorice pe care este bazată povestirea pot fi considerate pozitive sau negative. Sigur că Iisus și Maria Magdalena sunt personaje pozitive din trecut. Pe de altă parte, arhetipul „băiatului rău" este împăratul roman din secolul al IV-lea, Constantin. Se spune că, de fapt, Constantin este cauza multor rele care au covârșit religia creștină din zilele lui până azi. Conform lui Leigh Teabing (și lui Langdon, într-o anumită măsură), Constantin a fost cel care

a schimbat pentru totdeauna forma creștinismului, a pus accentul pe masculin, a demonizat femininul, a atribuit în mod fals o origine divină profetului muritor Iisus, a suprimat evangheliile timpurii care celebrau trăsăturile umane ale lui Iisus și a canonizat textele care îi accentuau divinitatea. Este această portretizare adevărată?

Creștinismul lui Constantin

Mai precis, Teabing ne spune că împăratul Constantin nu a devenit niciodată creștin, ci a rămas păgân toată viața; Constantin a folosit creștinismul doar ca să își atingă scopurile politice. Se spune că a întrunit Conciliul de la Nicea în anul 325 pentru a încerca să unifice creștinătatea, forțând-o să îl recunoască pe Iisus ca ființă divină mai degrabă decât umană (până atunci, creștinii îl considerau pe Iisus om). Și atunci Constantin a creat Biblia pe care o avem astăzi, o Biblie care exclude femeia și sărbătorește bărbatul și în care omul Iisus este proclamat a fi de esență divină.

Câtă realitate istorică este în aceste afirmații despre împăratul Constantin și în ce măsură sunt ele fantezii, ficțiuni care formează firul narativ, dar care nu se sprijină pe istorie? Putem începe cu întrebarea referitoare la relația lui Constantin cu creștinismul. Este adevărat că a rămas păgân toată viața lui și că nu s-a convertit niciodată la creștinism?

Amintiți-vă de conversația-cheie dintre Sophie și Leigh Teabing pe această temă:

„— Credeam că împăratul Constantin era creștin, spuse Sophie.

— Nicidecum, comentă Teabing cu dispreț. A fost păgân toată viața lui și a fost botezat pe patul de moarte, când

era prea slăbit ca să protesteze... La trei secole după crucificarea lui Iisus Christos, adepții lui Iisus s-au înmulțit exponențial. Creștinii și păgânii au început să se războiască, iar conflictul a luat asemenea proporții încât amenința să scindeze Roma. Constantin a decis că trebuia să acționeze. În anul 325 A.D., el a hotărât să unifice Roma printr-o singură religie, creștinismul.

Sophie era uimită.

— De ce ar alege un împărat păgân *creștinismul* ca religie oficială?

Teabing chicoti.

— Împăratul Constantin era un foarte bun om de afaceri. El a înțeles că creștinismul avea succes și pur și simplu a pariat pe calul câștigător" (p. 232).

Istoricii pot recunoaște ceva adevăr în aceste afirmații, dar, în ansamblu, ele conțin mai multă ficțiune decât fapt istoric. Primul lucru ce se impune a fi discutat este cursul pe care l-a urmat creștinismul până la faimoasa convertire a împăratului Constantin la credință.

Luptele dintre creștini și păgâni

Nu este adevărat, cum spune Teabing, că, la un moment dat, „creștinii și păgânii au început să se războiască, iar conflictul a luat asemenea proporții încât amenința să ducă la scindarea Romei." Asta ar da prea mult credit influenței creștinismului înainte de convertirea împăratului Constantin, făcând să pară că atunci creștinii erau aproape la fel de numeroși ca și păgânii și se aflau mereu în poziție de atac sau contraatac. Realitatea este complet diferită. Înainte de împăratul Constantin, la începutul secolului al IV-lea, creștinii formau un grup minoritar în Imperiul Roman și erau persecutați de grupurile covârșitor majoritare — păgânii și autoritățile lor conducătoare.

Ar trebui probabil să ofer mai întâi câteva definiții. *Păgân*, atunci când apare în acest context, nu este un termen negativ. Se referă pur și simplu la oricare dintre adepții religiilor politeiste din Imperiul Roman — adică religiile care adorau o pluralitate de zei. Și cum toată lumea din Imperiu, cu excepția evreilor și a creștinilor, venera mai mulți zei, termenul se referă la marea majoritate a populației.

Erau adorați zei de toate felurile. „Zeii puternici", pe care îi știm din mitologia greacă sau romană, ca Zeus, Ares sau Atena și corespondenții lor romani, Jupiter, Marte și Minerva. Dar pe lângă aceștia, mai erau zeii fiecărei localități și cei cu diferite funcții: zei speciali care sălășluiau în cetățile mari și mici din tot Imperiul și le protejau (fiecare loc cu zeul lui), zei ai familiei și ai gospodăriei, zei ai pădurilor, ai râurilor și câmpiilor, zei cu funcții diverse — aceia care făceau recoltele să crească, menținеau vitele fertile, protejau femeile la naștere, aduceau sănătate, bogăție și pace sau făceau mici favoruri muritorului atunci când erau rugați.

În această perioadă a Imperiului Roman, *exista* într-adevăr o tendință de a considera un zeu ca fiind superior altora, ca Zeu suprem. Însuși Constantin se închina „invincibilului zeu al soarelui" (lat. Sol Invictus), atât înainte, cât și după ce a devenit creștin. Uneori, împăratul Constantin, ca și alții, pare să identifice această zeitate cu Apolo, și el asociat cu soarele. Dar după ce împăratul Constantin s-a convertit la creștinism, se pare că a asimilat acest zeu Dumnezeului creștin.

În orice caz, religiile păgâne din Imperiu adorau mai mulți zei, în felul în care li se părea lor că se cuvine. Acesta este un lucru important de știut pentru a înțelege interacțiunile dintre creștini și păgâni la care se referă Leigh Teabing când spune că păgânii și creștinii „se războiau"

unii împotriva altora. De fapt, nu era chiar așa. *Existau* lupte violente, dar din punct de vedere istoric ele erau aproape în întregime unilaterale. Majoritatea păgână se lupta împotriva minorității creștine, încercând să o elimine.

Creștinismul fusese o religie persecutată încă de la începuturi[1]. El a început de fapt cu torturarea și uciderea fondatorului său, Iisus. Și după moartea lui Christos, un număr de adepți ai săi au împărtășit aceeași soartă. Uneori evreii au fost cei care i-au persecutat pe primii creștini, pentru că, din punctul de vedere al multor evrei, creștinii comiteau o blasfemie împotriva lui Dumnezeu numindu-l pe Iisus Mesia. Dar pe măsură ce a trecut timpul, persecuțiile au început să vină mai mult din partea romanilor păgâni și a oficialilor lor regionali.

Păgânii îi urau pe creștini din cauza felului în care primii înțelegeau relația lor cu zeii. Zeii le asigurau tot ce era necesar vieții lor: sănătate, prosperitate, dragoste, pace, fertilitate și așa mai departe. Făceau toate acestea în schimbul adorației muritorilor, primită sub forma sacrificiilor de animale sau a altor ofrande în hrană, dar și sub forma rugăciunilor spuse în onoarea lor. Zeii nu erau geloși unul pe altul, însă adoratorii nu puteau participa decât la ritualurile religioase aparținând unuia dintre aceștia. Erau mulți zei și fiecare trebuia adorat. Ce se întâmpla oare când nu erau recunoscuți cum se cuvine? Exista riscul să se supere și atunci era vai și amar! Zeii se răzbunau cu ajutorul diverselor dezastre „naturale": ciumă, foamete, secetă, cutremure. Cea mai simplă explicație când se întâmpla așa ceva era că zeii le aduseseră. Pentru că muritorii nu le închinaseră destule ofrande. Și cine refuza oare să îi adore pe zei după voia lor? Aceștia erau creștinii, care susțineau că există un singur Dumnezeu, Domnul lui Iisus, singurul ce trebuia adorat[2].

În secolele al II-lea și al III-lea d.Chr., când orașele, cetățile sau diversele regiuni erau lovite de dezastre, era foarte lesne de crezut că aceasta se întâmpla din vina creștinilor, lucru care ducea adesea la violență în masă împotriva lor. Iar când aceasta căpăta proporții incontrolabile, administratorii romani interveneau oficial și începeau să facă presiuni asupra creștinilor pentru a-i determina să renunțe la credința lor și să adore zeii păgâni așa cum se cuvenea. Când creștinii refuzau aceasta, ei erau pedepsiți prin tortură sau, uneori, cu moartea.

Aceasta era situația reală a creștinilor și a păgânilor din Imperiu. Nu existau două facțiuni care se războiau, așa cum afirmă Teabing. Ci era o populație majoritară păgână, care persecuta o minoritate creștină. Persecuțiile împotriva creștinilor au culminat exact în perioada dinainte ca împăratul Constantin să apară în scenă. Predecesorul său la tron a fost Dioclețian, care avea controlul asupra jumătății estice a Imperiului Roman, în timp ce jumătatea de apus era condusă de Maximian. Dioclețian a decis că trebuia să se ocupe de creștini o dată pentru totdeauna, în condițiile în care, pe vremea aceea, aceștia constituiau probabil între 5% și 8% din Imperiu. Așa că în anul 303 d.Chr.*, Dioclețian, cu cooperarea lui Maximian, a început o persecuție generală a creștinilor în tot Imperiul Roman (cele mai multe dintre persecuțiile anterioare, până în secolul I d.Chr., fuseseră la nivel local și nu în tot Imperiul). Au fost emise câteva edicte care impuneau arderea cărților creștine, demolarea bisericilor creștine, eliminarea privilegiilor sociale pentru creștini și, în cele din urmă, întemnițarea capilor clerului creștin. Mai târziu, în anul 304,

* În original, anul este trecut ca 303 CE — prescurtarea de la *Common Era*, folosită mai nou de specialiști în locul prescurtării AD (d.Chr.) — (*N. tr.*).

un alt edict a impus obligativitatea cetățenilor romani de a aduce sacrificii zeilor, iar nesupunerea însemna moarte sau muncă silnică. Bineînțeles că creștinii nu se puteau supune fără să își compromită credința. Această „Mare Persecuție", cum a fost numită ea, a reînceput periodic pe parcursul a zece ani.

Conform spuselor lui Teabing, împăratul Constantin a fost cel care a pus capăt conflictelor dintre păgâni și creștini, în anul 325. Nici această afirmație nu este corectă. Constantin a făcut pace și a încheiat persecuțiile împotriva creștinilor în anul 313 d.Chr., la un an după ce s-a convertit. Pentru a ne da seama cum s-a petrecut aceasta, trebuie să analizăm convertirea în sine, care a fost un proces destul de complicat. Oricum, este foarte clar că, în ciuda afirmației lui Teabing, împăratul Constantin nu a fost un păgân convins. Convertirea sa a fost marcată, se pare, de un moment decisiv pe câmpul de luptă.

Convertirea împăratului Constantin

Din nefericire, nu există texte care să ateste cum s-a convertit *de fapt* Constantin, ci numai relatarea biografului împăratului, Eusebius, un autor creștin din secolul al IV-lea, adesea numit „părinte al bisericii" deoarece este primul creștin care a scris un tratat cuprinzător de istorie a bisericii din zilele lui Iisus până în vremea sa, adică secolul împăratului Constantin. Pe lângă cele zece volume ale *Istoriei Bisericii*, Eusebius a scris o biografie a lui Constantin. Cum e ușor de bănuit, biografia reflectă perspectiva creștină a lui Eusebius. Chiar și așa, el pretinde că a aflat despre faimoasa convertire a lui Constantin chiar de la împărat, dar după câțiva ani[3].

În orice caz, relatarea istorică a convertirii este simplă. După ce Dioclețian a abdicat în 305 d.Chr., împăratul

Constantin i-a urmat la tron; însă, la Roma, Maximian a revendicat coroana lui Diocleţian pentru el însuşi, până când Constantin l-a învins pe câmpul de luptă. În cele ce au urmat, Maxentius, fiul lui Maximian, a preluat controlul asupra oraşului. Intenţia lui Constantin era să devină unicul conducător al Imperiului, iar aceasta însemna că trebuia să scape de Maxentius şi de armatele lui. Constantin a mărşăluit spre Roma, unde s-a dat o mare bătălie la Podul Milvian, de pe fluviul Tibru. Mai târziu, Constantin a povestit că i s-a arătat un semn înainte de bătălie şi că acest semn l-a făcut să îmbrăţişeze creştinismul ca unica religie adevărată. Conform povestirii sale, el a ştiut că, în bătălia aceea, va fi victorios numai dacă va fi susţinut de forţa divină, dar nu ştia cărui zeu să i se adreseze spre a primi ajutor. Şi atunci a avut viziunea, în plină zi. A văzut pe cer un steag de forma unei cruci, iar deasupra lui erau cuvintele „Prin acest semn, cucereşte".

Împăratul nu ştia ce însemnătate putea să aibă aceasta, însă în noaptea care a urmat a visat că Christos a venit la el cu acelaşi semn şi i-a spus să îl folosească pentru a fi protejat împotriva duşmanilor. A doua zi, Constantin a chemat mai mulţi meşteri şi le-a descris semnul, iar ei au făurit o versiune strălucitoare, din aur şi pietre preţioase. Avea forma crucii, cu două litere greceşti în vârf, un chi şi un ro — primele două litere din numele lui Christos. După cum afirmă Eusebius, împăratul Constantin a chemat sfătuitori pricepuţi la religie, ca să afle semnificaţia celor întâmplate, iar aceştia i-au spus că dacă se va închina zeului creştin, va fi protejat mereu.

Constantin a luptat cu Maxentius la Podul Milvian sub acest semn şi a repurtat o victorie răsunătoare, impunându-se ca împărat al apusului (un alt general, Licinius, era împărat în partea de est a Imperiului).

Leigh Teabing are dreptate să spună că împăratul Constantin nu era creștin pe de-a-ntregul, fără nimic păgân în el. Mai întâi, au observat învățații, el pare să fi continuat să îl adore pe Zeul Soare chiar și după „convertirea" sa: de exemplu, monedele bătute în timpul domniei sale au continuat să înfățișeze Sol Invictus timp de încă nouă ani. Poate că împăratul Constantin a combinat vechea sa religie cu noua credință în Dumnezeul creștin. Probabil că nu întâmplător a hotărât ca Dumnezeul creștin să fie sărbătorit duminica (ziua soarelui) și ca nașterea lui Christos să fie sărbătorită la vremea solstițiului de iarnă. În orice caz, contrar afirmației lui Teabing, Constantin cu siguranță a început să se considere creștin într-un anumit sens, începând din acest moment de grație din anul 312.

În anul următor, Constantin a aranjat cu Licinius, comandantul părții de răsărit a Imperiului, să proclame încetarea ostilităților împotriva creștinilor în tot Imperiul Roman. Aceasta implica emiterea unui edict, care a devenit cunoscut în istorie ca Edictul de la Milano, care asigura libertate religioasă pentru toți cetățenii Imperiului și permitea creștinilor, păgânilor sau evreilor să venereze orice zeu (zei) voiau și în ce fel considerau cuvenit. Acest Edict, și nu conciliul care a avut loc la Nicea doisprezece ani mai târziu, a pus capăt conflictelor creștino-păgâne.

Din acest moment, împăratul Constantin s-a recunoscut și a fost recunoscut drept creștin, deși, așa cum am indicat, se pare că, încă vreo zece ani, el a păstrat și tradiția specifică adorării zeităților păgâne. Însă, până la sfârșitul anului 320, Constantin era cu adevărat devotat credinței creștine. Leigh Teabing are dreptate să spună că împăratul nu a fost botezat până pe patul de moarte (în anul 337 d.Chr.), dar botezul nu a avut loc împotriva voinței sale, cum susține Teabing. Și nu era neobișnuit pentru creștini să aștepte să fie botezați înainte să moară. Cu mult

înainte de asta, Constantin a făcut cunoscută orientarea sa creștină, împreună cu donațiile sale generoase în folosul bisericii creștine și a clerului său, timp de peste douăzeci de ani.

Rămâne întrebarea: de ce s-a convertit Constantin la credința creștină? Este greu de știut dacă Teabing are sau nu dreptate când spune că împăratul „a pariat pur și simplu pe calul câștigător". Este evident că împăratul Constantin avea intenția să unifice Imperiul, care fusese divizat vreme îndelungată (timp de cincizeci de ani înainte de Dioclețian, Imperiul avusese douăzeci de împărați diferiți). În acest scop, el a luat o serie de măsuri politice și financiare. Iar în adoptarea credinței în Dumnezeul creștin, el a văzut o modalitate de a aduce unitate culturală în Imperiu: acesta putea fi un Imperiu care se închina unui singur Zeu (Dumnezeului creștin, în locul multitudinii de zei adorați pe tot teritoriul Imperiului până atunci) și avea un singur împărat pe tron. Un Zeu, o credință, un împărat, un Imperiu.

Convertirea împăratului Constantin la creștinism este incontestabil unul dintre cele mai semnificative evenimente din istoria civilizației occidentale. Dintr-o religie minoritară detestată și persecutată, creștinismul a devenit religia preferată a împăratului însuși. Constantin a copleșit cu favoruri biserica; creștinismul a devenit o religie tot mai populară și prin urmare s-a renunțat la credința în zeii păgâni. Se făceau convertiri în masă. Până la sfârșitul secolului al IV-lea, cetățenii romani erau în majoritate creștini. Toți împărații după Constantin, cu o singură excepție, au fost creștini. La cincizeci de ani după moartea împăratului Constantin, creștinismul era religia oficială a Imperiului. Așa cum a spus un scriitor, convertirea lui Constantin a fost „al doilea mare eveniment despre care s-a dus vorba"[4].

Dar convertirea sa în anul 312 și Edictul de toleranță din anul 313 nu au fost un capăt de drum. Pentru că, așa cum spune chiar Teabing, în anul 325 s-a întâmplat ceva semnificativ. Teabing greșește când identifică acest eveniment important cu încercarea lui Constantin de a unifica Imperiul prin creștinism. Aceasta era deja în curs de înfăptuire. Problema în folosirea creștinismului ca mijloc de unificare era următoarea: biserica creștină în sine era *dezbinată* din cauza unor motive fundamentale, din care cel mai important era reprezentat de vederile sale teologice. Pentru ca creștinismul să unifice Imperiul, trebuia mai întâi să se unifice pe sine. Și acesta este motivul real pentru care Constantin a întrunit un conciliu de episcopi creștini (200-250 de episcopi), pentru a rezolva problemele care cauzaseră neînțelegeri interne; acesta s-a întrunit în orașul Nicea și de aceea este numit Conciliul de la Nicea.

Conciliul de la Nicea

Teabing menționează acest Conciliu atunci când îi vorbește Sophiei Neveu în atelierul lui. El îi spune că împăratul Constantin a întrunit Conciliul de la Nicea pentru a supune la vot ipoteza naturii divine a lui Iisus și că s-a folosit de acest fapt ca modalitate de a-și consolida puterea.

„— În timpul acestei fuziuni a religiilor, Constantin a avut nevoie să întărească noua religie creștină și a convocat faimoasa adunare ecumenică acum cunoscută drept Conciliul de la Nicea... La această adunare, spuse Teabing, au fost dezbătute și votate multe aspecte ale creștinismului — data zilei de Paști, rolul episcopilor, administrarea sacramentelor și, desigur, natura *divină* a lui Iisus.

— Nu înțeleg. Natura lui divină?

— Draga mea, spuse Teabing, până în *acel* moment din istorie, Iisus era considerat de adepții Săi drept un profet

muritor... un bărbat puternic și important, însă un *om*. Un muritor.

— Nu Fiul lui Dumnezeu?

— Nu, spuse Teabing. Acceptarea lui Iisus ca Fiu al lui Dumnezeu a fost oficial propusă și votată de Conciliul de la Nicea.

— Stai puțin. Vrei să spui că natura divină a lui Iisus este rezultatul supunerii la *vot*?

— Da, răspunse Teabing... Recunoscând oficial că Iisus este Fiul lui Dumnezeu, Constantin l-a transformat pe Iisus într-un zeu care a existat dincolo de lumea muritorilor, într-o ființă a cărei putere era de necontestat." (p. 233)

Reamintesc, punctul de vedere al lui Teabing conține și elemente de ficțiune, și adevăruri istorice. Constantin a convocat într-adevăr Conciliul de la Nicea, iar unul dintre puncte chiar viza divinitatea lui Iisus. Însă acest Conciliu nu s-a întrunit pentru a decide dacă Iisus era sau nu divin, așa cum afirmă Teabing. Dimpotrivă: toți membrii Conciliului — și, de fapt, creștinii de pretutindeni — erau deja de acord că Iisus era de esență divină, Fiul lui Dumnezeu. Problema pe care o dezbăteau era cum să *înțeleagă* natura divină a lui Iisus, având în vedere faptul că el era de asemenea om. În plus, cum se putea ca și Iisus, și Dumnezeu să fie Dumnezeu, dacă exista un singur Dumnezeu? *Acestea* erau întrebările la care trebuia să găsească răspunsuri Conciliul de la Nicea, nu dacă Iisus era divin sau nu. Și, în mod sigur, nu s-a votat spre a hotărî dacă Iisus era sau nu de natură divină: acesta era deja un fapt general recunoscut de către creștini, și fusese astfel chiar de la începutul acestei religii.

Natura divină și natura umană a lui Iisus

În discuția sa cu Sophie, Teabing prezintă într-o manieră cam confuză problema identității divine a lui Iisus.

Pe de o parte, el afirmă că natura divină a lui Iisus nu a fost acceptată până la Conciliul de la Nicea din anul 325; pe de altă parte, afirmă și că împăratul Constantin a acceptat în canonul scripturii sale numai acele evanghelii care îl portretizau pe Iisus ca fiind de natură divină, eliminând toate celelalte evanghelii, care îl înfățișau pe Iisus ca fiind muritor. Dar dacă natura divină a lui Iisus nu a fost recunoscută de creștini până la Conciliul de la Nicea (opinia lui Teabing), cum se face că Evangheliile după Matei, Marcu, Luca și Ioan l-au portretizat ca divin încă din secolul I (tot punctul său de vedere)?

Dincolo de faptul că nu este coerent, punctul de vedere al lui Teabing este greșit în câteva aspecte esențiale: creștinii recunoscuseră natura divină a lui Iisus încă dinainte de Conciliul de la Nicea; Evangheliile din Noul Testament îl portretizează ca fiind de natură divină și umană în egală măsură; evangheliile care *nu* au fost incluse în Noul Testament îl înfățișează ca fiind de natură divină la fel de pregnant — sau poate chiar mai apăsat decât — ca fiind uman. Mă voi ocupa de primele două puncte de vedere în acest capitol, iar de al treilea în capitolele ce urmează.

Celor care studiază istoria teologiei creștine li se va părea, în cel mai bun caz, bizar să îl audă pe Teabing pretinzând că, înainte de Conciliul de la Nicea, creștinii nu îl considerau pe Iisus ca fiind de natură divină. Cel mai vechi autor creștin ale cărui scrieri s-au păstrat este apostolul Pavel, ale cărui scrieri (o parte din ele) le găsim în Noul Testament. Epistolele lui Pavel au apărut la douăzeci sau treizeci de ani după moartea lui Iisus (cu 250 de ani *înainte* de Conciliul de la Nicea) și ele aduc nenumărate mărturii ale faptului că Pavel îl privea pe Iisus Christos ca fiind într-un anume sens divin. Așa cum spune într-una din epistolele sale timpurii, cea către Filipeni:

„Să aveți în voi gândul acesta, care era și în Christos Iisus: El măcar că avea chipul lui Dumnezeu, totuși nu a crezut ca un lucru de înțeles să fie deopotrivă cu Dumnezeu, ci S-a dezbrăcat pe Sine însuși și S-a făcut rob, făcându-se asemenea oamenilor." (Filipeni 2, 5-7)

Pentru Pavel — și pentru Filipenii cărora le-a scris epistolele — Christos avea „chipul" lui Dumnezeu și era, într-un fel, egal cu Dumnezeu, chiar dacă s-a făcut om.

Învățături asemănătoare pot fi găsite și în alte scrieri din Noul Testament. În aceste texte, se fac în mod curent referiri la Iisus ca fiind „Fiul lui Dumnezeu". Acesta nu este un epitet pe care Iisus să-l fi primit pe baza unui vot strâns al Conciliului de la Nicea, peste câteva sute de ani! Evanghelia noastră cea mai veche, aceea după Marcu, începe prin a-și anunța subiectul: „Începutul Evangheliei lui Iisus Christos, Fiul lui Dumnezeu" (Marcu 1, 1)[5]. Cea mai recentă dintre Evangheliile noastre canonice, Evanghelia după Ioan, este și mai explicită. Aici, Iisus nu este numai Fiul lui Dumnezeu — deși are și această calitate (vezi Ioan 1, 18; 3, 16, 18) — dar, într-un anume sens, este chiar Dumnezeu însuși.

Chiar acesta este sensul versetelor cu care începe Evanghelia după Ioan:

„La început a fost Cuvântul, și Cuvântul era cu Dumnezeu și *Cuvântul era Dumnezeu*. El era la început cu Dumnezeu. Toate lucrurile au fost făcute prin El; și nimic din ce a fost făcut n-a fost făcut fără El." (Ioan 1, 1-3)

Dar cine este, în accepțiunea lui Ioan, acest „Cuvânt" care a fost la început de la Dumnezeu și care, de fapt, era însuși Dumnezeu? Nu este nici o îndoială asupra persoanei pe care o reprezintă, pentru că, așa cum spune la sfârșitul acestui verset:

„Și Cuvântul s-a făcut trup și s-a locuit printre noi plin de har și de adevăr... harul și adevărul au venit prin Christos." (Ioan 1, 14-17)

Pentru acest evanghelist, încă din secolul I, Iisus este identificat ca ființă divină (Cuvântul) prin care Dumnezeu a creat lumea, care L-a revelat complet pe Dumnezeu poporului său, pentru că el însuși era o ființă divină, coborâtă din ceruri și întrupată.

De aceea Iisus poate fi egal cu Dumnezeu în această Evanghelie. Așa cum spune evanghelistul Ioan: „Eu și Tatăl suntem unul" (10, 30). Și de aceea, în această Evanghelie, adepții lui Iisus îi recunosc identitatea divină, inclusiv Toma necredinciosul, la sfârșitul episodului în care îl vede pe Iisus înviat din morți și proclamă: „Domnul Dumnezeul meu!" (20, 28)

Însă perceperea lui Iisus ca ființă divină nu se limitează la Pavel și la Evanghelii. Acesta este un punct de vedere comun, împărtășit de scriitori creștini din primele secole. Numărându-se printre cei mai vechi autori care nu sunt incluși în Noul Testament, martirul creștin Ignatius din Antiohia (m. 110 d.Chr.) a exprimat acest lucru în felul său poetic:

„El este doctor și pentru trup, și pentru spirit, născut și nenăscut, Dumnezeu întrupat, viață în moarte, de la Maria și de la Dumnezeu, mai întâi supus suferinței și pe urmă dincolo de suferință, Iisus Christos, Dumnezeul nostru." (Ignatius, Către Efeseni, 7, 2)

Încă de la începuturi — din cele mai vechi timpuri din care avem scrieri creștine (cu mult înainte de Constantin) — credința că Iisus era de natură divină într-o oarecare măsură era un lucru obișnuit. Dar întotdeauna a existat și o reținere, pentru că majoritatea creștinilor credeau că Iisus

avea și o latură umană. Cum putea fi el divin dacă era om? Aceasta este întrebarea care i-a frământat pe creștini de-a lungul secolelor și, dintr-un anume punct de vedere, aceasta era întrebarea la care Conciliul de la Nicea a dorit să găsească un răspuns.

Înainte de a discuta problema imediată pentru care s-a întrunit Conciliul, trebuie să subliniez totuși faptul că primii creștini l-au acceptat pe Iisus în ambele feluri, ca om și ca Dumnezeu. E necesar să evidențiez acest lucru deoarece, în *Codul lui Da Vinci*, Teabing afirmă că toți creștinii dinainte de Conciliul de la Nicea l-au înțeles pe Iisus ca om, și nu ca Dumnezeu — evident, cu excepția autorilor celor patru Evanghelii care au fost incluse în Noul Testament și care îl portretizează, conform lui Teabing, numai ca divin. Cum am explicat deja, aceasta este o greșeală din toate punctele de vedere. Dar în special pentru că pune problema că Evangheliile din Noul Testament nu îl consideră om pe Iisus. Dimpotrivă, Iisus este foarte uman în aceste Evanghelii, după cum poate demonstra o simplă citire a lor.

În cea mai veche Evanghelie, aceea după Marcu, Iisus este cu certitudine numit Fiul lui Dumnezeu. Dar el este descris în principal ca un profet evreu, asemenea multor profeți evrei. Are o viață complet umană (nu se spune nici măcar un cuvânt despre vreo naștere miraculoasă în această Evanghelie), bea, mănâncă, se supără, este în agonie, suferă, sângerează și moare. Este foarte uman în această Evanghelie. Se poate spune același lucru despre toate cele patru Evanghelii, inclusiv despre Evanghelia după Ioan, care merge mai departe decât celelalte trei în descrierea lui Iisus ca fiind divin. Chiar și aici, Iisus este în întregime uman, obosește, îi este foame, se întristează și așa mai departe.

Rezolvarea tensiunii dintre natura divină și cea umană a lui Iisus

Cum rezolvăm această dilemă, având în vedere că sursele noastre cele mai vechi îl descriu pe Iisus ca fiind divin și uman în același timp? Cum poate fi Iisus Dumnezeu, dacă el este și om? Aceasta este o problemă care i-a frământat pe creștini, deoarece ei recunosc că natura umană și cea divină reprezintă două lucruri diferite: Dumnezeu nu poate fi om, la fel cum un om nu poate să fie piatră.

Mulți dintre primii creștini au avut diverse soluții la această problemă. Unii au spus că Iisus era atât de mult om, încât nu era deloc divin, iar alții au spus că Iisus era atât de divin, încât nu era de fapt om. În secolul al II-lea însă, ambele puncte de vedere au fost considerate erezii (adică false învățături). Prima posibilitate poate fi exemplificată prin gruparea creștină din secolul al II-lea numită de învățați „adopționiștii". Aceștia susțineau că Iisus era om din toate punctele de vedere — se născuse ca urmare a unirii sexuale între Iosif și Maria, la fel ca orice alt om. Singurul lucru care îl diferenția pe Iisus de ceilalți oameni, după opinia adopționiștilor, era faptul că el era mai drept decât toți ceilalți. Tocmai datorită calităților lui superioare, Dumnezeu l-a ales să fie „Fiul" său — de fapt, l-a adoptat când a fost botezat și când s-a auzit o voce din ceruri grăind astfel: „Tu ești Fiul Meu, astăzi te-am născut" (vezi Psalmul 2:7). Fiind adoptat ca Fiu al lui Dumnezeu, Iisus a primit misiunea divină de a muri, sacrificându-se pentru a răscumpăra păcatele altora. Așa a și făcut, îndeplinind întocmai porunca divină. Ca răsplată pentru credința lui Iisus, Dumnezeu l-a înviat din morți și l-a înălțat la dreapta sa, unde acum trăiește în slavă, așteptând să se întoarcă pe pământ la Judecata de Apoi.

Creștinii de azi ar putea fi uimiți de acest punct de vedere și s-ar putea întreba de ce adopționiștii nu au citit

pur și simplu Noul Testament, ca să vadă că aveau o viziune greșită asupra a ceea ce se întâmplase (întrucât Iisus se născuse dintr-o fecioară și era de fapt Fiul lui Dumnezeu). Motivul pentru care ei nu citiseră Noul Testament este însă limpede. Nu exista *încă* un Nou Testament. Mai exact, cărțile Noului Testament fuseseră scrise (scrierile lui Pavel și Evangheliile, de exemplu), dar nu fuseseră încă adunate în canonul Scripturii și numite Noul Testament. Canonul a fost elaborat ca *rezultat* al controverselor, inclusiv al celor referitoare la identitatea lui Iisus, care datau încă din primele secole.

În secolele al II-lea și al III-lea, au fost și creștini care au adoptat poziția opusă și au insistat că Iisus era într-o asemenea măsură divin încât nu putea fi om. Uneori acești credincioși sunt numiți „docetiști" (de la gr. *dokeo*, care înseamnă „a părea" sau „a apărea"), întrucât susțineau că Iisus nu a fost om, dar părea să fie om. El era pe deplin Dumnezeu. În acest caz, Iisus doar părea să aibă trup și sânge, emoții omenești, fragilitate umană și capacitatea omenească de a suferi și de a muri. De fapt, totul era aparență.

Majoritatea creștinilor respingeau și ce susținea adopționismul, și ce susținea docetismul, insistând că, într-un fel, Iisus avea și natură umană (cum susțineau adopționiștii), și natură divină (cum susțineau docetiștii). Dar cum poate fi el și om, și Dumnezeu în același timp? Asupra acestui punct, primii creștini au avut cele mai interesante dezbateri, iar acestea au dus la întrunirea Conciliului de la Nicea.

Înainte de acest Conciliu, au existat o serie de răspunsuri interesante la întrebarea cum putea fi Iisus și om, și Dumnezeu în același timp și cum putea el să fie Dumnezeu, când Dumnezeu Tatăl este Dumnezeu și nu există doi dumnezei, ci numai unul singur. Cum era posibil

acest lucru? O soluție timpurie a fost ideea că Iisus era de fapt Dumnezeu Tatăl însuși, care s-a făcut om. În acest fel, Iisus era și Dumnezeu, și om (pentru că el chiar s-a făcut om) și totuși nu exista decât un singur Dumnezeu, chiar dacă Iisus era Dumnezeu și Dumnezeu era Dumnezeu, căci ei erau unul și același.

Această teorie a ajuns până la urmă să fie considerată o erezie (ca și vederile adopționiștilor și docetiștilor) din câteva motive. Cei care au respins-o au indicat că Dumnezeu Tatăl era superior tuturor lucrurilor și dincolo de limitări ca suferința și moartea. A spune însă că Iisus este Dumnezeu Tatăl ar însemna să afirmi că Dumnezeu Tatăl *a suferit*. Cei care au respins această teorie au numit-o patripasianism („Tatăl suferă") și au ridiculizat-o. Ei au explicat, de exemplu, că atunci când se ruga, Iisus nu vorbea cu el însuși.

Dar atunci cum putea fi el și Dumnezeu, și om în același timp? Și cum se putea ca el și Dumnezeu (și Duhul Sfânt) să fie Dumnezeu, dacă exista un singur Dumnezeu? Foarte puțini creștini acceptau să spună că existau mai mulți dumnezei — întrucât era o viziune păgână. Deci cum puteau ei rămâne monoteiști, recunoscând în același timp că Christos era Dumnezeu?

Arie și Conciliul de la Nicea

Necesitatea găsirii unei soluții la această dilemă a dus până la urmă la întrunirea Conciliului de la Nicea. La începutul secolului al IV-lea, pe vremea convertirii împăratului Constantin, în Alexandria, Egipt, un important centru al creștinătății[6], trăia un învățător popular pe nume Arie. Acesta a încercat să rezolve problema identității lui Iisus susținând că la început a fost numai Dumnezeu Tatăl. Dar că, la un moment dat în eternitate, Dumnezeu l-a creat

pe Fiul său și prin acest Fiu al lui Dumnezeu, Christos, el a creat toate lucrurile. Christos era deci o ființă divină — dar era subordonat lui Dumnezeu Tatăl, ca fiind creația sa dintâi. Și Christos a fost cel care a dat viață tuturor lucrurilor. El s-a făcut om născându-se din Fecioară și a murit pentru păcatele omenirii, apoi a înviat din morți și continuă să trăiască alături de Dumnezeu, ca Fiu al lui Dumnezeu, în ceruri.

Această soluție la problema identității lui Iisus a fost extrem de populară, în mare parte pentru că ea păstra afirmațiile pe care creștinii voiau să le facă despre Dumnezeu (există un singur Dumnezeu și el este prezent printre noi prin Iisus) și despre Christos (că el este de natură divină și că el s-a întrupat). Dar au existat și creștini care au criticat această teorie deoarece, spuneau ei, Iisus apărea astfel ca subordonat lui Dumnezeu Tatăl, fără să fie în întregime Dumnezeu. Unul dintre oponenții lui Arie era un tânăr diacon dintr-o biserică din Alexandria, care urma să devină una dintre cele mai importante figuri din istoria creștinismului în secolul al IV-lea. Numele lui era Atanasie. Acesta și cei de aceeași credință cu el susțineau o teorie a paradoxului, conform căreia Christos era divin și uman în același timp. Christos existase întotdeauna — el nu luase ființă într-un anume moment din timp — și era în întregime (iar nu derivat din) Dumnezeu. De fapt, el era de aceeași esență ca Dumnezeu Tatăl. Aceasta este viziunea care a condus în cele din urmă la formularea doctrinei ortodoxe a Trinității, care susține că există de fapt trei persoane care alcătuiesc un singur Dumnezeu. Toate trei sunt de aceeași substanță și sunt co-eterne, dar nu reprezintă trei dumnezei: Dumnezeu este unul, manifestat în trei persoane.

Toate acestea pot părea azi un set misterios de dezbateri. Dar în Alexandria și în alte părți ale lumii creștine

de la începutul secolului al IV-lea discuțiile erau extrem de vehemente. Iar aceste dezbateri aprinse au afectat unitatea bisericii pentru că, până la urmă, au izbucnit certuri, lupte și acte de violență pe marginea întrebării dacă Iisus era numai „ca" Dumnezeu, adică era creat ca divinitate secundară sau era „din aceeași substanță" ca Dumnezeu, co-etern cu el. Privind în urmă, teologii din secolele care au urmat au arătat că cele două poziții care stârniseră certuri se rezumau, nici mai mult, nici mai puțin, la o neînțelegere asupra literei *i*: una susținea că Iisus era ca Dumnezeu (în greacă: *homoiousios*), iar cealaltă că el era de aceeași substanță ca Dumnezeu (în greacă: *homoousios*). Dar *i*-ul cu pricina a încins multe spirite pe vremea aceea.

Ce au toate aceste lucruri de-a face cu împăratul Constantin? Așa cum am văzut — și așa cum indică și Leigh Teabing — Constantin a vrut ca, prin creștinism, să își unifice Imperiul. Însă cum putea creștinismul să aducă unitate când el era divizat chiar în natura sa, din cauza a ceea ce pe atunci se considera a fi o problemă teologică fundamentală (*cea mai importantă* problemă teologică, din unele puncte de vedere): esența lui Dumnezeu însuși? Constantin, dorind unitatea bisericii pentru că dorea unitatea Imperiului său, a convocat Conciliul pentru a decide asupra poziției lui Arie: dacă Christos era o creație divină a Tatălui sau era el însuși co-etern și egal cu Dumnezeu.

Conciliul de la Nicea s-a întrunit în 325 d.Chr. pentru a lua o hotărâre în acest sens[7]. Contrar afirmației lui Teabing, nu a fost chiar un vot „strâns". Marea majoritate din cei 200 sau 250 de episcopi prezenți a favorizat viziunea lui Atanasie împotriva lui Arie, iar aceasta a devenit în cele din urmă chiar viziunea creștinismului (deși dezbaterile au continuat timp de zeci de ani, chiar și după Conciliu). Și chiar mai important, contrar afirmațiilor lui

Teabing, nu s-a supus la vot natura divină a lui Iisus. De 250 de ani, creștinii erau de acord că Iisus era divin. Singura întrebare era *în ce fel* era el divin, iar Conciliul de la Nicea s-a întrunit spre a rezolva această dilemă.

Împăratul Constantin conform afirmațiilor lui Teabing

Mai sunt și alte comentarii pe care Teabing le face despre împăratul Constantin și pe care trebuie să le analizăm în capitolele următoare. De exemplu, el susține că Biblia creștină în forma de care dispunem acum — cu douăzeci și șapte de cărți ale Noului Testament — a fost alcătuită de însuși împăratul Constantin, în efortul său de a garanta unitatea bisericii, pe care el a dorit-o ca forță unificatoare a Imperiului său. Vom vedea că această afirmație este complet eronată; alcătuirea canonului Noului Testament a fost un proces îndelung elaborat, care a început cu câteva secole înainte de Constantin și nu a fost încheiat până după moartea sa. De fapt, el nu a avut nimic de-a face cu acest proces. Printre altele, cele patru Evanghelii pe care le considerăm a face parte din Noul Testament fuseseră deja puse în drepturi înainte de convertirea împăratului Constantin, iar „celelalte" evanghelii fuseseră de multă vreme interzise de conducătorii creștini, ca scrieri eretice — prin urmare, nu au fost suprimate de împăratul Constantin.

Mai mult, Teabing susține că împăratul Constantin a construit o formă masculinizată a religiei creștine, a suprimat și chiar a demonizat elementul feminin, astfel încât adevărata formă a creștinismului, care adora femininul divin, a fost pierdută pentru posteritate, continuând să supraviețuiască numai sub forma societăților secrete ca

Stăreția Sionului. Așa cum vom vedea, nici acest lucru nu are nici o umbră de realitate istorică, ci marchează un alt fragment de pură fantezie, util pentru ficțiunea *Codul lui Da Vinci*, dar fără nici o legătură cu istoria așa cum a fost ea.

Înainte de a trata aceste subiecte însă, este important să analizăm celelalte documente ale creștinismului timpuriu pe care Teabing și chiar Robert Langdon, într-o mai mică măsură, le pomenesc în *Codul lui Da Vinci*. Aceste documente sunt cunoscute acum datorită recentelor descoperiri ale Manuscriselor de la Marea Moartă și a Bibliotecii Nag Hammadi, care ne aduc lămuriri prețioase referitoare la adevărata esență a creștinismului. Acestea constituie subiectul următorului capitol.

Capitolul doi

Descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă și a Bibliotecii Nag Hammadi

Aflându-se în atelierul său, Leigh Teabing îi explică Sophiei Neveu „adevărata" natură a lui Christos și susține că, deși Evangheliile Noului Testament îl portretizează pe Iisus ca fiind divin și nu ca om (o viziune care, așa cum am arătat, este greșită), există alte evanghelii de la începuturile creștinismului care oferă o descriere mai exactă din punct de vedere istoric și în care Iisus este privit sub aspectele sale umane. Aceste evanghelii, îi spune el, au fost descoperite relativ recent, datorită cercetărilor arheologice care au scos la iveală Manuscrisele de la Marea Moartă și documentele de la Nag Hammadi, Egipt. Acestea, spune el, se numără printre cele mai vechi relatări evanghelice despre Iisus și pot fi utilizate pentru a corecta viziunea canonică în accepțiunea căreia Iisus este divin.

Sunt adevărate aceste afirmații despre Manuscrisele de la Marea Moartă și despre Biblioteca Nag Hammadi (cum este ea numită)?

Să analizăm ceea ce îi spune Teabing Sophiei:

„— Din fericire pentru istorici, spuse Teabing, unele dintre evangheliile pe care împăratul Constantin a încercat să le distrugă au reușit să supraviețuiască. Manuscrisele de la Marea Moartă au fost descoperite în anii 1950, ascunse într-o peșteră lângă Qumran, în deșertul Iudeii. Și, desigur, mai sunt și manuscrisele copte din 1945 de la Nag Hammadi. Pe lângă faptul că istorisesc adevărata poveste

> a Graalului, aceste documente vorbesc despre Christos descriindu-l în termeni destul de umani. Și bineînțeles că Vaticanul, continuându-și tradiția de informare eronată, a încercat din greu să suprime publicarea acestor manuscrise." (p. 234)

Din nefericire, cam tot ce spune Teabing este inexact din punct de vedere istoric. (1) Așa cum vom vedea mai târziu, împăratul Constantin nu a încercat să distrugă nici una dintre primele evanghelii. (2) Manuscrisele de la Marea Moartă nu conțin evanghelii și, de fapt, nu conțin nici un document care să vorbească despre Christos sau despre creștinism; ele sunt evreiești. (3) Aceste Manuscrise au fost descoperite în 1947, și nu în anii 1950. (4) Documentele copte de la Nag Hammadi erau cărți, și nu manuscrise (aceasta este o distincție importantă pentru istoria primelor cărți creștine). (5) Nici acestea și nici Manuscrisele de la Marea Moartă nu pomenesc deloc Graalul[1]. (6) Ele nu vorbesc despre Iisus și rolul lui „în termeni care pun accentul pe omenesc"; din contră, în documentele de la Nag Hammadi, Iisus este descris ca fiind divin mai accentuat decât în Evangheliile din Noul Testament. (7) Vaticanul nu a tăinuit niciodată vreunul din aceste documente.

Acest lucru nu înseamnă că descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă și a documentelor de la Nag Hammadi nu are nici o importanță pentru înțelegerea personajului istoric Iisus și a relatărilor despre el. Dimpotrivă: ambele descoperiri au fost foarte importante, dar nu din motivele pe care le oferă Teabing. Pentru a înțelege pe deplin importanța acestor descoperiri, trebuie să le analizăm separat, începând cu cea mai faimoasă dintre ele, Manuscrisele de la Marea Moartă.

Manuscrisele de la Marea Moartă

Descoperirea

Nu există nici o îndoială că Manuscrisele de la Marea Moartă au fost cea mai importantă descoperire de înscrisuri din timpurile moderne[2]. Povestea descoperirii lor este una interesantă, întrucât a fost o pură întâmplare norocoasă. La începutul anului 1947, un tânăr păstor beduin pe nume Muhammad edh-Dhib (ceea ce înseamnă Muhammad Lupul) mâna o turmă de oi și capre spre un izvor din deșertul Iudeii, pe lângă ruinele antice cunoscute sub numele de Qumran, aflate pe țărmul de nord-vest al Mării Moarte, la șapte mile spre sud de Ierihon și la douăsprezece mile spre est de Ierusalim. Una dintre turmele sale se rătăcise, așa că băiatul a plecat să o caute. Observând o peșteră săpată în stâncă deasupra lui, a aruncat o piatră înăuntrul ei și a auzit-o lovindu-se de ceva. A doua zi, s-a întors acolo împreună cu un prieten, ca să facă cercetări și au găsit înăuntrul ei câteva vase mari de lut, în care se aflau manuscrise intacte, înfășurate în pânză.

Când le-au povestit părinților despre vase, ei le-au scos la lumină împreună cu întregul conținut. Beduinii și-au dat seama că asemenea obiecte puteau valora mulți bani și și-au propus să le vândă. Vasele conțineau șapte manuscrise complete, care au fost vândute în două loturi: patru dintre ele arhiepiscopului ortodox sirian al Ierusalimului și trei unui învățat de la Universitatea Evreiască din Ierusalim. Până la urmă, primul lot de patru manuscrise a fost cumpărat de statul Israel în 1955, iar manuscrisele originale au fost lăsate pe mâna autorităților israeliene.

Dar beduinii și-au dat seama că dacă acea peșteră ascunsese comori antice, atunci și alte peșteri ar putea tăinui același tip de obiecte. În apropierea ei, existau de fapt în jur de trei sute de peșteri și spărturi. Toate au fost explorate

de beduini și de arheologi la începutul anilor 1950. S-a dovedit că alte unsprezece peșteri conțineau rămășițe de manuscrise, cele mai multe însă nu în stare intactă ca cele șapte găsite inițial, ci în formă fragmentară. Una dintre peșteri, numită Peștera 4 (pentru că a fost a patra peșteră în care s-au descoperit manuscrise), era plină ochi de fragmente și înscrisuri care se deterioraseră cu timpul — aproximativ cincisprezece mii de fragmente, din șase sute de manuscrise, probabil. Organizarea și potrivirea lor a fost o sarcină destul de anevoioasă, asemănătoare cu asamblarea a șase sute de piese ale unui puzzle din care lipsesc majoritatea bucăților, iar cele păstrate au fost amestecate la întâmplare.

A fost o muncă enormă, însă efortul a fost binemeritat. Pentru că aceste manuscrise — atât primele șapte, cât și manuscrisele și fragmentele descoperite în celelalte peșteri — erau foarte vechi; multe dintre ele erau chiar documente necunoscute din iudaismul antic. Manuscrisele sunt de acum două mii de ani. Au fost create și folosite de o sectă de evrei care au trăit pe vremea lui Iisus, probabil într-o așezare aflată pe locul de azi al ruinelor de la Qumran, lângă peșteri.

Această descoperire este semnificativă deoarece ne poate oferi informații foarte importante despre ceea ce se întâmpla în iudaism în secolele dinainte și de după începutul erei creștine. Ele sunt semnificative și pentru înțelegerea creștinismului — nu pentru că printre ele s-ar afla evangheliile despre Iisus, așa cum spune Teabing, ci pentru că ele ne oferă informații despre iudaism în vremea lui Iisus.

Conținutul manuscriselor

Ce fel de cărți se găsesc printre manuscrisele descoperite în cele unsprezece peșteri de lângă așezarea Qumran?

Primul lucru care trebuie subliniat este că aici nu e vorba de nici un fel de documente creștine: toate textele sunt evreiești, scrise de evrei, copiate de evrei și folosite de evrei pe vremea lui Iisus (între anii 150 î.Chr. și 70 d.Chr.).

Printre cele mai semnificative documente dintre Manuscrisele de la Marea Moartă se numără și exemplare ale Bibliei evreiești (Vechiul Testament din Biblia creștină). Unele dintre aceste exemplare sunt aproape complete — de exemplu, unul dintre primele șapte descoperite în Peștera 1 este un manuscris al profetului Isaia.

Toate cărțile din Biblia evreiască sunt prezente printre manuscrisele descoperite în cele unsprezece peșteri, cu excepția cărții Esterei. Descoperirea acestor manuscrise biblice este importantă pentru că, înainte să aibă loc, cele mai vechi exemplare ale Bibliei evreiești de care dispuneam datau din anul 1000 d.Chr.; exemplarele descoperite la Marea Moartă sunt mai vechi cu un mileniu (sau chiar mai mult) decât orice se știa că există până în momentul acela. Astfel, acum putem spune cât de fidel au fost copiate textele Bibliei evreiești de-a lungul timpului. S-a dovedit că unele texte (de exemplu, Isaia) au fost copiate cu mare acuratețe, secol după secol; altele (inclusiv cartea lui Samuel, de exemplu) au suferit schimbări foarte mari odată cu trecerea timpului.

Multe dintre cărțile descoperite în peșterile de lângă Qumran ne erau necunoscute înainte — o adevărată bibliotecă de texte evreiești, care nu fuseseră disponibile până la acea dată. Majoritatea sunt scrise în ebraică (limba Scripturilor evreiești), unele în aramaică (limba vorbită zi de zi pe vremea aceea) și foarte puține în greacă (limba folosită în comerțul internațional și în cultură). Ele includ comentarii despre textele biblice, în care autorii interpretează textul și explică semnificația sa pentru viața din comunitate. Scopul acestor comentarii nu este să reflecte ce

dorea autorul biblic să comunice cititorilor din vremea lui; ele încearcă să arate cum autorii biblici au făcut profeții care s-au împlinit peste câteva secole, chiar în comunitatea Qumran.

Există și alte documente în comunitatea Qumran pe care învățații le-au numit „sectare", ceea ce înseamnă că ele implică viața comunității însăși — conținând reguli de comportament, condiții de admitere, pedepse pentru încălcarea politicii comunității și așa mai departe. Specialiștii sunt pe deplin convinși că această comunitate a fost alcătuită de un grup de evrei cunoscuți în alte surse antice drept esenieni. Citind cărțile, devine clar că această comunitate esenian ă era formată din bărbați celibatari, care își dedicaseră viața castității, în virtutea credinței că trăiau la sfârșitul timpului. Ei credeau că Dumnezeu va interveni în istorie spre a distruge forțele răului și a-i răsplăti pe cei drepți.

Alte cărți conțin rugăciuni ale comunității și psalmi — cărți cu poeme, asemănătoare Psalmilor din Biblia evreiască. Altele oferă interpretări stricte ale legilor lui Moise și afirmă că aceste legi trebuie înțelese și urmate de membrii comunității. Există și cărți cu un conținut vizionar — ele povestesc ce se va întâmpla la sfârșitul timpului, când forțele binelui (de partea membrilor comunității) se vor lupta cu forțele răului (Diavolul și reprezentanții săi pe pământ — de exemplu, armatele romane) și le vor birui înainte de venirea împărăției lui Dumnezeu pe pământ.

În concluzie, aceste descoperiri sunt deosebit de importante pentru înțelegerea iudaismului din zilele lui Christos — chiar dacă ele nu se referă deloc la Iisus însuși sau la urmașii săi, în ciuda a ceea ce afirmă Leigh Teabing.

Poate că cea mai importantă caracteristică a Manuscriselor de la Marea Moartă este faptul că ele subliniază importanța viziunii apocaliptice evreiești în vremea lui Iisus. Datorită importanței gândirii apocaliptice în înțelegerea lui Iisus (subiectul unui capitol viitor) și pentru a elucida relația lui cu femeile (un element-cheie în *Codul lui Da Vinci*), ar trebui să explic ce era cu adevărat apocaliptismul, așa cum aflăm din Manuscrisele de la Marea Moartă și din alte documente evreiești, datând cam din aceeași perioadă.

Manuscrisele de la Marea Moartă și apocaliptismul iudaic

Apocaliptismul este un termen modern pe care îl folosesc experții pentru a se referi la o viziune antică asupra lumii. Termenul este derivat din cuvântul grec *apocalypsis*, care înseamnă „descoperire" sau „dezvăluire". Adepții acestei viziuni asupra lumii susțin că Dumnezeu le-a „descoperit" tainele cerești, care i-ar putea ajuta să înțeleagă realitățile lumești; și mai ales, Dumnezeu le-a revelat ce se va întâmpla în viitorul apropiat, când el va interveni pentru a distruge răul din lume și pentru a aduce împărăția binelui.

Pe vremea lui Iisus, adepții evrei ai viziunii apocaliptice erau foarte numeroși. Unii dintre ei erau membrii comunităților sectare ca aceea a esenienilor, alții erau fariseii, alții erau figurile profetice (ca Ioan Botezătorul) și discipolii lor, iar alții erau evrei care nu aveau legătură cu nici un grup, dar care împărtășeau această viziune (așa cum există azi creștini care nu aparțin nici unei denominații).

Oricare ar fi fost afiliația lor, apocaliptiștii, așa cum reiese din manuscrisele de la Marea Moartă și din alte documente evreiești, par să subscrie la patru mari teorii:

1. *Dualismul.* Apocaliptiștii evrei susțin că există două componente fundamentale ale realității: forțele binelui și forțele răului. Desigur că Dumnezeu însuși este de partea binelui. Dar, după părerea apocaliptiștilor, Dumnezeu are un dușman personal, pe Diavol (înainte de apariția apocaliptismului, nu existau referiri la Diavol în textele evreiești — de exemplu, în cea mai mare parte a Bibliei). Dumnezeu are agenții lui, pe sfinții îngeri, iar diavolul îi are pe ai lui, demonii. De partea lui Dumnezeu sunt puterile supraomenești ca dreptatea și viața; de partea Diavolului sunt puterile păcatului și ale morții. Acestea sunt înțelese de apocaliptiști ca fiind puteri manifeste în lume. Păcatul nu este doar un lucru rău pe care îl facem uneori. Pentru apocaliptiști, păcatul este o forță cosmică, aliniată împotriva lui Dumnezeu, care încearcă să îi înlănțuie pe oameni și îi forțează să acționeze împotriva lui Dumnezeu. De ce oare unii oameni „nu se pot abține" de la a face ceea ce știu că este rău? Pentru că sunt înlănțuiți de păcat. Iar moartea nu este ceea ce se întâmplă când încetezi să respiri sau când nu îți mai funcționează mintea; este o forță cosmică a universului care încearcă să te prindă și, când reușește, te anihilează.

Pentru apocaliptiștii evrei, oricine și orice în lume este fie de partea forțelor binelui, fie de partea forțelor răului. Nu există teren neutru, nici teritoriu gri, așa că fiecare trebuie să facă o singură alegere.

Mai mult, pentru apocaliptiști, acest dualism cosmic se manifestă într-un scenariu istoric, în care există o separare radicală între timpul nostru și cel care va veni. Al nostru este controlat de forțele răului. De aceea există atât de multă suferință în lume: foamete, boală, război și dezastre naturale, pe lângă experiențele lumești ale urii, singurătății și morții în sine. Dar în veacul viitor, tot răul va

fi distrus și numai binele va rămâne; nu va mai exista foamete, durere, suferință sau moarte — ci numai ceea ce Dumnezeu instituie, căci el e stăpân suprem aici, pe pământ.

2. *Pesimismul.* Pentru că apocaliptiștii susțineau că timpul prezent stă sub semnul răului, ei nu aveau nici o speranță că ne putem îmbunătăți soarta aici și acum. Este rău acum și va fi și mai rău pe măsură ce diavolul și favoriții lui vor dobândi tot mai multă putere. Nu putem ameliora nimic dacă îmbunătățim doar sistemul de beneficii, aducând mai mulți profesori în școli sau mărind numărul de polițiști care păstrează ordinea. Forțele răului câștigă putere și vor continua să câștige putere până la sfârșitul veacului când, la modul propriu, va izbucni iadul.

3. *Reabilitarea.* Dar sfârșitul acestui veac nu este sfârșitul istoriei. Pentru că tocmai când lucrurile se vor fi înrăutățit cât se poate de mult, Dumnezeu îi va ajuta pe aceia care au fost de partea lui. El va răsturna toate forțele răului după judecată, îl va distruge pe Diavol și toate puterile sale și va aduce împărăția binelui aici pe pământ.

Parțial, reabilitarea sfinților lui Dumnezeu va implica învierea din morți. Adică, judecata divină nu va fi doar pentru cei vii în acel moment; ea va afecta toți oamenii, chiar și pe aceia care au murit, căci morții vor fi ridicați pe picioare și aduși la judecată. Oamenii nu trebuie să creadă că în viața aceasta pot fi de partea forțelor răului pentru a acumula prosperitate și putere, ca pe urmă să moară și să scape ieftin. *Nu* pot scăpa atât de ușor, pentru că Dumnezeu îi va învia din morți și îi va face să îndure pedeapsa eternă pentru răul pe care l-au făcut, iar ei nu vor putea face nimic ca să îl oprească.

Pe de altă parte, aceia care au fost de partea lui Dumnezeu și care au suferit pentru el în veacul acesta (și aceasta

va fi consecința alegerii binelui, din moment ce puterile răului controlează lumea) vor fi înviați din morți și li se va da răsplata eternă. Și astfel, oamenii care suferă acum pot aștepta să fie apărați și reabilitați mai târziu, în împărăția binelui care va veni. Dar când va fi aceasta?

4. *Iminența.* Apocaliptiștii evrei susțineau că această judecată finală urma să se întâmple foarte curând. Pentru ei, era iminentă, aproape aici. Apocaliptiștii credeau că totul ajunsese în culmea răului și că Dumnezeu avea să intervină curând și să distrugă aceste forțe, pentru a instaura împărăția sa. Cât de curând va fi asta? „Adevăr vă spun, unii dintre cei ce stau aici nu vor muri până nu vor vedea împărăția lui Dumnezeu coborându-se în slavă." Acestea sunt cuvintele lui Iisus (Marcu 9, 1). Însuși Iisus, după cum vedeți, era un evreu apocaliptist, cu viziuni similare acelora ale esenienilor din comunitatea din care provin Manuscrisele de la Marea Moartă, chiar dacă nu era un membru al comunității sau, aproape sigur, nu avusese niciodată contact cu ei. În alt loc, el spune: „Adevăr vă spun, această generație nu va trece înainte să se întâmple aceste lucruri." (Marcu 13, 30).

Prin urmare, Iisus împărtășea viziunea apocaliptică a esenienilor din Qumran. În multe feluri, învățăturile lui erau însă diferite — de aceea, învățații sunt de acord în unanimitate când spun că el nu a aparținut niciodată comunității lor. De exemplu, esenienii de la Qumran voiau să își conserve puritatea, rămânând departe de influențele poluante ale lumii din jurul lor; Iisus, pe de altă parte, se înconjura mereu de „cei ce adunau taxe și de păcătoși", fără să fie preocupat de puritatea personală sau de respectarea riguroasă a legilor lui Moise, după îndemnul esenienilor. Dimpotrivă, el era acuzat frecvent că are o atitudine prea indulgentă față de lege (de exemplu, respectarea legii Sabatului). Dar într-un mod fundamental el era asemenea

membrilor comunității de la Marea Moartă. Și el era dualist și credea în forțele binelui și ale răului (este mereu înfățișat gonind demoni, spre exemplu), în iminența venirii împărăției lui Dumnezeu (Marcu 1, 15; 9, 1; 13, 30), în viitoarea înviere a morților și așa mai departe.

În această privință, Teabing are dreptate: Manuscrisele de la Marea Moartă fac lumină asupra adevăratei naturi a lui Iisus. Dar nu pentru că Manuscrisele conțin referiri explicit creștine, așa cum spune Teabing. Ele sunt în profunzime și pe de-a-ntregul evreiești. Și nu pentru că ar conține evanghelii mai explicite decât acelea din Noul Testament. De fapt, nu există nici o evanghelie printre sutele de documente găsite la Qumran. Și nici pentru că relatările lor îl descriu pe Iisus mai uman decât Evangheliile din Noul Testament. Manuscrisele nu vorbesc deloc despre Iisus. Ele aduc clarificări despre personalitatea lui Iisus întrucât conțin informații despre mediul evreiesc din care provin Iisus și primii creștini, un mediu încărcat de teama apocaliptică referitoare la acest veac al răului cu un sfârșit iminent, susținut doar de speranța că Dumnezeu va interveni curând și va judeca această lume, înainte să instaureze împărăția eternă a binelui.

Biblioteca de la Nag Hammadi

În *Codul lui Da Vinci*, când Leigh Teabing încearcă să o convingă pe Sophie Neveu că cele mai vechi documente despre Christos îl descriu ca fiind mai degrabă uman decât divin, el îi arată câteva dovezi. Cei doi discută în biroul lui Teabing, când acesta ia de pe raft o carte care se numește *Evangheliile gnostice* — despre care se spune că ar conține „fotografii a ceea ce păreau să fie fragmente mărite din documente vechi". El îi spune Sophiei: „Acestea

sunt fotocopii ale documentelor de la Nag Hammadi și ale Manuscriselor de la Marea Moartă... cele mai vechi documente creștine." (p. 235)

Am arătat deja că Manuscrisele de la Marea Moartă nu sunt de fapt printre cele mai vechi documente creștine. Trebuie să subliniez și că volumul despre care vorbește Teabing, *Evangheliile gnostice*, nu conține deloc fotografii de documente vechi, ci un studiu al textelor Nag Hammadi aparținând autoarei de succes Elaine Pagels, foarte des citată în cartea lui Dan Burstein pe care am menționat-o mai devreme, *Secretele Codului*. Totuși, Teabing punctează un lucru important: printre documentele de la Nag Hammadi se numără și scrieri gnostice, unele dintre ele semnificative pentru a înțelege felul în care era descris Iisus la începuturile Bisericii. Însă aceasta nu este nicidecum o descriere făcută în favoarea aspectului său omenesc.

Din nou trebuie să o luăm de la capăt și să analizăm, înainte de orice, modul în care au fost descoperite documentele de la Nag Hammadi. Întrucât această descoperire este mai importantă în intriga *Codului lui Da Vinci* decât Manuscrisele de la Marea Moartă, mă voi ocupa de ea mai amănunțit. Descoperirea a fost rezultatul unei întâmplări norocoase, foarte mult asemănătoare cu descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă. Dar a avut loc cu un an și jumătate mai devreme și într-o cu totul altă parte a lumii — nu în pustiul Iudeii, lângă Marea Moartă, ci în pustiul Egiptului, lângă Nil.

Descoperirea

Documentele au fost găsite în decembrie 1945, de către șapte beduini care ajutau la câmp făcând săpături ca să găsească *sabakh* — un îngrășământ bogat în nitrat, lângă stânca numită Jabal al-Tarif, pe malul Nilului, în Egiptul

Superior[4]. Îngrășământul era folosit pentru recoltele care creșteau în apropierea unui cătun mic, al-Qasr, aflat de cealaltă parte a râului față de cel mai mare sat din zonă, Nag Hammadi, la vreo trei sute de mile la sud de Cairo și patruzeci de mile la nord de Luxor și de Valea Regilor. Pe liderul grupului, cel care a fost creditat pentru descoperire odată ce ea a fost făcută și care a comunicat detaliile referitoare la aceasta, îl chema Mohammed Ali — un nume memorabil, am spune. De fapt, fratele mai mic al lui Ali a făcut descoperirea atunci când, din întâmplare, a lovit cu târnăcopul într-o suprafață tare ascunsă în noroi. S-a dovedit a fi un schelet uman[5]. S-au făcut săpături în jurul lui și astfel s-a descoperit, lângă schelet, un vas mare de lut ce măsura șaizeci de centimetri în înălțime, acoperit cu un bol și sigilat cu bitum.

Mohammed Ali și tovarășii lui au ezitat să deschidă vasul, de teamă că ar putea conține un spirit rău. După ce s-au mai gândit puțin, le-a trecut prin cap că ar putea fi plin cu aur, așa că, fără să mai piardă vremea, l-au spart cu târnăcoapele. Nu au găsit nici urmă de spirit sau de aur, ci numai câteva cărți legate în piele, complet nefolositoare grupului de beduini analfabeți.

Ali a împărțit descoperirea în mod egal, rupând cărțile în bucăți pentru ca fiecare să își primească partea cuvenită. Ceilalți însă au refuzat, așa că Ali a înfășurat totul în turbanul său, s-a întors acasă și a depozitat cărțile în locul unde erau adăpostite animalele. Și firește că, în noaptea aceea, mama lui Ali a folosit câteva din hârtiile fragile ca să aprindă focul și să pregătească masa de seară.

Povestea se complică în acest punct, pentru că realitatea a luat întorsături aproape de necrezut. Mohammed Ali și familia lui erau implicați de mult timp într-un conflict sângeros cu tribul din satul vecin. Începuse cu șase luni în urmă, când tatăl lui Ali, care lucra ca paznic de noapte

al unui utilaj german pentru irigații, a împușcat un intrus. Până a doua zi, tatăl lui Ali a fost ucis de familia intrusului. La câteva săptămâni de la descoperirea vaselor de lut, lui Mohammed Ali și fraților săi li s-a spus că ucigașul tatălui lor dormea la marginea drumului, lângă un vas cu melasă din trestie de zahăr. Atunci ei și-au înșfăcat târnăcoapele, au găsit omul adormit și l-au căsăpit fără milă. Ca ultim act de răzbunare, i-au sfâșiat pieptul, i-au scos inima caldă încă și au mâncat-o — gestul suprem al unei răzbunări sângeroase.

Partea rea a întâmplării — de fapt, sunt o mulțime de părți rele — este că individul pe care îl omorâseră era fiul unui fel de șerif local. Probabil că, în momentul acela, Mohammed Ali ajunsese la concluzia că acele cărți vechi descoperite în vas ar putea valora ceva și i s-a făcut teamă că el și frații lui ar putea fi primii suspecți în această crimă nemiloasă, iar casa lui ar putea fi percheziționată. El a dat una dintre cărți preotului copt din localitate, ca să o păstreze până când se liniștesc apele.

Acest preot local, la rândul lui, avea un cumnat care era profesor itinerant de engleză și istorie și care, o dată pe săptămână, îl vizita pentru a merge să predea în școlile parohiale din zonă. Profesorul de istorie și-a dat seama că, de fapt, cartea ar putea fi o descoperire importantă — destul de importantă ca să însemne mulți bani — și s-a dus la Cairo ca să încerce să o vândă. Dar încercarea sa nu a fost tocmai plină de succes: cartea a fost confiscată de autorități. Totuși, până la urmă, i s-a permis să o vândă Muzeului Copt.

Directorul muzeului știa destul de bine cam ce reprezintă cartea și, ca să scurtăm povestea, cu ajutorul unui francez expert în antichități, Jean Doresse, care se afla în vizită acolo și pe care îl cunoscuse la Paris — chiar foarte bine, din moment ce el o ceruse în căsătorie pe doamna

Doresse înainte ca ea să devină doamna Doresse — directorul a reușit să dea de urma celor mai multe dintre celelalte volume și să le cumpere pentru muzeu.

Conținutul colecției

Ce reprezintă această veche colecție de cărți? Răspunsul scurt este că ea constituie cea mai semnificativă colecție de scrieri creștine descoperite în timpurile moderne, un total de patruzeci și șase de tratate diferite, multe dintre ele până atunci necunoscute[6]. Colecția include câteva evanghelii despre Iisus inaccesibile învățaților din Occident, cărți despre care se știa că existaseră în Antichitate, dar care erau pierdute de aproape o mie cinci sute de ani, incluzând: evangheliile despre Iisus, în aparență după discipoli ca Filip (pe care Leigh Teabing îl citează când discută despre importanța Mariei Magdalena), speculații mistice despre împărăția divină și despre crearea lumii, reflecții metafizice asupra sensului existenței și gloriei mântuirii, expuneri ale unor doctrine religioase importante și atacuri polemice direcționate către alți creștini, pentru viziunile lor eronate și eretice.

Documentele sunt scrise în coptă, o veche limbă egipteană. Dar există motive serioase pentru a crede că, în original, ele au fost compuse în greacă. Toate cărțile legate în piele au fost asamblate în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Știu asta pentru că fiecare cotor de carte a fost întărit cu hârtie, toate aceste hârtii fiind chitanțe cu date din anii 341, 346 sau 348 d.Chr. Cărțile trebuie deci să fi fost asamblate cândva după anul 348 d.Chr.

Sigur că data cărților nu este aceeași cu data documentelor găsite în cărți — tot așa cum Biblia de pe biroul meu a apărut în 1998, dar documentele pe care le conține au fost scrise cu o mie nouă sute de ani în urmă. Același lucru

este valabil și pentru documentele de la Nag Hammadi: ele au fost compuse cu mult înainte de sfârșitul secolului al IV-lea, când au fost făcute cărțile. Multe din aceste documente par să fi existat înainte de secolul al II-lea creștin, cel mai târziu.

Nu știm exact cine a scris aceste cărți sau de ce au fost ele ascunse sub stânca de la Jabal al-Tarif, mai sus de cotul Nilului, la nord de Luxor. Este semnificativ faptul că o mânăstire creștină fondată de faimosul călugăr creștin Sfântul Pachomius, în secolul al IV-lea, este amplasată la o depărtare de numai trei mile. Experții înclină să creadă că aceste cărți ar putea să provină din biblioteca mânăstirii, iar această presupunere este sprijinită de conținutul filelor din cotoarele cărților. Dar de ce ar fi ascuns călugării aceste cărți departe de mânăstire?

Așa cum vom vedea mai târziu, într-un alt capitol, un moment important în istorie a fost marcat de alcătuirea canonului Noului Testament, în secolul al IV-lea. În anul 367 d.Chr., puternicul episcop de Alexandria, Atanasie, cu care am făcut cunoștință în capitolul I, a scris o scrisoare către bisericile aflate în jurisdicția sa în Egipt, conturând în termeni preciși canonul Scripturii[7]. Aceasta era prima dată când o personalitate recunoscută afirma că cele douăzeci și șapte de cărți care alcătuiesc acum canonul — și numai acelea — ar trebui considerate drept Scripturi. Mai mult decât atât, Atanasie insista că restul cărților, cele „eretice", nu trebuie citite. Este posibil ca acești călugări de la mânăstirea Pachomian de lângă Nag Hammadi să fi simțit presiuni de sus și să își fi curățat biblioteca, pentru a se conforma poruncilor puternicului episcop de Alexandria? Dacă așa a fost, de ce nu au ars cărțile, în loc să le ascundă? Oare cărțile le-au plăcut și au decis să le ascundă pentru a le păstra la loc sigur, până se schimba valul de preferințe în privința Scripturilor și puteau fi recuperate

pentru posteritate, reintroduse în biblioteca lor de texte sacre? Nu vom ști niciodată.

Biblioteca Nag Hammadi și gnosticismul creștin timpuriu

În *Codul lui Da Vinci*, Leigh Teabing se referă la Evanghelia lui Filip și alte cărți din această colecție numindu-le „Evanghelii gnostice". Ce înseamnă asta?

Gnosticismul este un termen folosit de experți pentru a se referi la un mare număr de religii cunoscute în secolele al II-lea și al III-lea creștine. Este derivat din gr. *gnosis*, care înseamnă „cunoaștere". Aceste religii sunt numite gnostice pentru că pun accentul pe necesitatea adevăratei cunoașteri spre a dobândi mântuirea; mai precis, ele predică adevărata cunoaștere de sine. Numai atunci când oamenii se cunosc pe ei înșiși cu adevărat, ei pot fi eliberați de relele acestei lumi.

Relele acestei lumi, se pare, sunt legate de existența noastră materială în sine pentru că, după părerea gnosticilor, lumea materiei este în mod inerent sub stăpânirea răului, iar spiritele care sunt prinse în corpurile noastre (rele, materiale) trebuie să se elibereze.

Chiar dacă printre diversele grupări gnostice au existat un mare număr de practici și credințe diferite (așa cum sunt și astăzi în grupările care se autointitulează creștine), se pare că majoritatea gnosticilor din Antichitate subscriau la câteva doctrine fundamentale:

1. *Lumea.* Am văzut că evreii apocaliptiști erau dualiști, crezând că există două componente fundamentale ale realității: binele și răul. Gnosticii erau dualiști extremiști, crezând că lumea fizică este rea în mod inerent, în opoziție cu lumea spiritului, care este bună.

2. *Împărăția divină.* Prin urmare, Dumnezeul adevărat nu a creat această lume materială. El este în întregime

spirit. Conform miturilor povestite de gnostici — unele dintre ele sunt păstrate printre documentele de la Nag Hammadi —, la un moment dat în eternitate, Dumnezeu a dat viață unor urmași divini, care la rândul lor s-au împerecheat și au avut urmași. Dar în împărăția divină a avut loc o catastrofă atunci când una dintre ființele divine (adesea numită Sofia, o zeitate feminină al cărei nume înseamnă „înțelepciune") s-a separat de restul și a zămislit spontan o altă ființă divină. Aceasta din urmă, născută în afara împărăției divine, era rea. Împreună cu urmașii lui, care au fost și ei zămisliți, el a creat lumea materială ca o închisoare pentru aceea care căzuse în greșeală (Sofia).

3. *Oamenii.* Astfel, Sofia a fost prinsă și închisă în această lume materială, mai exact în corpul omenesc. Mulți oameni au în ei această scânteie de divinitate. Acești oameni tânjesc să scape din lumea aceasta. Alți oameni nu au scânteia în ei; aceștia sunt ca alte animale, care pur și simplu încetează să existe atunci când mor.

4. *Mântuirea.* Scânteia divină din oameni poate evada numai învățând de unde a venit, cum a ajuns acolo și cum se poate întoarce. Eliberarea de această lume materială rea vine, cu alte cuvinte, numai prin eliberarea cunoașterii (*gnosis*).

5. *Biserica.* Mulți gnostici susțin că acei creștini care cred în Christos și fac bine pot obține un dram de mântuire atunci când vor muri (prin opoziție cu alți oameni, care pur și simplu vor înceta să existe). Dar adevărata viață de apoi, în toată slava, este rezervată numai gnosticilor, numai acelora care au în ei scânteia divină și care au ajuns să cunoască pe deplin secretele mântuirii.

6. *Mântuitorul divin.* Această cunoaștere nu poate fi totuși obținută numai prin înțelegerea acestei lumi. Cunoașterea trebuie să vină din lumea exterioară, printr-un salvator divin care aduce cunoașterea mântuirii din ceruri.

Pentru gnosticii creștini (existau și gnostici necreștini, care aveau o cu totul altă explicație a mântuirii), Christos este acela care vine din ceruri spre a aduce această cunoaștere. Gnosticii de diverse tipuri l-au înțeles pe Christos în feluri diferite. Unii dintre ei erau docetiști și susțineau că Christos, o ființă divină, a venit pe pământ sub chip de om, dar, ca ființă divină, nu era din carne și sânge. Alți gnostici credeau că Christos era ființa divină care a intrat în trupul omului Iisus când acesta a fost botezat; în timp ce se afla în corpul lui Iisus, el i-a învățat pe cei ce l-au urmat adevărul care putea aduce mântuirea. A părăsit apoi trupul lui Iisus înainte ca el să moară. De aceea, pe cruce, Iisus a strigat: „Doamne Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?" Pentru acești gnostici, elementul divin l-a părăsit pe Iisus când el se afla pe cruce.

Am expus aceste variate doctrine nu pentru că eu cred că este important ca fiecare să aibă câteva noțiuni de bază despre gnosticismul antic, ci pentru că în *Codul lui Da Vinci*, Leigh Teabing pretinde că așa-numitele *Evanghelii gnostice* de la Nag Hammadi îl descriu pe Iisus în principal ca om, și nu ca ființă divină, în contrast cu Evangheliile din Noul Testament. Sper că această discuție despre documentele de la Nag Hammadi a lămurit două lucruri. Pe de o parte, Teabing are dreptate când spune că, în aceste documente, viziunea asupra lui Christos este în contradicție cu ceea ce aflăm din Noul Testament. Dar pe de altă parte, el greșește complet când afirmă că diferența constă în descrierea lui Iisus ca fiind un simplu om, în aceste texte. De fapt, este tocmai invers. Aceste texte — inclusiv acela pe care îl citează Teabing, Evanghelia după Filip — ca și altele (printre care un alt document important pentru *Codul lui Da Vinci*, și anume Evanghelia Mariei Magdalena, care nu a fost găsit la Nag Hammadi,

ci în altă parte) — nu pun deloc accentul pe umanitatea lui Christos. Unele din aceste texte par să îl imagineze pe Christos ca pe o ființă divină cu aparență umană — el este important totuși nu ca om, ci ca reședință temporară a divinului Christos, care aduce mântuirea prin revelarea adevărului despre condiția umană acelora care sunt capabili să ajungă la cunoașterea eliberatoare.

Concluzie

Pe scurt, Leigh Teabing are dreptate să spună că descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă și cea a documentelor de la Nag Hammadi sunt importante pentru a înțelege cum îl descriau primii creștini pe Iisus. Pentru istoricii critici, aceste documente reprezintă o sursă prețioasă de material care ajută la înțelegerea circumstanțelor sociale în care au trăit Iisus și adepții lui timpurii, în anii de după moartea sa. Dar este important de știut *ce* mărturisesc ele despre acest context. Descifrarea sau înțelegerea greșită a surselor antice este o eroare la fel de serioasă ca și ignorarea lor. După cum am văzut, Teabing face câteva erori fundamentale când evaluează importanța acestor descoperiri arheologice moderne. Manuscrisele de la Marea Moartă sunt evreiești, nu creștine și sunt importante în principal pentru că ne oferă informații despre circumstanțele sociale din care provine Iisus. Totuși, ele nu îl menționează pe Iisus și nici nu vorbesc despre caracterul lui. Unele dintre documentele de la Nag Hammadi, pe de altă parte, sunt creștine și îl menționează pe Iisus. Această colecție include evanghelii necanonice care par să reprezinte o perspectivă gnostică. Departe de a-l portretiza pe Iisus ca om însă, aceste documente pun totuși accentul pe calitățile lui divine.

În capitolul următor, vom studia chiar unele dintre aceste evanghelii necanonice, texte evanghelice timpurii care nu au fost incluse în Noul Testament. Această analiză va arăta mai departe cât de mult greșește Leigh Teabing când afirmă că evangheliile respinse la începuturile bisericii accentuau umanitatea lui Iisus, spre deosebire de cele patru texte canonice. Acest lucru este valabil nu numai pentru documentele de la Nag Hammadi, ci și pentru alte evanghelii — gnostice sau de altă natură — care au fost redescoperite în timpurile moderne.

Capitolul trei

Celelalte evanghelii

Așa cum am văzut, unele dintre afirmațiile istorice cheie făcute de Leigh Teabing în *Codul lui Da Vinci* se învârt în jurul unei „conspirații" din vremuri vechi. În viziunea lui, biserica timpurie a încercat să facă un personaj divin din omul Iisus. Dar, pentru biserică, acest lucru s-a dovedit greu de realizat, pentru că, așa cum pretinde Teabing, cele mai multe dintre evangheliile mai vechi îl descriau pe Iisus ca fiind în întregime om, și nu divin. Soluția acestei probleme era evidentă: biserica a ales cele patru Evanghelii după Matei, Marcu, Luca și Ioan care îl descriu pe Iisus ca divin, după cum afirmă Teabing, și a distrus toate relatările anterioare, care erau mai exacte din punct de vedere istoric.

Așa cum îi explică Teabing Sophiei Neveu în atelierul său:

> „Iisus Christos a fost un personaj istoric cu o influență copleșitoare, poate cel mai enigmatic lider spiritual al lumii... Viața sa a fost consemnată de mii de adepți ai săi de pe tot pământul... Pentru Noul Testament, au fost luate în considerație peste *optzeci* de evanghelii și totuși numai câteva au fost alese spre a fi incluse în el — printre ele, Evangheliile după Matei, Marcu, Luca și Ioan." (p. 231; sublinierea a fost păstrată din original.)

Conversația continuă puțin mai târziu în biroul lui Teabing, centrându-se însă pe problema-cheie a relației dintre Iisus și Maria, așa cum este ea descrisă în Evanghelii:

> „— După cum am spus, continuă Teabing, biserica de la începuturi avea nevoie să convingă lumea că profetul muritor Iisus era o ființă divină. Prin urmare, toate evangheliile care descriau aspecte *lumești* din viața lui Iisus au fost omise din Biblie. Din nefericire pentru editorii timpurii, o temă lumească foarte supărătoare tot apărea în evanghelii. Maria Magdalena. Teabing făcu o pauză. Mai precis, căsătoria ei cu Iisus Christos." (p. 244; sublinierile sunt păstrate din original.)

Teabing face din nou câteva erori de natură istorică. După cum vom vedea într-un capitol următor, cuvintele și faptele lui Iisus nu fuseseră în nici un caz consemnate de „mii" de oameni în timpul vieții lui; dimpotrivă, nu există nici o dovadă că în timpul vieții lui Iisus *vreo persoană* ar fi consemnat aceste evenimente. Și nici nu au existat optzeci de evanghelii care să fi fost luate în considerație spre a fi introduse în Noul Testament. Iar scrierile lui Matei, Marcu, Luca și Ioan nu sunt „printre" cele care au fost incluse în Noul Testament — aceste Evanghelii au fost *singurele* incluse.

În afară de o serie de erori factuale, comentariile lui Teabing generează un număr de întrebări istorice interesante, pe care trebuie să le analizăm: Ce alte evanghelii (în afară de cele din Noul Testament) mai există astăzi? Îl descriu ele pe Iisus ca om sau mai degrabă ca pe o ființă divină? Arată ele că Iisus a fost căsătorit cu Maria Magdalena?

În acest capitol, vom analiza câteva dintre evangheliile necanonice care ne-au parvenit. Așa cum am indicat deja, Teabing greșește când afirmă că au existat optzeci

de alte evanghelii în competiția pentru Noul Testament. Realitatea este că nici măcar nu *știm* cât de multe alte evanghelii au fost scrise; în mod sigur, în ziua de azi nu există optzeci, însă există cel puțin douăzeci pe care le cunoaștem. Cele mai multe din aceste evanghelii ne-au parvenit destul de recent, fiind descoperite întâmplător, ca Biblioteca de la Nag Hammadi, în 1945. Un punct în care Teabing este bine informat e următorul: biserica a canonizat într-adevăr patru Evanghelii și le-a exclus pe celelalte, interzicând folosirea lor sau uneori distrugându-le, așa încât cei mai mulți creștini din istoria bisericii au avut acces numai la relatările despre Iisus din Noul Testament. Aceasta nu înseamnă însă că evangheliile celelalte — lăsate în afara Noului Testament — sunt mai exacte din punct de vedere istoric, sau că ele descriu un Iisus mai degrabă uman, care a fost căsătorit cu Maria Magdalena. Dimpotrivă: așa cum am arătat într-un capitol anterior, cele mai multe din aceste evanghelii îl descriu pe Iisus în termeni *divini*, chiar mai pronunțat decât cele patru din canon, iar în nici una dintre evangheliile extra-canonice nu există referiri la Iisus ca fiind căsătorit și, cu atât mai puțin, căsătorit cu Maria Magdalena.

Vom vorbi despre toate acestea în capitolele următoare. Deocamdată, vom cerceta câteva dintre cele mai vechi evanghelii necanonice pentru a vedea cum îl descriu ele pe Iisus: ca om sau ca supraom? Nu voi încerca să acopăr aici toate evangheliile noastre vechi necanonice; acestea pot fi găsite în alte lucrări[1]. Intenția mea este să exemplific tipurile de cărți aflate în afara canonului. Voi începe cu una în care este de așteptat să ni se înfățișeze un Iisus foarte uman, pentru că ea conține o relatare despre copilul Iisus și mai multe peripeții din acea vreme. Din nefericire pentru teza lui Teabing, chiar și această relatare asupra copilăriei

este centrată pe descrierea unui **Iisus cu calități mai degrabă supraumane decât umane.**

Evanghelia lui Toma despre Copilărie

Relatarea numită Evanghelia lui Toma despre Copilărie (a nu fi confundată cu Evanghelia Coptă a lui Toma descoperită lângă Nag Hammadi) vorbește despre viața lui Iisus când era copil[2]. Învățații au stabilit că datează de la începutul secolului al II-lea, ceea ce înseamnă că este una dintre cele mai vechi evanghelii care au supraviețuit în afara Noului Testament. Conținutul ei include relatări captivante despre activitățile lui Iisus, începând de la o vârstă foarte fragedă. În spatele narațiunii se ascunde o întrebare care îi intrigă pe unii creștini și în ziua de azi: „Dacă Iisus era Fiul lui Dumnezeu, făcător de minuni ca adult, cum era el când era copil?" Se pare că era ceva mai mult decât năzdrăvan.

Narațiunea începe cu Iisus la vârsta de cinci ani, jucându-se lângă o apă curgătoare, într-o zi de Sabat. El împrejmuiește apa mâloasă, construind un mic baraj și apoi poruncește apei să se limpezească — și apa se limpezește imediat. Atunci Iisus modelează câteva vrăbii din lut pe mal, lângă râu. Dar un evreu trece pe lângă el și vede ce a făcut — el a meșterit ceva și prin urmare a încălcat legea Sabatului (să nu muncești). Evreul aleargă să îi spună lui Iosif, tatăl lui Iisus. Iosif vine și îl mustră pe Iisus pentru că a profanat Sabatul. Dar în loc de a-și cere iertare sau a-i părea rău pentru că a păcătuit, copilul Iisus bate din palme și spune vrăbiilor să își ia zborul. Ele prind viață și zboară ciripind — distrugând astfel orice dovadă a răului înfăptuit (Inf. Toma 2). Iisus, chiar copil fiind, dă viață și nu ține cont de legile și regulile omenești.

S-ar putea crede că, datorită puterilor lui supranaturale, Iisus ar fi fost un tovarăș de joacă util și amuzant pentru alți copii din oraș. Se pare însă că băiatul avea multă personalitate și nu trebuia supărat. Un copil cu care se juca s-a gândit să ia o creangă de salcie ca să tulbure apa curată pe care o limpezise Iisus. Gestul l-a înfuriat pe Iisus, care l-a apostrofat: „Copil nelegiuit, necredincios și fără minte, cu ce ți-au greșit zăgazurile mele și apa aceasta? Usca-te-ai ca un copac și să nu ai nici frunze, nici fruct, nici rădăcină!" Și cuvântul lui Iisus s-a adeverit ca aurul veritabil: „Copilul s-a uscat din cap până-n picioare" (Inf. Toma 3, 1-3). Iisus s-a întors la el acasă, însă „părinții celui blestemat să se usuce și-au luat plodul în brațe, jelindu-i vârsta fragedă". Apoi s-au dus la Iosif și au protestat: „Ce fel de copil ai tu dacă poate face asemenea lucruri?" (Inf. Toma 3, 3). Răspunsul este clar pentru cititor: Iosif are un copil cu capacități supranaturale, unul care nu a învățat încă să își controleze furia.

Același lucru se întâmplă și în următoarea relatare: când un copil se lovește de el pe stradă din întâmplare, Iisus se întoarce înfuriat și îi spune: „Nu ți-ai mai sfârși drumul." Și copilul cade mort pe stradă (Inf. Toma 4, 1). (Mai târziu, Iisus îl învie din morți, împreună cu alții pe care i-a blestemat atunci sau altă dată.) Și furia lui Iisus nu se revarsă numai asupra altor copii. Iosif îl trimite la școală să învețe să citească, dar Iisus refuză să spună alfabetul. Învățătorul îl roagă să coopereze, până când Iisus răspunde cu o provocare plină de dispreț: „Dacă ești cu adevărat învățător și știi bine literele, spune-mi puterea lui Alpha și eu o să îți spun puterea lui Betha." Foarte tulburat, profesorul lovește băiatul peste cap, singura lui greșeală dintr-o ilustră carieră de învățător. Iisus îl face să se usuce imediat. Înnebunit de durere, Iosif îi poruncește

mamei lui Iisus: „Nu-l mai lăsa afară din casă: oricine îl supără, cade secerat" (Inf. Toma 14, 1-3).

La un moment dat, din cauza reputației sale, Iisus este învinovățit ori de câte ori se întâmplă ceva rău. Într-o zi, el se joacă pe acoperiș cu un grup de copii și unul din ei, un băiat pe nume Zenon, se împiedică din întâmplare, cade de pe acoperiș și moare. Ceilalți copii se sperie și fug; totuși, Iisus se duce spre celălalt capăt al acoperișului și se uită în jos. Părinții lui Zenon sosesc la fața locului și ce li se înfățișează? Copilul lor zace mort pe pământ, iar Iisus stă în picioare, sus pe acoperiș. Acest copil cu puteri supranaturale a întrecut din nou măsura, gândesc ei. Îl acuză pe Iisus că le-a ucis copilul, dar de data aceasta el este nevinovat! Așa că sare de pe acoperiș chiar lângă copil și îi vorbește: „Zenon! Ridică-te și spune: eu te-am aruncat jos?" Copilul se trezește din morți și răspunde: „Nu, Doamne! Nu tu m-ai aruncat jos, ci tu m-ai ridicat de jos!" (Inf. Toma 9, 1-3).

Cu timpul, Iisus începe să își folosească puterile pentru a face bine. El își salvează semenul mușcat de un șarpe veninos, îi vindecă pe bolnavi, redă sănătatea și viața celor pe care i-a uscat sau i-a ucis mai înainte. Și se dovedește remarcabil de priceput în gospodărie și la dulgherie: când Iosif taie greșit o scândură și este pe cale de a pierde un client important, Iisus îi corectează greșeala în mod miraculos. Narațiunea se termină cu Iisus în vârstă de doisprezece ani, la templu, înconjurat de scribi și farisei — o scenă cunoscută cititorilor Noului Testament, deoarece a fost luată din capitolul al doilea din Evanghelia după Luca.

Pe cât de captivantă este această evanghelie, pe atât de clar este că ea nu reprezintă o încercare a unui creștin din acele vremuri de a povesti cu acuratețe istorică viața lui Iisus. Este greu de spus dacă ceea ce se povestește aici

trebuie considerat *ad litteram*, ca întâmplări din viața lui Iisus sau dacă, dimpotrivă, totul a stat de la început sub regimul fanteziei. În orice caz, Iisus, așa cum este descris aici, nu este pur și simplu uman; el este un copil minune, un supraom.

Evanghelia după Petru

Evanghelia după Petru este un cu totul alt tip de narațiune, care nu vorbește despre copilăria lui Iisus, ci despre ultimele lui ore. Nu avem textul complet al acestei evanghelii, ci numai un fragment care a fost descoperit în 1886, în mormântul unui călugăr creștin din secolul al VIII-lea, îngropat în Egiptul Superior. Însă fragmentul din relatare este foarte vechi, datând probabil de la începutul secolului al II-lea, ceea ce înseamnă că Evanghelia după Petru este una dintre cele mai vechi relatări existente (în afara Noului Testament) despre viața lui Iisus (de fapt, despre moartea și învierea lui). Din nou, ne-am putea aștepta să întâlnim un Iisus foarte uman în această relatare, numai că ea accentuează și mai mult calitățile lui supraomenești.[3]

Fragmentul de evanghelie, așa cum îl avem, începe cu următoarele cuvinte: „Și pentru că nici unul dintre iudei n-a vrut să-și spele mâinile, și nici Irod și judecătorii lui, Pilat s-a ridicat în picioare." Începutul este important din două motive. Arată că exact înainte să înceapă fragmentul, evanghelia a vorbit despre Pilat spălându-și mâinile — o relatare pe care, dintre Evangheliile din Noul Testament, o întâlnim numai în cea a lui Matei. Și conține o diferență marcantă față de cea a lui Matei, care nu spune nici un cuvânt despre cineva care *refuză* să se spele pe

mâini. Aici Irod, „regele iudeilor", și judecătorii lui evrei (spre deosebire de guvernatorul roman, Pilat) refuză să se declare nevinovați de vărsarea sângelui lui Christos. Aceasta anunță un aspect important al restului povestirii, și anume faptul că, aici, evreii, și nu romanii sunt responsabili de moartea lui Iisus. Această evanghelie fragmentară este mult mai virulent antievreiască decât oricare dintre cele incluse în Noul Testament.

Narațiunea continuă înfățișându-l pe Iosif din Arimateea cerând trupul lui Iisus, apoi urmează batjocorirea lui Iisus și răstignirea pe cruce. Aceste relatări au și asemănări, și deosebiri față de Evangheliile canonice. De exemplu, în capitolul v. 10, se spune că Iisus va fi crucificat între doi infractori, ca și în celelalte evanghelii; dar apoi găsim o afirmație neobișnuită, și anume că Iisus „era tăcut de parcă nu simțea durere". Această ultimă afirmație poate fi înțeleasă într-un sens docetic — probabil că Iisus părea să nu simtă durere pentru că nu experimenta durere. Un alt vers-cheie se referă la Iisus pe moarte; „strigătul de abandon" este similar, dar nu identic cu acela din relatarea lui Marcu: „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?" (V.19; cf. Marcu 15, 34); apoi se spune că Iisus este „ridicat", chiar dacă corpul îi rămâne pe cruce. Oare Iisus se tânguie aici pentru că divinul Christos a ieșit din corpul lui înainte de moarte — aceasta fiind, așa cum vom vedea, viziunea unora dintre creștinii gnostici?

După ce Iisus moare, relatarea continuă cu descrierea înmormântării sale și apoi, la persoana întâi, cu tristețea discipolilor: „Am postit și am plâns și am jelit zi și noapte, până în ziua de sabat" (v. 27). Ca și în Evanghelia lui Matei, conducătorii evrei îi cer lui Pilat să pună soldați să păzească mormântul. Această evanghelie oferă totuși mai

multe detalii. Pe centurionul de serviciu îl cheamă Petronius și, împreună cu un număr de soldați, el rostogolește o piatră imensă în fața mormântului, pe care îl sigilează cu șapte peceți. Apoi soldații își instalează corturile și fac de gardă.

Urmează pasajul cel mai impresionant al narațiunii, o relatare despre învierea lui Iisus și ieșirea lui din mormânt — o relatare care nu se găsește în nici una dintre evangheliile noastre mai vechi. O mulțime de oameni au venit din Ierusalim și din vecinătăți să vadă mormântul. În timpul nopții, ei au auzit un zgomot puternic și au văzut cerurile deschizându-se; doi oameni au coborât în splendoare. Piatra din fața mormântului s-a dat la o parte singură și cei doi oameni au intrat înăuntru. Soldații care stăteau de gardă l-au trezit pe centurion, care a venit afară să vadă incredibilul spectacol. Trei bărbați au ieșit din mormânt; capetele a doi dintre ei ajungeau până la cer. Ei îl sprijineau pe cel de-al treilea, al cărui cap trecea dincolo de ceruri. În spatele lor a apărut o cruce. Și atunci o voce din ceruri a grăit: „Ai dus vestea celor adormiți?" Iar crucea a răspuns: „Am dus-o" (vv. 41-42).

Un Iisus uriaș și o cruce care umblă și vorbește — aceasta chiar nu seamănă a relatare centrată pe calitățile umane ale lui Iisus.

Soldații aleargă la Pilat și îi povestesc tot ce s-a întâmplat. Conducătorii evrei îl imploră să nu facă vâlvă despre aceasta, de teamă că vor fi uciși cu pietre când evreii își vor da seama ce au făcut condamnându-l pe Iisus. Pilat le poruncește soldaților să tacă, dar numai după ce le amintește liderilor evrei că răstignirea lui Iisus a fost într-adevăr greșeala lor și nu a lui. A doua zi în zori, neștiind ce s-a întâmplat, Maria Magdalena se duce cu câteva femei la mormânt, ca să îndeplinească cele necesare înmormântării

după tradiție. Ele găsesc mormântul gol, cu excepția unui mesager divin, care le spune că Domnul s-a ridicat din morți și a părăsit locul. (Acesta este singurul fragment din narațiune în care este menționată Maria Magdalena; nu se spune nimic altceva despre faptul că ea ar fi avut o relație specială cu Iisus.) Manuscrisul se sfârșește în mijlocul unei descrieri a înfățișării lui Iisus pentru unii din discipolii lui (probabil similară aceleia găsite în Ioan 21, 1-14): „Iar eu, Simon Petru și Andrei, fratele meu, ne-am luat plasele și am ieșit pe mare; și cu noi era și Levi, fiul lui Alfeu, pe care Domnul..." (v. 60). Aici se întrerupe manuscrisul.

Acest text este numit și Evanghelia după Petru, datorită ultimului său rând: este scris la persoana întâi, de cineva care pretinde a fi Petru. Dar, în mod evident, nu a fost scrisă de Simon Petru, deoarece pare să fi fost scrisă la începutul secolului al II-lea (de aici și antiiudaismul acut menționat mai devreme), la mult timp după moartea lui Petru. Această evanghelie este totuși una dintre cele mai vechi relatări necanonice despre ultimele zile ale lui Iisus. Din nefericire pentru teza lui Leigh Teabing, ea nu pune accentul pe umanitatea lui Iisus și nu menționează nimic despre Iisus și Maria Magdalena ca fiind intimi și, cu atât mai puțin, căsătoriți. Maria Magdalena este pur și simplu prima persoană (împreună cu însoțitoarele ei) care vine la mormânt după moartea lui Iisus — la fel ca în Evangheliile care au fost incluse în Noul Testament.

Sigur că Teabing nu discută direct despre Evanghelia despre Copilăria lui Iisus a lui Toma sau despre Evanghelia lui Petru, care erau cunoscute înainte de descoperirea Bibliotecii de la Nag Hammadi, dar el menționează *Evangheliile gnostice*, descoperite cu acea ocazie. Oare aceste evanghelii recent scoase la lumină confirmă teza referitoare la omul Iisus căsătorit cu Maria Magdalena?

Apocalipsa Coptă după Petru

Una dintre cele mai interesante relatări despre moartea lui Iisus din documentele de la Nag Hammadi este cea din textul numit nu evanghelie, ci apocalipsă (adică o revelare a adevărului); și aceasta i se atribuie tot lui Petru, deși, din nou, e vorba de un pseudonim. Una dintre cele mai interesante caracteristici ale narațiunii este aceea că ea reprezintă un document gnostic care a fost scris, în mod cert, pentru a *se opune* creștinilor care atacau gnosticismul — adică acelor creștini care, în cele din urmă, au decis ce cărți să fie introduse în canonul Noului Testament. Însă, așa cum s-a dovedit, în loc să li se opună pentru că afirmau că Iisus este divin, această evanghelie li se opune pentru că susțineau că Iisus este **uman**. Ceea ce înseamnă că această carte reprezintă exact contrariul afirmațiilor lui Leigh Teabing, conform cărora *Evangheliile gnostice* ar descrie un Iisus mai mult uman decât divin.

Cartea începe cu învățăturile „Mântuitorului", care îi spune lui Petru că există mulți învățători falși care sunt „orbi și surzi", care batjocoresc adevărul și răspândesc răul prin învățăturile lor[4]. Lui Petru, pe de altă parte, i se va revela învățătura secretă, adică *gnosis* (Apoc. Pet. 73). Iisus continuă spunându-i lui Petru că oponenții lui sunt „lipsiți de înțelegere" (adică lipsiți de *gnosis*). De ce? Pentru că „se agață de numele unui mort"[5]. Cu alte cuvinte, ei cred că moartea omului Iisus este importantă pentru mântuire. Pentru acest autor, aceia care susțin un asemenea lucru „batjocoresc adevărul și proclamă răul și învățăturile sale" (Apoc. Pet. 74).

Într-adevăr, aceia ce venerează un om mort aleg moartea și nu viața eternă. Aceste suflete sunt moarte și au fost create pentru moarte.

„Nu toate sufletele vin din adevăr şi nici din nemurire. Căci toate sufletele din acest veac trebuie să cunoască moartea. Prin urmare, ele sunt întotdeauna sclave. Sunt create pentru dorinţele lor şi pentru distrugerea lor eternă, pentru care şi în care există ele. Ele (sufletele) iubesc fiinţele de materie care au venit împreună cu ele. Dar sufletele nemuritoare nu sunt ca acestea, o, Petru. Dar într-adevăr, atât timp cât nu a sosit încă ceasul, el (sufletul nemuritor) va fi într-adevăr asemenea celui muritor." (Apoc. Pet. 75)

Pe de altă parte, gnosticii din toată lumea pot părea să se asemene cu alţi oameni, însă ei sunt diferiţi, nu se agaţă de lucruri materiale şi nu trăiesc după bunul lor plac. Sufletele lor sunt nemuritoare, chiar dacă acesta nu este un lucru ştiut de mulţi: „Alţii nu înţeleg misterele, deşi vorbesc despre aceste lucruri pe care nu le înţeleg. Însă ei se vor lăuda că taina adevărului este doar a lor" (Apoc. Petru 76). Cine sunt aceştia care nu reuşesc să înţeleagă, care nu propovăduiesc adevărul? „Şi vor fi alţii dintre aceia care nu se numără printre noi care îşi spun episcopi şi diaconi, de parcă ar fi primit autoritatea de la Dumnezeu... Aceşti oameni sunt vase uscate" (Apoc. Petru 79).

Această idee nu îi poate flata nicidecum pe liderii bisericilor creştine: ei nu sunt fântâni de cunoaştere şi înţelepciune, ci albii de râu uscate.

Ce reprezintă deci această cunoaştere care este accesibilă sufletelor nemuritoare, neataşate de lucruri materiale şi percepută greşit de liderii ignoranţi ai bisericii? Este cunoaşterea adevăratei naturi a lui Iisus şi a răstignirii sale, despre care, în mod greşit, se crede că reprezintă moartea omului Iisus pentru păcate. În realitate, adevăratul Christos nu poate fi atins de durere, suferinţă sau moarte. El se află cu mult deasupra lor. Ce a fost crucificat nu era divinul Christos, ci numai învelişul lui fizic.

Într-o scenă interesantă, se spune că Petru este de față la scena răstignirii și recunoaște că este tulburat de cele ce vede:

„După ce a spus acele cuvinte, l-am văzut cum, aparent [!], îl luau. Și am spus: « Ce văd eu, Doamne? » Chiar pe tine te iau?... Cine este cel de pe cruce, care se bucură și râde? Și este altcineva cel căruia i se bat cuie în picioare și în mâini?"

Iisus dă atunci această replică uimitoare, care punctează adevărata semnificație a crucificării:

„Mântuitorul mi-a spus: « Acela pe care îl vezi pe cruce vesel și râzând este Iisus cel viu. Dar acela în ale cărui picioare și mâini se bat cuie este partea lui fizică, substitutul. Ei își bat joc de ceea ce este înfățișarea lui. Dar uită-te la el și la mine »." (Apoc. Pet. 81)

Nu Christos însuși, ci numai chipul lui omenesc este ucis. Iisus cel viu transcende moartea — el transcende și crucea, la propriu — și iată-l deasupra ei, râzând de aceia care cred că îl pot face să sufere, de aceia care cred că spiritul divin din el poate suferi și muri. Spiritul lui Iisus este dincolo de durere și de moarte, așa cum sunt și spiritele acelora care înțeleg cine este el cu adevărat, care știu adevărul despre cine sunt ei de fapt — spirite întrupate într-un corp fizic, care nu pot suferi și muri. Apoi viziunea continuă:

„Și am văzut pe cineva care se apropia de noi și care semăna cu el, chiar acela care râdea deasupra crucii și era plin de spirit pur și el era Mântuitorul... Și el mi-a spus, « Fii tare! Căci tu ești acela căruia i-au fost încredințate aceste taine, spre a ști prin revelație că acela care a fost crucificat este primul născut, și casa demonilor, și vasul de lut în care trăiesc ei și aparține lui Elohim [adică Dumnezeului acestei lumi] și crucii care stă sub legea lui. Dar acela

> care stă în picioare lângă el este Mântuitorul cel viu, partea esențială a aceluia care este omorât. Iar el a fost eliberat. Plin de bucurie, el se uită la aceia care l-au pedepsit... Prin urmare, el râde de ei pentru ignoranța lor. Într-adevăr, cel care îndură suferința *trebuie* să rămână, din moment ce corpul este *numai* înlocuitorul. Dar ceea ce a fost eliberat este corpul meu imaterial».“ (Apoc. Pet. 82)

Corpul este doar un înveliș care aparține creatorului acestei lumi [=Elohim; cuvântul ebraic pentru Dumnezeu, din Vechiul Testament]. Adevăratul sine este înăuntru și nu poate fi atins de durerea fizică. Acesta este un lucru adevărat despre Iisus și despre aceia dintre adepții lui care au dobândit adevărata cunoaștere. Cei care nu au atins adevărata *gnosis* cred că îl pot omorî pe Iisus. Însă Iisus cel viu se înalță deasupra tuturor și râde la ei cu dispreț. Și cine este obiectul acestei batjocuri? Aceia care cred că moartea omului Iisus este cheia mântuirii. O viziune absurdă, o viziune ridicolă, o viziune ilară. Salvarea nu vine *în* trup; ea vine după *eliberarea* de trup. Iisus cel mort nu mântuiește; Iisus cel viu mântuiește. Așa-zișii credincioși care nu înțeleg nu beneficiază de moartea lui Iisus, ci sunt ridiculizați prin ea.

Și astfel, această evanghelie nu descrie un Iisus *mai uman* decât Evangheliile din Noul Testament; adevărata însemnătate a lui Iisus transcende întru totul omenescul din el. Dar ce se poate spune despre celelalte cărți din Biblioteca de la Nag Hammadi, inclusiv acelea numite evanghelii: susțin ele afirmațiile lui Leigh Teabing?

Evanghelia Coptă după Toma

Fără nici o îndoială, cea mai faimoasă evanghelie din Biblioteca de la Nag Hammadi este Evanghelia Coptă

după Toma (a nu fi confundată cu Evanghelia despre Copilăria lui Iisus după Toma, menționată mai sus). Dată fiind importanța sa, voi petrece mai mult timp dezvăluind mesajul ei decât în cazul celorlalte evanghelii pe care le-am studiat.

Evanghelia după Toma a fost ținta a numeroase dezbateri chiar de când a fost descoperită. Printre problemele centrale se află și întrebarea dacă ea este cel mai bine înțeleasă ca evanghelie „gnostică" sau nu. În opinia mea, chiar dacă Evanghelia după Toma nu expune sistemul gnostic pentru cititorii săi într-un fel clar și coerent, ea totuși *presupune* un sistem gnostic, asemănător cu cel descris în capitolul al doilea. În această evanghelie, Iisus este învățătorul divin al cunoașterii secrete care poate aduce eliberarea de această lume materială a răului. El nu este descris aici doar ca învățător uman, ci și ca maestru divin. Această descriere se bazează pe înțelegerea gnostică a lumii și a locului nostru în ea.

Înainte de a vorbi despre învățăturile găsite în Evanghelia după Toma, ar trebui să spun ceva despre natura evangheliei ca întreg[6]. Spre deosebire de Evanghelia lui Petru, Evanghelia după Toma este un text complet: avem începutul și sfârșitul ei, precum și ceea ce se află între ele. Este alcătuită din 114 pilde ale lui Iisus și aproape nimic altceva. Nu conține relatări despre Iisus: nu miracole, nu călătorii, nu judecăți, nu moarte, nu înviere, nu povestiri de nici un fel. Cele mai multe pilde sunt introduse pur și simplu prin cuvintele „Iisus a spus...", urmate de un alt vers care începe în același fel. Pe alocuri, întâlnim schimburi de replici între Iisus și discipolii săi, în care ei spun sau întreabă ceva și Iisus răspunde, sau el spune ceva și ei răspund. Nu există un tipar evident după care să fi fost organizată colecția de proverbe; unele dintre ele pot fi grupate împreună pentru că vorbesc despre același subiect

sau folosesc aceleași cuvinte-cheie, însă în cea mai mare parte, proverbele par să fie complet necorelate.

Peste jumătate dintre proverbele din Evanghelia lui Toma sunt asemănătoare celor din evangheliile Noului Testament (79 din cele 114, după o numărătoare). În unele cazuri, aceste asemănări sunt destul de izbitoare. Iată de exemplu binecunoscuta parabolă a bobului de muștar:

> „Discipolii îi spuseră lui Iisus: «Spune-ne cum este împărăția cerurilor». El le spuse: «Este ca un bob de muștar. Este cea mai mică dintre toate semințele. Dar când cade în sol potrivit, dă naștere unei plante mari și devine adăpost pentru păsările cerului».“ (Pilda 20, vezi Marcu 4, 30-31)[7]

Și, într-o formă mai seacă decât aceea din Noul Testament, comentariul deapre orbul care îi conduce pe orbi:

> „Iisus spuse: « Dacă un orb îl conduce pe altul, ei vor cădea amândoi în groapă ».“ (Pilda 34; vezi Matei 15, 14)

Dar un mare număr de proverbe nu sună deloc ca cele rostite de Iisus în Evangheliile canonice (cu excepția câtorva clișee). Să luăm doar două exemple relevante:

> „Iisus spuse: «Acest rai va trece, și cel de deasupra va trece și el. Morții nu sunt vii, iar cei vii nu vor muri. În zilele în care ați consumat ceea ce este mort, l-ați făcut să fie viu. Când veți veni să locuiți în lumină, ce veți face? În ziua în care ați fost unul singur, ați devenit doi. Dar când veți deveni doi, ce veți face?» (Pilda 11)

> Discipolii lui au spus: «Când te vei arăta nouă, ca să te vedem?» Iisus a spus: «Când vă veți scoate hainele fără rușine și le veți așeza sub picioare precum copilașii și veți călca pe ele, atunci veți vedea pe fiul celui viu și nu vă veți teme».“ (Pilda 37)

Ce să înțelegem din aceste proverbe ciudate? Ce înseamnă ele?

Putem să descifrăm această evanghelie prin prisma începutului ei neobișnuit, în care autorul își dezvăluie scopul și felul în care înțelege importanța colecției sale de proverbe și, în corelație cu ea, felul în care putem dobândi viață veșnică:

> „Acestea sunt pildele secrete pe care Iisus cel viu le-a rostit și pe care Didymus Iuda Toma le-a scris. Și a spus el: «Cel care găsește sensul acestor proverbe nu va cunoaște moartea»." (Pilda 1)

Pildele scrise aici sunt menite să fie secrete; ele nu au un înțeles evident, nu sunt ușor de explicat sau banale. Sunt criptice, misterioase, enigmatice. Iisus le-a rostit și Didymus Iuda Toma le-a scris. Și calea spre viața eternă este descoperirea adevăratului lor înțeles.

Aceasta este o evanghelie care nu subliniază importanța morții umane a lui Iisus și a învierii pentru mântuire. De fapt, moartea și învierea lui Iisus nu sunt povestite aici, și cu atât mai puțin accentuate. Mântuirea nu vine crezând în patimile lui Christos, ci interpretând cuvintele lui.

Dacă înțelegerea corectă a acestor proverbe este o condiție pentru viața eternă, cum trebuie să le interpretăm? Așa cum am indicat, după părerea mea (care se întâmplă să fie și aceea a lui Leigh Teabing), Evanghelia după Toma se bazează pe o viziune gnostică asupra lumii. Nu pentru că Toma încearcă să propună acea viziune sau să explice fundamentul său mitologic sau complexitatea sa. Dar, așa cum le-am citit eu, proverbele din această evanghelie au înțeles în special când sunt abordate prin raportare la circumstanțele gnostice în care scria autorul.

De exemplu, Pilda 1 susține că acela care găsește sensul proverbelor secrete ale lui Iisus nu va cunoaște moartea.

Astfel, proverbele sunt secrete (accesibile nu publicului, ci numai acelora care cunosc), iar interpretarea lor (a *ști* ce înseamnă) este ceea ce aduce eliberarea de moarte în această lume. Pilda 2 este despre a căuta și a găsi. Cunoașterea trebuie căutată și, când realizează că tot ce știe despre lumea aceasta este greșit, omul se tulbură. Dar apoi el înțelege adevărul despre această lume și este uimit. Iar când se întâmplă aceasta, omul se întoarce în cele din urmă în împărăția divină de unde a venit și stăpânește cu alte ființe divine peste tot ceea ce este.

Sau cum se spune într-un alt proverb, „Cine a ajuns să înțeleagă lumea a găsit numai un cadavru, și cine a găsit cadavrul este superior lumii" (Pilda 56). De fapt, această lume materială este moartă — nu există viață în ea. Viața implică spirit. Din moment ce realizezi ce este lumea cu adevărat — moarte — ești superior lumii, te ridici deasupra ei. De aceea, cine ajunge să înțeleagă acest lucru „nu va cunoaște moartea" (Pilda 1).

Înțelegerea nimicniciei lumii materiale și eliberarea de ea înseamnă înlăturarea învelișului de materie (corpul) și eliberarea de constrângerile sale. Aceasta este o imagine eficientă a mântuirii: „Când te dezbraci fără rușine și îți iei hainele și le pui sub picioare precum copilașii și calci pe ele, atunci vei vedea pe fiul celui viu și nu îți va fi teamă" (Pilda 37). Mântuirea înseamnă eliberare de trup.

Conform acestei evanghelii, spiritele omenești nu își au originea în lumea materială, ci în lumea de sus:

> „Iisus a spus: «Dacă ești întrebat 'De unde vii?', răspunde: 'Venim din lumină, din locul unde lumina a început de la sine...' Dacă ți se spune 'Lumina ești tu', spune 'Suntem copiii ei și suntem aleșii tatălui celui viu'»" (Pilda 50).

Astfel am venit din lumea de sus, din lumea luminii în care nu există dușmănie, diviziune, întuneric; noi înșine

am venit de la unul Dumnezeu și suntem aleșii lui și el este destinația noastră finală:

> „Iisus a spus: «Fericiți sunt cei singuri și cei aleși, căci voi veți găsi împărăția. Căci veniți din ea și vă veți întoarce la ea»" (Pilda 49).

Într-adevăr, este uimitor că această lume materială a luat ființă ca închisoare pentru spiritele divine, dar pe cât de uimitor este acest lucru, ar fi fost complet imposibil ca lucrurile să fi stat invers, ca spiritele oamenilor să fi apărut ca rezultat al creării materiei: „Că trupul a apărut datorită spiritului este o minune. Dar dacă spiritul ar fi apărut ca urmare a trupului, aceasta ar fi minunea minunilor. Chiar sunt uimit cum această mare bogăție [adică spiritul] și-a făcut casă în această sărăcie [adică lumea materială/trupul]" (Pilda 29).

Pentru spiritele prinse în această lume materială, este ca atunci când ești beat și nu ești în stare să gândești clar sau ești orb și nu vezi. Iisus a venit de sus, conform acestei evanghelii, spre a trezi la cunoaștere și a aduce intuiția luminoasă necesară mântuirii, iar aceia care erau prinși aici aveau nevoie disperată de ea:

> „Iisus a spus: «Mi-am luat locul printre oameni și le-am apărut în trup. Toți sunt îmbuibați și nici unuia nu îi este sete. Și sufletul meu a suferit pentru fiii oamenilor, pentru că ei sunt morți în inimile lor și sunt orbi... Dar deocamdată sunt îmbuibați. Când se vor goli de băutură, se vor pocăi»" (Pilda 28).

Dar de ce „cei morți nu sunt vii și cei vii nu vor muri" (Pilda 11)? Pentru că morții sunt doar materie și ceea ce nu este materie, ci spirit, nu poate muri. Cum se face că „în ziua în care ai fost unul, ai devenit doi" (Pilda 2)? Pentru că ai fost cândva un spirit unitar, însă ai devenit

prizonier într-un trup, prin urmare ai devenit două lucruri — trup și spirit — nu unul. Spiritul trebuie să se elibereze și atunci va fi din nou unul.

Această mântuire nu va fi deci mântuirea care vine *pentru* această lume; va fi mântuirea *de* această lume. Lumea în sine, această existență materială, nu este ceva ce a fost creat bun (contrar doctrinelor bisericii creștine ortodoxe). Este o catastrofă cosmică, iar mântuirea înseamnă eliberare de ea. Din acest motiv, împărăția lui Dumnezeu nu este ceva care vine în această lume, o entitate fizică care poate *fi* de fapt aici, în lumea materială. Este ceva spiritual, interior:

> „Dacă aceia care vă conduc vă spun, «Uite, împărăția este în ceruri», atunci păsările cerului te vor preceda. Dacă ți se spune că «Este în mare», atunci peștii te vor preceda. Mai curând, împărăția este înăuntrul tău, și în afara ta... Când ajungeți să vă cunoașteți pe voi înșivă... veți realiza că voi sunteți fiii Tatălui celui viu" (Pilda 3).

Pentru că lumea este un loc de care trebuie să te eliberezi, nimeni nu ar trebui să fie legat de lucrurile materiale: „Nu vă îngrijorați de dimineața până seara și de seara până dimineața în legătură cu ceea ce veți purta" (Pilda 36). În loc de asta, tot ceea ce are lumea de oferit, toate bogățiile pe care le poate asigura, ar trebui refuzate pentru a scăpa din această lume; „Oricine găsește lumea și devine bogat, să renunțe la lume" (Pilda 110). Așa că omul nu trebuie să se atașeze de nimic în această lume, așa cum se spune și într-unul din cele mai înțelepte proverbe din evanghelie: „Fiți ca niște trecători pe drum" (Pilda 42). Departe de a pune accentul pe viața umană de aici și acum — sau pe Iisus omul — aceste pilde subliniază nevoia de a scăpa de capcanele omenești ale acestei lumi.

Cheia mântuirii aduse de Iisus constă în a dobândi cunoașterea adecvată, *gnosis* — cunoaștere despre sinele adevărat:

> „Când ajungeți să vă cunoașteți, atunci veți fi cunoscuți și veți realiza că voi sunteți fiii Tatălui celui viu. Dar dacă nu vă veți cunoaște, veți rămâne în sărăcie [adică în lumea materială/în corp] și veți fi sărăcie" (Pilda 3b).

Iisus însuși este cel care poate dărui această cunoaștere, cunoașterea că spiritul uman este divin, la fel de divin ca însuși Iisus și de fapt una cu Iisus. „Acela ce va bea din gura mea va deveni ca mine. Eu însumi voi deveni el și i se vor revela lucruri ascunse" (Pilda 108). Iisus este acela care aduce cunoașterea necesară pentru ca spiritele divine să fie reunite cu împărăția atunci când vor veni. De aceea, Iisus nu „dezbină", ci „unește".

Punerea accentului pe a deveni unul, reunit cu împărăția divină în care nu există conflict sau divizare este motivul pentru care textul subliniază atât de puternic ideea de unul, unicitate, solidaritate. „Căci mulți dintre cei care vor fi primii vor fi ultimii și ei vor fi unul și același" (Pilda 4); „Fericiți sunt cei singuri și cei aleși, căci voi veți găsi împărăția" (Pilda 22). Sau așa cum spune Iisus când discipolii întreabă: „Vom intra noi precum copiii în împărăție?":

> „Când faceți din doi unul, și când pe dinăuntru este ca pe dinafară și pe dinafară ca pe dinăuntru, și ce e sus cum e jos, și când femininul și masculinul sunt același lucru, așa încât masculinul nu este masculin și femininul nu este feminin, și când veți avea mai mulți ochi în loc de unul singur și o mână în locul unei mâini și un picior în locul unui picior și asemănare în loc de asemănare, atunci veți intra în împărăție" (Pilda 22).

Restaurarea tuturor lucrurilor la starea lor de unitate originală, unde nu sunt părți, ci numai un întreg, nu e dedesubt și nici deasupra, nu e exterior și nici interior și nici parte femeiască și parte bărbătească. Acolo se află mântuirea pentru aceia care s-au separat, s-au rupt de împărăția divină.

Poate că această idee face lumină în cea mai ciudată și, în mod sigur, cea mai controversată parte a Evangheliei după Toma, Pilda 114, în care Maria Magdalena este un personaj important — deși nu ca iubită sau ca soție a lui Iisus:

> „Simon Petru le-a spus, « Maria Magdalena să plece, pentru că femeile nu sunt demne de viață. » Iisus a spus, « Eu însumi o voi conduce spre a o face bărbat, pentru ca și ea să devină un spirit viu asemenea vouă, bărbaților. Căci orice femeie care va deveni bărbat va intra în împărăția cerurilor ».“

Acest proverb a generat consternare, în special printre istoricii feminiști experți în creștinismul timpuriu, care sunt înclinați, pe bună dreptate, să considere că gnosticismul era mai deschis în ceea ce privește femeile și rolul lor proeminent în biserică decât creștinismul ortodox (vezi capitolul opt din acest volum). Dar cum interpretăm acest verset — femeile (inclusiv Maria Magdalena) trebuie să devină bărbați pentru a intra în împărăție?

Este imposibil să înțelegem ce poate însemna versetul fără a recunoaște că în timpul acela, în lumea acestui text, oamenii înțelegeau în general relațiile de gen altfel decât le înțelegem noi. Astăzi avem tendința să privim bărbații și femeile ca fiind două tipuri diferite din aceeași substanță. Toți suntem oameni, fie bărbați, fie femei. În lumea din vechime, genul nu era imaginat astfel. Pentru oamenii din trecut, partea femeiască și partea bărbătească

nu erau două tipuri umane diferite; erau două *grade* umane diferite.[8]

Așa cum știm de la istoricii medicinei, de la filozofi, poeți și alții, femeile din lumea greacă și romană erau considerate bărbați imperfecți. Ele erau bărbați care nu se dezvoltaseră în întregime — în viața intrauterină nu le crescuse penisul, nu li se dezvoltaseră mușchii, nu le apăruse părul facial, nu li se îngroșase vocea. Femeile erau, la propriu, sexul slab. Și într-o lume pătrunsă de ideologia puterii și a dominației, aceasta le făcea pe femei inferioare și, în mod necesar, subordonate bărbaților.

Se credea că toată lumea funcționează conform unui continuum de perfecțiune. Lucrurile lipsite de viață sunt mai puțin perfecte decât cele vii; plantele sunt mai puțin perfecte decât animalele; animalele sunt mai puțin perfecte decât oamenii; femeile sunt mai puțin perfecte decât bărbații; bărbații sunt mai puțin perfecți decât zeii. Pentru a dobândi mântuirea, pentru a fi uniți cu Dumnezeu, era nevoie ca oamenii să devină perfecți. Dar pentru ca o femeie să devină perfectă, ea trebuia să treacă mai întâi prin următoarea etapă din continuum și să devină bărbat.[9] Și astfel, în Evanghelia după Toma, mântuirea, care presupune o unificare a tuturor lucrurilor astfel încât să nu existe sus și jos, afară și înăuntru, parte femeiască și parte bărbătească, necesită ca spiritele divine să se întoarcă la locurile lor de origine. Dar pentru ca femeile să dobândească această mântuire, ele trebuie evident să devină mai întâi bărbați. Cunoașterea pe care o revelează Iisus permite această transformare, astfel încât orice femeie care se face bărbat, prin înțelegerea învățăturilor lui, va intra în împărăție.

În vreme ce unele texte gnostice celebrează femininul divin (așa cum vom vedea), acesta de față pare să sublinieze că femininul trebuie să se transcendă pe sine spre

a deveni masculin. Acesta nu este nici pe departe mesajul pe care a vrut Leigh Teabing să îl sublinieze!

Ar trebui să accentuez faptul că Iisus este portretizat în acest text nu ca un bun învățător uman, ci ca unul divin care aduce el însuși cunoașterea necesară mântuirii, atât pentru femei, cât și pentru bărbați. „Când îl vedeți pe acela care nu s-a născut din femeie [adică pe Iisus, care doar avea înfățișare de om] închinați-vă până la pământ și adorați-l. Acela este tatăl vostru" (Pilda 15). Sau, așa cum spune el mai târziu în evanghelie, „Eu sunt lumina care este deasupra tuturor. Eu sunt cel chemat. Din mine s-au născut toate și întru mine s-au înmulțit. Despicați o bucată de lemn și sunt acolo. Ridicați piatra și mă veți găsi acolo" (Pilda 77). Iisus este în toate, cel care pătrunde lumea și care vine în lume ca lumina lumii, care poate scoate spiritul omenesc din întuneric pentru a se întoarce la casa divină a sufletului, prin dobândirea cunoașterii de sine necesare mântuirii.

Concluzie

În acest capitol am luat în considerare numai patru dintre evangheliile vechi ce nu au fost incluse în Noul Testament. Vom lua în considerare alte două evanghelii importante — Evangheliile lui Filip și ale Mariei — într-un capitol următor, în care vom analiza rolul Mariei Magdalena în viața lui Iisus și în istoria bisericii timpurii. Bineînțeles că există și alte evanghelii pe care nu le-am luat în considerare și nici nu vom face aceasta — cu toate că Leigh Teabing greșește atunci când spune că, pe baza a „mii" de consemnări despre Iisus chiar din timpul vieții lui, sunt cunoscute optzeci de evanghelii. Totuși, aceste evanghelii par să fi fost scrise mai târziu decât acelea

pe care le-am luat în considerare aici. Teabing are dreptate când spune că există o mulțime de evanghelii care nu au fost incluse în Noul Testament și că, dintre toate cele care la un moment dat au fost considerate sacre de unele grupuri creștine, numai patru Evanghelii au fost incluse în canon până la urmă. Și are dreptate când spune că restul evangheliilor au fost atunci interzise creștinilor de către părinții bisericii. Dar el greșește când spune că, dacă aceste alte evanghelii ar fi fost incluse în Noul Testament, am avea o perspectivă asupra lui Iisus portretizat într-un fel uman. De fapt, este exact pe dos. Evangheliile extracanonice au tendința să îl portretizeze pe Iisus ca fiind mai mult divin.

Atunci, cum s-a întâmplat că cele patru Evanghelii ale lui Matei, Marcu, Luca și Ioan au ajuns să fie incluse în Noul Testament, iar toate celelalte au fost excluse? A fost într-adevăr mâna împăratului Constantin, așa cum susține Teabing? Aceasta este întrebarea la care vom încerca să răspundem în capitolul următor.

Capitolul patru

Împăratul Constantin și formarea canonului Noului Testament

Am văzut că Leigh Teabing avea dreptate când spunea că cele patru Evanghelii ale Noului Testament — după Matei, Marcu, Luca și Ioan — nu erau consemnările *originale* ale vieții lui Iisus sau singurele evanghelii disponibile primilor creștini. Alte evanghelii erau disponibile peste tot, dar nu au ajuns să fie incluse în Noul Testament — chiar dacă Teabing afirmă, în mod greșit, dar cu mare siguranță, că au existat „optzeci de evanghelii" care erau în competiție pentru un loc în canon. Dar cum au fost selectate cărțile care au ajuns să fie incluse în Noul Testament? De ce au fost incluse în canon numai patru Evanghelii, până la urmă, iar celelalte au fost lăsate de o parte? Cum s-a făcut aceasta? Cine a luat deciziile? Pe ce considerente? Și când?

Pentru Teabing, răspunsul este clar: cel care a luat deciziile este împăratul Constantin, în secolul al IV-lea. Teabing își afirmă deschis punctul de vedere în conversația cu Sophie Neveu din atelierul său:

„— Peste optzeci de evanghelii au fost examinate în vederea alcătuirii Noului Testament, și totuși numai câteva au fost alese spre a fi incluse în el — Matei, Marcu, Luca și Ioan printre ele.

— Cine a ales evangheliile care urmau să fie incluse? întrebă Sophie.

— Aha! izbucni Teabing cu entuziasm. Ironia fundamentală a creştinismului! Biblia, aşa cum o ştim azi, a fost alcătuită de împăratul păgân Constantin cel Mare." (p. 231)

Aşa cum afirmă Teabing mai târziu, împăratul Constantin a trebuit să creeze această „nouă" Biblie pentru a asigura o dovadă scripturală care să-i susţină punctul de vedere: acela că Iisus era mai mult divin decât om. Aceasta a dus la formarea canonului (colecţia de cărţi sfinte) a Noului Testament şi la distrugerea tuturor celorlalte cărţi sacre care nu au fost alese spre a fi incluse:

„Constantin ştia că va trebui să dea o lovitură îndrăzneaţă dacă voia să rescrie cărţile de istorie. Astfel a apărut un moment-cheie în istoria creştină... Constantin a comandat şi a finanţat o nouă Biblie, care omitea acele evangheliii care vorbeau despre caracteristicile *umane* ale lui Christos şi înfrumuseţa acele evanghelii care Îl înfăţişau asemenea lui Dumnezeu. Evangheliile mai vechi au fost scoase în afara legii, adunate şi arse." (p. 234)

Viziunea conspiratorie pe care o are Teabing asupra formării canonului este spectaculoasă, însă, pentru istoricul familiar cu procesul prin care unele cărţi au ajuns să fie incluse în Noul Testament, în timp ce altele au fost excluse, ea conţine mai multă ficţiune decât fapt istoric. Realitatea istorică este că împăratul Constantin nu a avut nimic de-a face cu formarea canonului Scripturii: el nu a poruncit distrugerea evangheliilor care nu au fost incluse în canon (nu s-au ars cărţi din ordin imperial). În schimb, alcătuirea canonului Noului Testament a fost un proces lung şi elaborat, care a început cu câteva secole înainte de Constantin şi s-a încheiat la mult timp după moartea lui. Aşa cum ştim, pe baza consemnărilor istorice, împăratul nu a fost implicat în proces.

În capitolul de față, vom analiza acest proces în întregime, pentru a vedea cum a fost creat canonul Scripturii creștine de fapt, când a avut loc acest proces și cine a fost implicat în el.

Viziunea lui Leigh Teabing asupra alcătuirii canonului creștin este corectă într-o singură privință: canonul nu a căzut pur și simplu din ceruri după moartea lui Iisus. Așa cum Teabing spune într-una din afirmațiile memorabile făcute în discuția cu Sophie Neveu:

„Teabing zâmbi.

— Tot ce trebuie să știi despre Biblie poate fi rezumat de marele doctor în canon Martyn Percy. Teabing își drese vocea și spuse: Biblia nu a venit din cer prin fax.

— Poftim?

— Biblia este un produs al *omului*, draga mea. Nu al lui Dumnezeu. Biblia nu a căzut din nori ca prin minune." (p. 231)

În mod cert, canonul nu a apărut în formă finală gata pentru uzul creștinilor, ci a fost rezultatul unui proces lung, în care creștinii au cernut mai multe cărți ce fuseseră scrise și au decis pe care să le includă în canonul sacru al Scripturii și care ar trebui excluse. A fost un proces care a luat mulți ani — secole, de fapt. Nu a fost decizia unei persoane (contrar viziunii lui Teabing) sau a unui grup de persoane (de exemplu, un consiliu al bisericii); a fost rezultatul unor discuții prelungite și violente, al multor dezbateri în contradictoriu. Procesul nu s-a încheiat decât mult după moartea lui Constantin și a început cu secole mai devreme.

Începuturile procesului

Poate părea ciudat astăzi, dar în trecut era neobișnuit ca religiile să aibă cărți sacre, venerate ca îndrumătoare

spre credință și practicarea ei. În afară de iudaism, se pare că nici una dintre religiile diferite de pe tot cuprinsul Imperiului Roman nu a folosit cărțile în acest fel. Acest lucru nu înseamnă că religiile nu aveau practici și credințe — au avut, dar ele nu erau înrădăcinate în texte sacre, care să fi fost acceptate ca seturi de „instrucțiuni" de inspirație divină. Nici măcar cărțile fundamentale ale unei culturi — *Iliada* sau *Odiseea* lui Homer — nu erau văzute în acest fel. În schimb, ele au fost acceptate drept ceea ce erau: un număr de istorisiri foarte bune, pline de descrieri mitologice ale zeilor. Ele nu au fost folosite ca ghiduri de credință sau de comportament.

Singura excepție de la regula că religiile vechi nu aveau cărți sacre a fost iudaismul. Evreii aveau un număr de cărți (un canon) despre care credeau că fuseseră date de Dumnezeu, cărți care descriau cine era Dumnezeu, arătau cum interacționase el cu poporul lui (evreii) de-a lungul istoriei, îi îndrumau cum să îl adore pe Dumnezeu și îi învățau cum să trăiască în comunitate. În zilele lui Iisus, canonul Scripturii evreiești (pe care creștinii urmau să îl numească Vechiul Testament) nu era totuși instituit încă: diferiți evrei acceptau ca autorizate o gamă foarte largă de cărți. Dar exista un consens asupra esențialului canonului — Tora (un cuvânt evreiesc care înseamnă lege sau îndrumare), care consta în ceea ce cunoaștem acum ca fiind primele cinci cărți ale Scripturii evreiești: Geneză, Exod, Levitic, Numeri, Deuteronom. Aceste cinci cărți, uneori numite Pentateuca (însemnând „cinci manuscrise"), erau acceptate de toți evreii ca revelații sacre de la Dumnezeu. În aceste cărți se povestește cum a creat Dumnezeu lumea, cum a chemat națiunea lui Israel să fie poporul lui ales și cum a interacționat cu strămoșii poporului evreu, patriarhii și matriarhele credinței, cum sunt Avraam, Sara, Isaac, Rebeca, Iacob, Rașela, Moise și alții. Și mai

important, aceste cărți conțineau legile pe care Dumnezeu i le-a dat lui Moise pe Muntele Sinai, legi despre felul în care poporul evreu trebuie să îl venereze pe Dumnezeu prin sacrificiile aduse în Templu și prin respectarea anumitor legi în ceea ce privește hrana și sărbătorile (inclusiv ziua de Sabat), precum și legi care reglementează comportamentul membrilor comunității unul față de altul.[1]

Privind înapoi, pare inevitabil ca creștinii să nu se fi îndreptat, până la urmă, spre un canon al Scripturii, întrucât creștinismul a început cu Iisus, un învățător evreu care a acceptat Tora evreiască, a respectat tradițiile ei, legile ei și le-a transmis celor care l-au urmat învățăturile pe care le conține ea. Primii creștini au fost desigur aceia care l-au urmat pe Iisus, ceea ce înseamnă că încă de la început creștinii au avut un canon sacru care, așa cum l-au acceptat ei, includea cărți date de Dumnezeu, canonul Scripturilor evreiești. Acest lucru era neobișnuit în Imperiul Roman — unde cărțile, în cea mai mare parte, nu funcționau astfel —, dar nu unic: având un canon, creștinii urmau exemplul evreilor.

Dar creștinii aveau să se desprindă de rădăcinile lor evreiești și să adune propriile lor texte sacre, care urmau să fie folosite și incluse într-un canon al Scripturii separat și în mod distinct creștin, ce urma să fie cunoscut mai târziu ca Noul Testament.[2]

Mișcarea către un canon al Noului Testament a început chiar în perioada Noului Testament, adică în secolul I. Ar fi util să ofer aici câteva date de bază, pentru a fi sigur că ne aflăm pe aceeași pagină cronologică.

Iisus din Nazaret și-a început probabil misiunea publică spre sfârșitul anilor 20 din primul secol d.Chr. A fost executat de romani probabil în preajma anului 30 d.Chr. Primele cărți creștine au fost scrise la scurtă vreme după aceasta. Cele mai vechi scrieri creștine care se păstrează

încă sunt acelea ale apostolului Pavel, datând din anii 50-60 d.Chr. Evangheliile din Noul Testament sunt cele mai vechi relatări despre viața lui Iisus și au fost scrise probabil între anii 70-90 d.Chr. Celelalte cărți ale Noului Testament au fost scrise cam în aceeași perioadă; ultima trebuie să fi fost Petru II, scrisă probabil în anul 120 d.Chr. Prin urmare, cărțile Noului Testament și alte cărți creștine ce nu au fost incluse în Noul Testament au fost scrise, cu aproximație, între anii 50 și 120 era noastră.

Se pare că, din acea perioadă, creștinii începuseră deja să considere unele autorități distinct creștine ca fiind la egalitate cu cărțile Bibliei evreiești. Există asemenea dovezi chiar în unele din scrierile Noului Testament. Să începem prin a spune că există mărturii că, de la începutul perioadei creștine, învățăturile și cuvintele lui Iisus au fost considerate la fel de autorizate ca și textele Scripturii. Este posibil ca însuși Iisus, prin învățăturile sale, să fi încurajat această percepție. Conform unora dintre cele mai vechi relatări de care dispunem, precum Evanghelia după Matei, atunci când Iisus a interpretat Legea lui Moise, el a pus învățăturile sale la egalitate cu legile date de Moise.[3] De exemplu, Moise a spus: „Să nu ucizi." Iisus a interpretat aceasta ca însemnând: „Nici măcar nu te înfuria pe altul." Moise a poruncit: „Să nu comiți adulter." Iisus a răspuns: „Nici măcar să nu poftești la femeia altuia în inima ta." Moise a spus: „Să nu juri strâmb." Iisus insistă: „Să nu juri deloc!" Propriile interpretări ale lui Iisus au fost acceptate de cei care l-au urmat ca fiind la fel de autorizate ca și legile lui Moise (vezi Matei 5, 21-48).

Mai multe dovezi în acest sens apar mai târziu, în perioada Noului Testament. În cartea lui Timotei (I), scrisă, se pare, de apostolul Pavel (deși mulți învățați cred că a fost scrisă sub un pseudonim în numele lui Pavel, de unul dintre adepții săi), autorul îi îndrumă pe cititorii

săi creștini să își plătească învățătorul, iar pe urmă citează „Scriptura", spre a-și susține spusele (Tim. 5, 18). Interesant este că el citează două pasaje: unul din Legea lui Moise și altul din cuvintele lui Iisus („Lucrătorul este demn de plata lui" — vezi Luca 10, 7). Aici cuvintele lui Iisus sunt considerate ca autoritate egală cu Scriptura.

La fel se întâmplă și cu scrierile celor care l-au urmat. Cum am indicat deja, Petru II este ultima carte scrisă din Noul Testament. Interesant este că acest autor (care, din nou, pare să fi scris sub pseudonim, din moment ce Petru însuși murise cu mult înainte să fie scrisă cartea) se referă la profeți falși care interpretează greșit „epistolele lui Pavel", spune el, „la fel cum au făcut și cu restul scripturilor" (Petru II 3, 16). Evident, acest scriitor creștin necunoscut a luat epistolele lui Pavel drept „scriptură".

Ceea ce încerc eu să spun este că spre sfârșitul secolului I și începutul celui de-al II-lea — cu sute de ani înainte de Constantin — creștinii acceptaseră deja unele cărți drept autoritate canonică și aleseseră cărțile ce urmau a fi acceptate.

Motivațiile pentru o colecție de cărți

Ce anume determina această mișcare să accepte un grup de cărți ca autorități canonice? Așa cum reiese din citatele de mai sus, creștinii se obișnuiseră să citeze anumite texte pentru a stabili în ce să creadă și cum să își organizeze viața împreună. După ce Iisus a murit și nu mai putea da îndrumări discipolilor săi, a trebuit să fie creată pentru posteritate o colecție cu învățăturile sale și, după ce apostolii au început să dispară și ei, a trebuit să fie adunate propriile lor scrieri, drept culegere de învățături adevărate și demne de urmat.

Această situație se datora în primul rând diversității creștinilor, care se afla în creștere începând din secolul I, dar s-a evidențiat precis în secolul al II-lea. Astăzi creștinismul în lumea modernă este considerat ca fiind extrem de divers și acest lucru este justificat, având în vedere variatele interpretări ale credinței răspândite printre aceia care spun că îl urmează pe Christos. Gândiți-vă doar la diferențele dintre romano-catolici și baptiști, greco-ortodocși și mormoni, Martorii lui Iehova și episcopalieni sau prezbiterienii din New England și îmblânzitorii de șerpi din Munții Apalași. Oricât de semnificative sunt diferențele dintre grupurile de creștini de azi, ele pălesc în comparație cu diferențele dintre grupurile creștine din primele secole ale bisericii.

De exemplu, se știe că în secolul al II-lea existau oameni care pretindeau că urmează învățăturile adevărate ale lui Iisus, dar credeau în tot felul de lucruri care ar părea extrem de bizare oricăror creștini din lumea modernă. Bineînțeles că existau și creștini care credeau în unul Dumnezeu, la fel cum alții susțineau că există doi dumnezei (Dumnezeu din Vechiul Testament și Dumnezeu al lui Iisus); de asemenea, alții credeau în existența a 12 zei sau 30 de zei sau chiar 365 de zei! Unii creștini explicau că lumea a fost creată de unul Dumnezeu adevărat, însă alte grupuri indicau faptul că lumea a fost creată de o zeitate secundară sau chiar de o ființă aflată în slujba răului. Au fost și creștini care erau de părere că Iisus era și în întregime uman, și în întregime divin; un alt grup, așa cum am văzut, susținea că Iisus era atât de uman încât nu putea fi divin, pe când alții credeau că era atât de divin încât nu putea fi uman; o altă variantă spunea că Iisus era două persoane — Iisus omul și Christos Dumnezeu. După unii creștini, moartea lui Iisus adusese mântuirea lumii; după alții, moartea lui Iisus nu avea nimic de-a face

cu mântuirea lumii, iar după alte grupuri chiar, Iisus nu murise niciodată.

Așa cum am arătat mai devreme, aceste grupuri creștine diferite — în special cele care păstrau cele mai bizare învățături — nu puteau consulta pur și simplu Noul Testament pentru a vedea cine avea dreptate și cine greșea, pentru că *nu exista* nici un Nou Testament. Fiecare din aceste grupuri avea cărțile sale sacre, despre care pretindea că provin de la apostolii lui Iisus — evangheliile, Faptele, epistolele, apocalipsele — și insista ca aceste cărți să fie acceptate ca autoritate scripturală pentru creștinii care doreau să știe ce să creadă și cum să se comporte. Lupta pentru Scriptură a fost într-adevăr dură, un conflict între grupuri rivale de creștini care încercau să decidă asupra naturii creștinismului pentru posteritate. Un singur grup a câștigat lupta; acest grup a hotărât ce cărți să fie incluse în canonul Scripturii. Contrar spuselor lui Leigh Teabing, aceasta nu a fost o decizie luată de împăratul Constantin, ci de conducătorii grupurilor creștine — aceia care au câștigat vechile dispute referitoare la practicile și credința creștină.[5]

Serapion și Evanghelia după Petru

Putem să ne facem o părere despre cum s-a desfășurat acest proces dacă ne gândim la o anecdotă spusă de Eusebius, „părintele istoriei bisericii", de care am amintit într-un capitol anterior. Așa cum am indicat deja, Eusebius a scris o istorie în zece volume a bisericii creștine din zilele lui Iisus până în vremea sa (în timpul lui Constantin). În această istorie, el a povestit multe despre primii creștini și despre conflictele lor, inclusiv despre conflictele teologice și cele privind canonul Scripturii. Una dintre aceste

povestiri face lumină în întregul proces al formării canonului Scripturii.

În capitolul al treilea, am discutat despre Evanghelia după Petru ca fiind una dintre primele evanghelii. Înainte de descoperirea acestei evanghelii în 1886, știam de existența ei dintr-un pasaj din *Istoria Bisericii* de Eusebius. Acesta povestește o întâmplare despre vestitul episcop de Antiohia pe nume Serapion, care a trăit în a doua jumătate a secolului al II-lea. Serapion avea în jurisdicția lui bisericile din Siria și ocazional călătorea prin parohii pentru a-și păstori credincioșii. Odată, el a vizitat o biserică din satul Rhossus și a aflat că, în timpul serviciului religios, creștinii de acolo foloseau o evanghelie scrisă de Petru. Serapion nu a considerat că aceasta era o greșeală — dacă apostolul Petru scrisese o evanghelie, atunci cu siguranță că era acceptabil să fie citită în biserică. Când s-a întors însă în Antiohia din călătoriile sale, câțiva informatori au venit la el și i-au spus că așa-numita Evanghelie a lui Petru conține o teologie falsă. De fapt, ei susțineau că era o evanghelie docetistă, în care Iisus nu era descris ca fiind pe deplin om (vezi discuțiile anterioare despre docetism).

Aflând aceasta, Serapion a obținut o copie a cărții pentru uz propriu și a găsit în ea câteva pasaje care puteau fi interpretate din perspectivă docetistă. El a scris un mic pamflet, cu titlul „Despre așa-numita Evanghelie după Petru", pe care l-a trimis creștinilor din Rhossus, cu instrucțiuni de a nu mai folosi cartea la serviciul religios.

Aceasta este o relatare interesantă pentru că dezvăluie multe despre felul în care creștinii hotărau dacă o carte urma sau nu să fie acceptată ca parte din Scriptură și dacă se cuvenea să fie folosită în biserică pentru instruire și îndrumare. Și creștinii din Rhossus, și Serapion au fost de acord că o carte apostolică — adică o carte scrisă de unul dintre cei mai apropiați adepți ai lui Iisus (sau cel

puțin de un tovarăș al vreunuia dintre discipoli) — era acceptabilă. Mai mult însă, orice astfel de carte trebuia să fie „ortodoxă", adică trebuia să reprezinte o interpretare corectă a învățăturii lui Iisus. O carte care nu făcea aceasta nu era apostolică, întrucât doar în apostoli se putea avea încredere că transmit adevărul despre Iisus și învățăturile lui. După părerea lui Serapion, așa-numita Evanghelie după Petru nu era ortodoxă; prin urmare, nu era posibil să fi fost scrisă de Petru. Din acest motiv, ea nu avea să fie folosită în serviciul religios. Cu alte cuvinte, urma să fie exclusă din canon.

Toate acestea s-au întâmplat cu 150 de ani înainte de Constantin.

Irinaeus și canonul celor patru Evanghelii

Este oare adevărat că împăratul Constantin a fost responsabil pentru decizia finală în legătură cu cele patru Evanghelii care au ajuns să fie incluse în Noul Testament, așa cum spune Leigh Teabing? A existat oare, la începutul secolului al IV-lea, o varietate de evanghelii acceptate pe un teritoriu extins, iar Constantin a ales într-adevăr patru dintre ele spre a fi incluse în canonul final al Scripturii?

Nici aceasta nu este o viziune exactă din punct de vedere istoric. Nu numai că anumite texte „eretice", precum Evanghelia după Petru, au fost excluse de majoritatea creștinilor în secolul al II-lea, dar și canonul conținând cele patru Evanghelii ale lui Matei, Marcu, Luca și Ioan a fost stabilit cu mult înainte de împăratul Constantin.

Despre începuturile canonului celor patru Evanghelii putem afla de la anumiți autori ai bisericii din secolul al II-lea. Unul dintre cei mai faimoși autori din această perioadă este un personaj cunoscut sub numele de Iustin

Martirul (*martirul* este un titlu descriptiv, nu un nume), care, în a doua jumătate a secolului al II-lea, a fost executat pentru că era creștin. Tocmai pe vremea aceea Serapion își compunea scrisoarea către creștinii din Rhossus. Avem noroc să deținem destule scrieri ale lui Iustin, în care el încearcă să explice detractorilor cultivați ai creștinismului că, în mod contrar părerii generale, creștinismul nu constituia o amenințare pentru unitatea Imperiului, iar creștinii nu încălcau în mod notoriu regulile societății, așa cum erau adesea acuzați. De fapt, creștinismul, spune Iustin, reprezintă singura religie adevărată dată de unul Dumnezeu.

Pentru a-și susține cazul, Iustin citează uneori din textele creștine vechi, inclusiv din evanghelii. Dar el nu numește niciodată aceste cărți: în schimb, le numește simplu „Memoriile apostolilor". Și nu indică niciodată că erau numai patru.

Irinaeus, un alt autor creștin important, a scris prin anii 180 d.Chr., la treizeci de ani după Iustin Martirul. Cei treizeci de ani care separă scrierile lui Iustin de cele ale lui Irinaeus sunt importanți în istoria creștinismului pentru că în acei ani au început să înflorească o serie de erezii gnostice (fiecare cu teologia ei), iar Marcion, un important învățător creștin (denunțat de Iustin și Irinaeus ca arhieretic) și-a răspândit învățăturile în lung și în lat. Marcion insista că existau doi dumnezei, Dumnezeul evreilor și Dumnezeul lui Iisus, care l-a trimis pe Iisus în lume (ca pe o fantasmă: Marcion era docetist) ca să îi salveze pe oameni de Dumnezeul mânios al evreilor.[6]

Cum să îi convingă oponenții gnosticilor și ai lui Marcion (și ai altor așa-ziși profeți falși) pe cititorii lor despre „adevărul" religiei pe care o propovăduiau? Adică, în ce fel puteau conducătorii creștini să contracareze vederile teologice ale altor grupuri și să promoveze pro-

priile lor viziuni ca fiind acelea ale lui Iisus și ale discipolilor lui? Sigur că cel mai simplu era să își sprijine propriile teorii pe cărțile scrise chiar de apostolii lui Iisus. Din cauza amenințării crescute reprezentate de falșii profeți eretici — gnosticii și Marcion — între epoca lui Iustin și cea a lui Irinaeus, nu este o surpriză că Irinaeus are o idee mult mai clară despre cărțile care trebuie să fie incluse în Scripturi. De fapt, după părerea lui Irinaeus, există numai patru Evanghelii — după Matei, Marcu, Luca și Ioan. Oricine alege numai una dintre cele patru Evanghelii (de exemplu, Marcion a folosit numai Evanghelia după Luca; unii gnostici au folosit numai Evanghelia după Ioan) sau oricine include și alte evanghelii (de exemplu, Evanghelia după Petru sau pe aceea după Toma), acela greșește.

Cum își argumentează Irinaeus punctul de vedere? El arată că există patru colțuri ale pământului din care bat cele patru vânturi care răspândesc adevărul despre evanghelia creștină — care trebuie să fie construită deci pe patru stâlpi, și anume aceia ai lui Matei, Marcu, Luca și Ioan. Patru colțuri ale pământului, patru vânturi și patru Evanghelii — ce ar putea fi mai natural?[7]

Liste ale canonului în creștinismul timpuriu

Prima noastră listă referitoare la canon ne parvine din vremea lui Irinaeus — este o listă de cărți despre care un autor (de data aceasta, anonim) crede că ar trebui să fie acceptate ca parte a canonului creștin. Această listă, Canonul Muratorian, poartă numele învățatului L.A. Muratori, care a descoperit-o în secolul al XVIII-lea într-o bibliotecă din Milano. Manuscrisul care conține lista a fost

produs în secolul al VIII-lea, dar lista în sine pare să fi fost scrisă de fapt la Roma, spre sfârșitul secolului al II-lea.[8]

Începutul textului din manuscris s-a pierdut, din păcate. Dar având în vedere felul în care începe fragmentul în sine, nu există nici o îndoială asupra cărților pe care le descrie inițial: „...la care totuși a fost prezent, și așa că le-a inclus [în narațiunea lui]. A treia carte a Evangheliei este aceea după Luca."[9] Autorul continuă descriind cine era Luca, iar apoi vorbește despre „a patra Evanghelie", care este aceea „după Ioan". Cu alte cuvinte, această listă începe cu descrierea celor patru Evanghelii, din care a treia și a patra sunt cele ale lui Luca și Ioan. Este clar că lista începe amintind Evangheliile după Matei și după Marcu, despre ultima discutându-se doar în propoziția de final.

Prin urmare, Canonul Muratorian cuprinde cele patru Evanghelii care au fost incluse în Noul Testament și nu altele. După ce vorbește despre Ioan, Canonul menționează Faptele Apostolilor și apoi epistolele lui Pavel — menționând nouă epistole către șapte biserici (corinteni, efeseni, filipeni, coloseni, galateni, tesalonieni și romani), dintre care două le-a scris de două ori (cea către corinteni și către tesalonieni). Acestora le-au urmat patru epistole către persoane individuale (către Filimon, Titus și două către Timotei). Acest Canon, cu alte cuvinte, include toate cele treisprezece epistole pauline. Totuși, el respinge explicit epistola „către laodiceeni" și pe cea „către alexandrini", întrucât amândouă au fost „născocite în numele lui Paul pentru a răspândi erezia lui Marcion." Acestea, se spune printr-o imagine memorabilă, „nu pot fi primite în Biserica Catolică la fel cum fierea nu poate fi amestecată cu mierea" (a se observa că aceste cărți nu aveau să fie arse; ele n-ar fi trebuit *citite* sau, se presupune, copiate).

Canonul continuă prin a include pe lista de cărți acceptabile epistola lui Iuda, două epistole ale lui Ioan, *Proverbele lui Solomon* (o carte care nu a fost inclusă în Noul Testament), Apocalipsa după Ioan și Apocalipsa după Petru (a nu se confunda cu Apocalipsa Coptă după Petru, pe care am discutat-o în capitolul anterior) și precizează faptul că unii creștini nu vor ca ultima să fie citită în biserică. Se menționează și că o carte numită *Păstorul* de Hermas trebuie citită, dar nu în biserică în calitate de Scriptură, pentru că „Hermas a scris-o foarte recent, în vremurile noastre, în orașul Roma, în timp ce episcopul Pius, fratele lui, ocupa scaunul [episcopal] al bisericii din cetatea Romei" (rândurile 73-76). Altfel spus, este o scriere recentă (aproape de „vremurile noastre") și nu este scrisă de un apostol (ci de fratele unui episcop recent). Prin urmare, nu poate fi inclusă în canon.

Lista se încheie cu menționarea altor cărți respinse: „Nu se acceptă nimic de Arsinous sau Valentinus sau Miltiades, care au scris și o nouă carte de psalmi pentru Marcion, împreună cu Basilides, părintele asiatic al catafrigienilor..." Și lista se termină așa cum a început, în mijlocul propoziției.

Dacă se face totalul, acest autor din secolul al II-lea a acceptat douăzeci și două sau douăzeci și trei din cele douăzeci și șapte de cărți care au fost incluse în Noul Testament. Cele excluse sunt Iudeii, Iacob, Petru I și II și una dintre epistolele Iohanine (el acceptă două din cele trei pe care le avem, dar nu precizează care sunt acestea). De asemenea, acceptă *Proverbele lui Solomon* și, provizoriu, Apocalipsa după Petru. În sfârșit, el respinge unele cărți fie pentru că sunt eretice — scrisorile lui Petru către alexandrini și către laodiceeni, care sunt născociri marcionite, precum și alte falsuri atribuite gnosticilor și

montaniștilor — fie pentru că nu întrunesc criteriile lui pentru a face parte din canon.

Criterii de includere în canon

Care sunt aceste criterii? Se pare că sunt aceleași patru criterii care au fost folosite de un spectru larg de autori din secolele al II-lea și al III-lea. Pentru ca o carte să fie admisă în canonul Scripturii, ea trebuia să fie:

1. *Veche*. Textul sacru trebuia să dateze din timpul lui Iisus. Astfel, *Păstorul* lui Hermas nu putea fi acceptat pentru că era, relativ vorbind, o producție recentă.

2. *Apostolică*. Textul trebuia să fie scris de un apostol — sau cel puțin de un discipol al apostolilor. Astfel, Canonul Muratorian acceptă Evanghelia după Luca (scrisă de discipolul lui Pavel) și Evanghelia după Ioan, ca și scrierile lui Pavel, dar respinge născocirile marcioniților făcute în numele lui Pavel. Am întâlnit un criteriu similar și în cazul Evangheliei după Petru: a fost acceptată inițial de creștinii din Rhossus din cauza genealogiei ei apostolice; dar a fost respinsă de îndată ce s-a decis că Petru nu avea cum să fi fost autorul ei.

3. *Catolică*. Pentru a fi acceptate în canon, era necesar ca aceste cărți să fie larg acceptate în bisericile recunoscute. Adică era necesar ca ele să fie „catolice", acesta fiind termenul grec pentru „universal". De aceea, în Canonul Muratorian se discută în amănunt despre statutul Apocalipsei după Petru.

4. *Ortodoxă*. Cel mai important criteriu era totuși cel referitor la natura punctelor de vedere expuse în respectiva carte. Într-o oarecare măsură, celelalte erau subordonate acestuia. Căci dacă o carte nu era ortodoxă, atunci în mod evident ea nu era nici apostolică („evident" pentru

cel care făcea aprecierea), nici veche (trebuia să fi fost născocită recent), nici catolică (în aceea că nici una dintre celelalte biserici ortodoxe nu ar fi avut nimic de-a face cu ea). Așa se explică argumentele lui Serapion referitoare la Evanghelia după Petru. Cum *știa* el că nu Petru o scrisese? Pentru că ea conținea ceva care semăna a cristologie docetică și, în mod evident, Petru nu ar fi putut scrie astfel.

Eusebius și canonul de la începutul secolului al IV-lea

Vreme îndelungată după crearea Canonului Muratorian, spre sfârșitul secolului al II-lea, în cercurile creștine au existat dezbateri furtunoase despre forma Scripturilor din Noul Testament. Totuși, în ciuda afirmațiilor lui Leigh Teabing, aproape orice creștin „ortodox" era de acord că cele patru Evanghelii, Faptele Apostolilor, cele treisprezece epistole pauline, Petru I și Ioan II ar trebui incluse. Dar în privința celorlalte existau dezacorduri ferme.

Faptul că problemele nu erau clarificate nici în vremea lui Constantin este evident din scrierile de la începutul secolului al IV-lea ale „părintelui istoriei bisericii", Eusebius însuși, care, în lucrarea sa *Istoria Bisericii*, alege să discute canonul și arată cu certitudine că problemele nu erau deloc rezolvate nici la un secol și jumătate după Canonul Muratorian.[10]

Intenția declarată a lui Eusebius este „de a rezuma scrierile Noului Testament" (*Istoria Bisericii* 3.25.1). Dar aceasta se dovedește a fi o întreprindere complicată, deoarece așa cum indică Eusebius, multe dintre aspectele importante continuă să fie încă dezbătute în epocă. Așa că el stabilește patru categorii de cărți. Prima constă în cărți „recunoscute" (*Istoria Bisericii* 3.25.1) — adică acele

cărți acceptate de toate grupările din interiorul tradiției ortodoxe (singura care îl interesează în acest punct): cele patru Evanghelii, Faptele, epistolele lui Pavel (printre care el include și cartea Iudeii), Ioan I și Petru I și, „dacă într-adevăr își are locul", spune el, Apocalipsa după Ioan. În mod clar, chiar și cărțile recunoscute nu sunt universal recunoscute, căci el continuă să vorbească astfel despre Apocalipsă: „în legătură cu care vom oferi diverse opinii la momentul potrivit".

A doua categorie include cărți care sunt „disputate", adică pot foarte bine să fie considerate canonice, însă statutul lor este contestat de unii. În acest grup sunt incluse Iacob, Iuda, Petru II și Ioan II și III.

Eusebius numește apoi cărți pe care le consideră „false", un cuvânt care de obicei înseamnă „inventate", dar care în acest context pare să însemne „neautentice, deși uneori considerate canonice". Aici sunt incluse asemenea cărți ca Faptele după Pavel, *Păstorul* lui Hermas, Apocalipsa după Petru, Epistola după Barnaba, Didahiile Apostolilor și Evanghelia după Iudei. Destul de ciudat, Eusebius include în acest grup, „dacă într-adevăr își are locul", Apocalipsa după Ioan — ciudat pentru că este de așteptat ca aceasta să fie listată ca „disputată" mai curând decât „falsă".

În sfârșit, Eusebius oferă o listă de cărți care sunt eretice și care nu sunt acceptate în biserică: Evangheliile după Petru, Toma și Matias și Faptele lui Andrei și Ioan.

Rechiziționarea a cincizeci de Biblii creștine de către Constantin

Prin urmare, canonul nu fusese finalizat nici până în timpul lui Constantin, deși creștinii „ortodocși" erau de

acord că Evangheliile lui Matei, Marcu, Luca și Ioan erau Scripturi canonice. Constantin nu a avut nimic de-a face cu această decizie.

Există un singur indiciu dat de o sursă veche în care se afirmă că, de fapt, Constantin a avut un rol în alcătuirea canonului creștin, și el poate fi acela la care face aluzie Leigh Teabing în discuția sa cu Sophie Neveu, când spune că „împăratul Constantin a comandat și a finanțat o nouă Biblie, care omitea acele evanghelii ce pomeneau de trăsăturile *omenești* ale lui Iisus" (p. 234).

În *Viața lui Constantin*, Eusebius ne spune că în anul 331 împăratul i-a cerut lui personal ca cincizeci de manuscrise ale Bibliei creștine să fie produse pentru bisericile pe care le construia în orașul imperial, Constantinopol. Aceste cărți aveau „să fie scrise citeț, pe pergament fin, de scribi profesioniști desăvârșiți în arta lor și aveau să fie în formă portabilă".[11]

Eusebiu povestește că odată ce a primit comanda pentru Biblii, a executat-o imediat — folosind, evident, scriptoriumul („biroul" unde scribii efectuau copierea) din biserica de acasă, din Caesarea, ca loc unde s-au făcut aceste copii.

Această comandă pentru Biblii nu a implicat nici o decizie din partea lui Constantin privind evangheliile care urmau să fie excluse (acelea care subliniau umanitatea lui Iisus) sau care să fie incluse (acelea care subliniau numai aspectul lui divin) și, contrar afirmației lui Teabing, nu există nimic care să ateste că ea a dus la arderea altor evanghelii. Constantin avea nevoie de un număr de Biblii pentru bisericile sale și le-a comandat de la Eusebius, a cărui biserică din ținutul natal era bine dotată și putea să onoreze comanda. Conținutul lor nu prezenta nici un motiv de îngrijorare, deoarece și Constantin, și Eusebius știau ce cărți aveau să fie incluse în aceste Biblii: cu siguranță,

cele patru Evanghelii acceptate universal de creștinii ortodocși și probabil și alte cărți. Se întâmplă să avem două manuscrise biblice minunate, care se păstrează exact din această perioadă, numite Codex Sinaiticus și Codex Vaticanus. Unii învățați au crezut că acestea sunt două dintre copiile pe care le-a pregătit Eusebius pentru a executa comanda lui Constantin.

Concluzie: finalizarea canonului

Așa cum am văzut, Leigh Teabing avea dreptate să insiste că „Biblia nu a sosit prin fax din ceruri". Noul Testament a fost alcătuit într-o lungă perioadă de timp și ca rezultat al multor dispute între creștini referitor la cărțile care ar fi trebuit incluse sau excluse din canon. Teabing greșește totuși când afirmă că împăratul Constantin ar fi avut de-a face cu acest proces sau că vreo persoană individuală, fie ea și un împărat, ar putea „rescrie" peste noapte Biblia creștină. Alcătuirea canonului a început cu câteva secole înainte de Constantin, iar fixarea canonului, cuprinzând cele patru Evanghelii după Matei, Marcu, Luca și Ioan, era deja terminată cu 150 de ani înainte de împăratul Constantin.

Pe de altă parte, este la fel de surprinzător și faptul că nici măcar în vremea lui Constantin nu s-a luat o hotărâre finală — nici de către Constantin, nici de către Conciliul de la Nicea pe care el l-a întrunit (și care de fapt nu s-a ocupat de canon). Acest lucru poate fi confirmat și de faptul că nici Eusebius nu avea un canon închis al Scripturii: statutul unor cărți nu era încă decis. Și așa avea să rămână și în cursul deceniilor următoare.

Unora li se poate părea șocant faptul că acest canon cu douăzeci și șapte de cărți al Bibliei de azi nu a fost finalizat nici după trei sute de ani și mai bine de la scrierea cărților Noului Testament. De fapt, abia la sfârșitul secolului al IV-lea, la vreo cincizeci de ani după moartea lui Constantin, s-a întâmplat pentru prima dată ca cineva să listeze cărțile noastre drept *cărțile* Noului Testament (acestea douăzeci și șapte, și nu altele). Într-un capitol anterior l-am întâlnit pe Atanasie care, în tinerețe, era o voce importantă în Conciliul de la Nicea. Mai târziu, el avea să devină episcop de Alexandria și un personaj important în creștinătate. Ca episcop, Atanasie a trimis în fiecare an câte o scrisoare către bisericile din Egipt din jurisdicția sa, în care indica data de sărbătorire a Paștelui (aceasta era înainte să existe calendare care să indice acest lucru) și le oferea îndrumările pastorale pe care le credea cuvenite. În a treizeci și noua scrisoare de acest fel, scrisă în 367 d.Chr., Atanasie a inclus printre sfaturile sale și o listă cu acele cărți pe care le considera potrivite a fi citite în biserică la fel ca Scripturile. El a listat, nici mai mult nici mai puțin, cele douăzeci și șapte de cărți pe care le cunoaștem astăzi ca făcând parte din Noul Testament. Aceasta a marcat începutul sfârșitului în ceea ce privește formarea canonului Bibliei creștine. Timp de câteva decenii, dezbaterile asupra canonului au continuat, dar cei mai mulți creștini au rămas fideli canonului indicat de Atanasie, astfel încât într-un anume sens el a fost acela care a făcut o aserțiune de autoritate în privința cărților care aveau să fie sau nu incluse în Noul Testament.

Partea a doua

Iisus și Maria Magdalena

Capitolul cinci

Surse istorice referitoare la Iisus

Așa cum am văzut, la începutul romanului *Codul lui Da Vinci*, Dan Brown afirmă că scrie despre „fapte reale" și că „toate descrierile referitoare la artă, arhitectură, documente și ritualuri secrete din acest roman sunt exacte" (p. 1). Preocupările mele în această carte nu sunt arta, arhitectura sau ritualurile secrete, ci documentele descrise de Brown. Problema este că majoritatea cititorilor săi nu vor putea evalua, de exemplu, ceea ce spune Brown despre evangheliile care nu se găsesc în Noul Testament, despre formarea canonului Scripturii sau despre rolul lui Constantin în alcătuirea Bibliei creștine. Așa că am considerat că este important să îndrept lucrurile cât mai mult posibil și să mă folosesc de istoria critică pentru a separa faptele istorice de ficțiunea literară. Cum este evident, multe dintre afirmațiile lui Brown despre documentele creștine timpurii, puse în gura lui Leigh Teabing, expertul său în materie de Graal, sunt parte integrantă din firul narativ al ficțiunii și nu pot fi tratate ca aparținând registrului de consemnări istorice.

Acest lucru nu este nicăieri mai evident decât în descrierea pe care o face surselor păstrate despre personajul istoric Iisus. Așa cum vom vedea într-unul din capitolele următoare, numeroase afirmații despre cum era Iisus cu adevărat și despre cum s-a desfășurat viața lui — cel mai notabil, că s-a căsătorit, a avut relații sexuale cu Maria

Magdalena şi a avut un copil — formează fundamentul istoric al romanului. Fără aceste afirmaţii istorice, firul narativ şi-ar pierde propriul fundament. Aceste afirmaţii despre Iisus se bazează pe documente. Argumentul de bază al romanului este că nu se poate avea încredere că cele patru Evanghelii ale Noului Testament oferă o relatare istorică exactă despre viaţa lui Iisus, dar există alte surse care *sunt* de încredere. Acestea sunt reprezentate de miile de mărturii despre viaţa lui Iisus, care datează chiar din perioada vieţii lui. După cum afirmă Leigh Teabing în conversaţia lui cu Sophie Neveu:

> „Iisus Christos a fost un personaj istoric cu o influenţă extraordinară, poate cel mai enigmatic conducător spiritual care a existat vreodată în lume... Viaţa lui a fost consemnată de mii de oameni care i-au fost discipoli ... Pentru Noul Testament, au fost luate în considerare peste optzeci de evanghelii şi totuşi numai câteva au fost alese spre a fi incluse în el — Evangheliile după Matei, Marcu, Luca şi Ioan printre ele." (p. 231)

Deja am văzut că ultima afirmaţie — faptul că au existat cel puţin optzeci de evanghelii în competiţie spre a fi incluse în Biblia creştină — nu este corectă. Dar cea dinaintea ei? Ce s-a întâmplat cu miile de consemnări despre Iisus făcute în timpul vieţii lui? Mai târziu, Teabing spune că au fost eliminate şi apoi distruse când Constantin a format canonul Noului Testament:

> „Pentru că împăratul Constantin a ridicat statutul lui Iisus la aproape patru secole după moartea acestuia, existau deja *mii de documente* care atestau viaţa lui Iisus ca muritor. Pentru a rescrie cărţile de istorie, Constantin ştia că trebuie să facă o mişcare îndrăzneaţă şi plină de forţă. Aşa s-a născut cel mai important moment din istoria creştină... Împăratul Constantin a comandat şi a finanţat o

nouă Biblie, care omitea acele evanghelii ce vorbeau despre trăsăturile umane ale lui Iisus și înfrumusețea acele evanghelii în care el era descris asemenea lui Dumnezeu. Evangheliile mai vechi au fost scoase în afara legii, adunate și arse." (p. 234)

Dar se dovedește că nu toate aceste documente vechi au fost distruse, afirmă Teabing. Secta misterioasă cunoscută drept Stăreția Sionului a păstrat în siguranță, de-a lungul secolelor, mii din aceste documente, precum și rămășițele Mariei Magdalena. Aceste mii de documente au fost depozitate în „patru recipiente enorme" și sunt numite „Documentele puriste". Așa cum îi explică Teabing Sophiei, această comoară include:

„mii de pagini de documente nemodificate de dinainte de Constantin, scrise de primii adepți ai lui Iisus, care l-au respectat ca profet și ca învățător om. De asemenea, se spune că legendarele documente «Q» — un manuscris despre care până și Vaticanul recunoaște că există — fac și ele parte din comoară. Se spune că ele sunt de fapt o carte cu învățăturile lui Iisus, scrise, posibil, de mâna lui."

Sophie, incredulă, întreabă:

„— Scrieri chiar ale lui Christos?
— Bineînțeles, spune Teabing. De ce nu ar fi ținut Iisus o evidență despre felul în care își împlinea misiunea? Majoritatea oamenilor procedau astfel în vremea aceea." (p. 256)

În ciuda afirmației lui Dan Brown că romanul său prezintă fapte reale bazate pe documente, din nou întâlnim ficțiune în loc de adevăr istoric. Referitor la cele mai multe afirmații fictive, voi puncta că: (1) Nu este adevărat că mii dintre adepții lui Iisus au scris despre viața lui în timpul vieții lui. După cum știm, nimeni nu a scris nimic de acest fel. Aproape toți aceia care i-au fost discipoli erau

analfabeți. (2) Pe vremea lui Iisus, oamenii nu obișnuiau deloc să scrie cronici despre viața lor. Cei mai mulți oameni nici nu știau să scrie. (3) Nu există nici cea mai mică dovadă că Iisus însuși a ținut o evidență despre misiunea sa. Dimpotrivă, așa cum știm, Iisus nu a scris niciodată nimic. (4) Documentele Q nu reprezintă o sursă scrisă de Iisus, ci un document ipotetic despre care specialiștii cred că ar fi conținut cândva proverbe ale lui Iisus, scrise la douăzeci de ani după moartea sa și folosite ca sursă pentru Evangheliile după Matei și Luca (așa cum vom vedea mai târziu).

Trebuie să subliniez că nu am nimic împotriva faptului că Dan Brown, ca parte a firului narativ al romanului său, a inventat o serie de afirmații despre documentele creștine vechi; problema este că el precizează că aceste afirmații sunt exacte din punct de vedere istoric, iar cititorii care nu știu nimic despre istoria creștinismului timpuriu îl vor crede pe cuvânt, fără îndoială. Dar există mai multă ficțiune decât realitate nu numai în intriga din *Codul lui Da Vinci*, ci și în discuțiile din roman care privesc documentele timpurii despre Iisus.

În capitolul următor, vom vedea ce putem ști de fapt despre Iisus — ce a spus și ce a făcut cu adevărat (de exemplu, dacă a fost căsătorit, dacă a avut relații sexuale cu Maria Magdalena și dacă a avut un copil cu ea). În acest capitol, mă ocup mai mult de sursele pe care le avem despre astfel de lucruri. Au existat oare relatări despre viața lui Iisus, scrise în timpul vieții lui? Există oare surse în afara Noului Testament care ne pot ajuta să aflăm întâmplări reale din viața sa? Ne sunt utile documentele găsite în Noul Testament, în încercarea noastră de a afla cât mai multe despre personajul istoric Iisus? Sunt Evangheliile din Noul Testament, de exemplu, consemnări istorice sau reprezintă și ele tot ficțiune? Ar putea fi util să începem

discuția explicând ce *nu* avem ca surse despre viața personajului istoric Iisus, ca apoi să luăm în considerare sursele care ne sunt încă disponibile și să vedem în ce fel critic putem citi, pentru a stabili cel mai plauzibil fir narativ, din punct de vedere istoric.

Nevoia noastră de surse

Mai întâi trebuie să subliniez un lucru pe care l-am menționat în introducere: oricine spune ceva despre Iisus (sau despre oricine altcineva din trecut) trebuie să aibă o sursă de informații. Lucrul acesta ar trebui să pară evident, dar poate că nu este destul de evident pentru toată lumea, întrucât există o mulțime de oameni care afirmă în permanență diferite lucruri despre Iisus — predicatori, teleevangheliști, istorici, teologi, învățători de la școala de duminică, misionari mormoni, chiar și vecinul de alături. De ce toată lumea pare să știe foarte multe — sau să aibă atât de multe opinii — despre cine a fost Iisus? Realitatea este că oamenii nu pot ști *nimic* despre Iisus dacă nu au aflat lucrul respectiv dintr-o sursă. Sau, mai curând, există două opțiuni (aceasta este, din nou, valabil pentru orice privește trecutul): fie au aflat ceva dintr-o sursă, fie au născocit.

Sigur că problema este că majoritatea oamenilor nu au surse istorice vechi, care să le susțină afirmațiile despre Iisus. Cei mai mulți oameni au aflat ceea ce știu sau ceea ce cred că știu despre Iisus de la alții (de exemplu, de la un preot sau de la televizor). Dar de unde au aflat ei, la rândul lor, aceste lucruri? De obicei de la alți oameni. Și de unde au obținut *aceștia* informațiile? De la alții. Și așa mai departe.

Până la urmă, totul conduce la o sursă istorică sau la cineva care a inventat afirmațiile respective. Dar și sursele istorice au fost scrise de oameni. De unde au obținut informațiile autorii acestor surse istorice? Aceleași opțiuni — fie de la alții, fie din imaginația lor. Numai faptul că o sursă este veche nu înseamnă că ea este demnă de crezare; este doar mai veche decât alte surse de azi. Oricine reflectează un timp asupra acestor lucruri nu poate avea nici o îndoială — însă multă lume nu s-a gândit niciodată astfel. Pentru că știm cu certitudine că până și sursele vechi, apropiate de timpurile lui Iisus, au născocit uneori informații (sau s-au bazat pe alte surse care le-au inventat). Altfel, toate poveștile pe care le-am discutat deja în capitolul al treilea ar fi exacte din punct de vedere istoric — că Iisus își căsăpea tovarășii de joacă pe când avea cinci ani, cum se afirmă în Evanghelia după Toma, că a ieșit din mormânt și era înalt cât un zgârie-nori și în urma lui era o cruce care mergea singură și vorbea, așa cum se spune în Evanghelia după Petru. Dar oricine poate recunoaște că aceste relatări sunt pură ficțiune.

Din moment ce toate relatările despre Iisus trimit la o sursă sau la alta, întrebarea care se pune este care din aceste surse sunt, din punct de vedere istoric, de încredere. Există surse care oferă informații istorice precise, în loc de ficțiune? Și cum putem ști care surse sunt cu adevărat istorice? Acestea sunt întrebările cu care se luptă istoricii când încearcă să stabilească faptele reale din viața lui Iisus. Aceste fapte nu pot fi bazate numai pe surse orale sau pe imaginația istorică, ci trebuie să se întemeieze pe surse credibile. Dar care sunt sursele și cum putem obține informații de ordin istoric din ele?

Așa cum vom vedea în curând, cele mai vechi și mai bune surse pe care le avem despre viața lui Iisus — în contra afirmațiilor lui Leigh Teabing — sunt cele patru

Evanghelii ale Noului Testament — Matei, Marcu, Luca și Ioan. Aceasta nu este numai viziunea istoricilor creștini care prețuiesc Noul Testament și valoarea sa istorică; este punctul de vedere al tuturor istoricilor serioși, experți în Antichitate, de la creștini evanghelişti devotați până la atei înrăiți. Cu alte cuvinte, această viziune nu este o perspectivă tezistă a câtorva gânditori naivi și visători. Este concluzia la care a ajuns fiecare dintre sutele (chiar miile) de savanți care au încercat să stabilească ce s-a întâmplat în viața personajului istoric Iisus, învățați care (spre deosebire de Teabing și inventatorul său, Dan Brown) au studiat greaca și ebraica, limbile Bibliei, precum și alte limbi înrudite, ca latina, copta și siriana. Acești savanți au citit sursele vechi în limbile vechi și le știu până la cele mai mici detalii. Ne putem dori să existe alte surse, și mai demne de încredere, dar în cele din urmă sursele incluse în canon sunt acelea care ne oferă cele mai bune și mai multe informații. Nu vreau să spun că aceste surse nu sunt problematice. De fapt, ele ridică o mulțime de semne de întrebare, așa cum vom vedea. Când sunt însă folosite corect, ne pot da informații importante despre spusele și faptele lui Iisus.

Înainte de a analiza aceste relatări despre viața lui Iisus, ce putem spune totuși despre alte surse care s-au păstrat, acelea din afara canonului Noului Testament?

Surse necanonice

Din nefericire, așa cum am indicat, nu există nici măcar un singur cuvânt scris de mâna lui Iisus. Și, contrar afirmațiilor lui Leigh Teabing, nu există nici mii de documente scrise de contemporanii lui Iisus despre viața sa. Nu avem nici măcar câteva sute sau câteva zeci. De fapt,

nu există nici măcar *un singur* document scris de vreun martor ocular al vieții lui Iisus. Acest lucru pare să contrazică presupunerile noastre: fără îndoială că o persoană atât de importantă — cineva care a avut atât de mulți adepți, și aliați, și dușmani, care a înfăptuit lucruri extraordinare și a oferit învățături extraordinare, care a inspirat o mare religie a lumii cu milioane de adepți în istorie — trebuie să fi constituit un subiect de discuție în Imperiul Roman. Sigur au existat oameni care au scris despre el. Trebuie să avem *ceva* scris din zilele lui!

Dar nu, nu avem nimic, din nefericire. Nici o relatare a vreunui discipol (vom analiza Evangheliile Noului Testament foarte curând), nici o relatare a vreunui dușman dintre farisei sau saduchei, nimic în manuscrisele de la Marea Moartă, nimic scris de vreun cetățean roman sau de vreo autoritate imperială. Nu există consemnări despre nașterea sa, relatări ale miracolelor sale, transcrieri ale procesului său, nici o relatare din vremea lui despre cum a murit. Toate sursele provin din secolele următoare.

Prin convenție, aceste izvoare necanonice (târzii) despre viața lui Iisus sunt împărțite în surse păgâne (adică aparținând unor autori greci, romani sau de orice altă proveniență, minus evreiască sau creștină), surse iudaice și surse creștine.

Surse păgâne

Pentru cei mai mulți oameni este o surpriză să afle că sursele păgâne nu conțin nimic care să ne ajute să elucidăm ce a spus sau ce a făcut Iisus. Așa cum am arătat, misiunea lui Iisus a avut loc în anii 20 ai secolului I. Să presupunem că ne limităm cercetarea la secolul I — cei treizeci, sau treizeci și ceva, de ani de viață ai lui Iisus și următorii șaptezeci de ani. Care dintre sursele păgâne păstrate ne

poate spune ceva despre el? Se pare că nu există nici măcar o singură sursă care să pomenească ceva despre Iisus. Aceasta nu înseamnă că nu există scrieri păgâne din secolul I. Dimpotrivă, avem numeroase exemple — scrieri ale unor istorici, experți în religie, filozofi, poeți, administratori publici și oameni de știință; scrisori personale (sute); și inscripții puse în locuri publice. În nici una dintre aceste resurse extinse nu se discută despre Iisus. De fapt, numele său nu este menționat deloc de sursele păgâne din secolul I.

Prima referire la Iisus într-o sursă păgână apare în anul 112 d.Chr., în scrierile unui guvernator dintr-o provincie romană, al cărui nume este Plinius[1]. Într-o scrisoare către împăratul roman Traian, Plinius arată că existau creștini în provincia sa și că se întâlneau ilegal pentru a-l „venera pe Christos ca Dumnezeu". Asta e tot ce spune despre Iisus. Prin urmare, prima referire la Iisus într-o sursă păgână se face la optzeci de ani după moartea sa. Câțiva ani mai târziu, Iisus este menționat de împăratul roman Tacitus, care afirmă următoarele lucruri despre el — că a trăit în Iudeea, unde a fost condamnat, ca delincvent, la moarte prin crucificare de guvernatorul roman Pontius Pilat (care a administrat Iudeea din anul 26 până în anul 30 d.Chr.), în timpul domniei împăratului Tiberius.

Dacă ne limităm căutarea la prima sută de ani după moartea lui Iisus, acestea sunt singurele referiri certe la el pe care le întâlnim în sursele păgâne. Dar nu ne ajută prea mult dacă vrem să aflăm ce a spus și ce a făcut Iisus cu adevărat.

Surse iudaice

V-ați putea aștepta ca în sursele iudaice necreștine din secolul I să se vorbească frecvent despre Iisus din moment ce, la urma urmelor, Iisus era evreu. Din nefericire,

nu aflăm prea multe nici de aici. Nu există nici pe departe la fel de multe surse evreieşti din această perioadă pe cât există păgâne, desigur, dar tot s-au păstrat câteva, şi acestea includ scrierile filozofului evreu Philo din Alexandria şi ale istoricului evreu Flavius Iosifus. Philo nu îl menţionează niciodată pe Iisus; de fapt, nici o altă sursă evreiască din acea vreme nu îl menţionează, cu excepţia lui Iosifus. Iosifus este autorul unui număr de lucrări dintre care câteva s-au păstrat până azi, incluzând o istorie în douăzeci de volume a evreilor de la începuturi (de la Adam şi Eva) până în zilele sale (ale lui Iosifus), spre sfârşitul secolului I (el a încheiat această istorie în anul 93 d.Chr.). În această istorie, el discută despre un număr foarte mare de figuri evreieşti proeminente, inclusiv câteva din vremea sa (printre care şi câteva persoane numite Iisus). De asemenea, îl menţionează de două ori pe Iisus din Nazaret. Într-una din aceste referiri el vorbeşte despre un om pe care îl cheamă Iacob şi care este „fratele lui Iisus, cel numit Mesia". Doar atât spune despre el cu această ocazie. Însă în cealaltă referire, Iosifus dă informaţii mai multe: că Iisus era cunoscut drept autorul unor „fapte spectaculoase", că era urmat de mulţi evrei şi greci, că fusese dat pe mâna lui Pilat din Pont de conducătorii evrei, că fusese crucificat şi că adepţii lui nu se împuţinaseră nici în vremea lui Iosifus[2]. Din nefericire, Iosifus nu mai oferă şi alte informaţii despre viaţa lui Iisus.

Din perioada de o sută de ani după moartea lui Iisus, aceasta este tot ce avem din surse necreştine. Aşa că dacă vrem să aflăm mai multe despre ce a spus şi ce a făcut Iisus, trebuie să acceptăm limitările surselor creştine.

Surse creştine

După cum am văzut, Leigh Teabing insistă că există mii de asemenea surse din zilele lui Iisus. Dacă asemenea

surse au existat vreodată, nici una dintre ele nu a supraviețuit. Avem însă motive istorice solide să credem că asemenea surse nu au existat niciodată.

Este important să reflectăm un minut asupra naturii adepților lui Iisus, așa cum reiese din cele câteva surse care se întâmplă să ne fie disponibile. Iisus era din Galileea rurală. Adepții lui erau țărani evrei din această regiune, din clasele inferioare și, în marea lor majoritate, probabil fermieri (amintiți-vă parabolele lui despre semințe, plante, copaci și recolte), pescari și alții asemenea. Au scris acești oameni despre viața lui? Problema este că istoricii au ajuns la concluzia că cea mai mare parte a populației din zilele lui Iisus era analfabetă și, prin urmare, nu putea nici să scrie, nici să citească. Este dificil de stabilit care erau gradele de alfabetizare în Antichitate, dar studiul modern cel mai demn de încredere, condus de profesorul William Harris de la Columbia University, arată că în cea mai prosperă perioadă a Antichității (de exemplu, în Atena secolului al V-lea î.Chr., în timpul lui Socrate și al lui Platon), numai 10-15% din populație era minimum alfabetizată (adică știa să citească și poate să semneze documente simple, precum contractele)[3]. O rată înaltă a alfabetizării, comparabilă cu aceea pe care o experimentăm noi în Occident, era imposibilă în Antichitate, când nu s-ar fi putut întâmpla ca agențiile guvernamentale (sau particulare) să asigure imensele resurse necesare ca toată lumea să poată scrie și citi (alfabetizarea în masă a apărut abia după revoluția industrială). Aceasta înseamnă că, în cele mai prospere vremuri, 85-90% din populație era analfabetă. Aceia care știau să citească și, posibil, să scrie (scrisul necesită pregătire mai îndelungată) erau indivizi din clasele sociale superioare care aveau timpul și resursele necesare educației copiilor lor. Rata de alfabetizare erau mult mai scăzută într-un loc precum Galileea rurală, unde majoritatea

oamenilor erau fermieri, pescari sau meşteşugari care de-abia îşi puteau duce zilele şi care nu aveau nevoie să înveţe literele.[4]

Dar adepţii lui Iisus? Singura referire explicită la nivelul lor de alfabetizare este în cartea Faptele, care arată că doi dintre discipolii principali, Petru şi Ioan, erau de fapt analfabeţi (Faptele 4, 13). Dar ceilalţi? Avem puţine motive să credem că situaţia lor era diferită. Aşa că nu numai că pretinsele „mii" de relatări despre Iisus scrise chiar în vremea lui nu există, dar suntem îndreptăţiţi să conchidem că nu au existat niciodată „mii" de relatări, şi nici măcar sute sau zeci... de fapt, nici măcar una singură.

Relatările pe care le avem provin de la autorii de mai târziu. Surprinzător este că aceşti autori nu par să fi fost printre cei mai apropiaţi discipoli ai lui Iisus. Să luăm exemplul celor patru Evanghelii din Noul Testament, pe care le vom analiza pe larg în cele ce urmează. Sunt scrise în greacă de autori bine pregătiţi şi educaţi, între treizeci şi şaizeci de ani după moartea lui Iisus. Adepţii lui Iisus erau totuşi ţărani vorbitori de aramaică din Galileea, care evident nu vorbeau greaca şi cu atât mai puţin ar fi fost în stare să compună (sau să citească) relatări lungi în această limbă. Evangheliile Noului Testament au fost scrise nu de aceia care l-au urmat îndeaproape pe Iisus şi au trăit în aceeaşi perioadă cu el, ci mult mai târziu, de creştini cu educaţie superioară, care şi-au bazat povestirile pe tradiţia orală care a circulat în anii de după moartea lui Iisus.

Dar înainte de a ne ocupa de aceste Evanghelii, oare ce alte surse creştine există în afara Noului Testament?

Cele mai importante sunt celelalte evanghelii, inclusiv acelea despre care deja am discutat, relatările destul de timpurii ale unor texte precum Evanghelia Copilăriei lui Iisus după Toma, Evanghelia după Petru, Evanghelia

Coptă după Toma și așa mai departe. Și când spun „destul" de timpurii, accentuez faptul că acestea au fost scrise la cel mult două sute de ani de la moartea lui Iisus. Nu sunt relatări contemporane și nici măcar aproape de acea vreme. Ele au apărut la multe decenii, poate chiar la un secol sau mai mult după moartea lui Iisus. De asemenea, așa cum am văzut, aceste relatări au un filon legendar — nu sunt tipul de relatări istorice de care am avea nevoie pentru a decide cum era Iisus cu adevărat sau pentru a stabili ce a spus și ce a făcut el. Acest lucru este valabil și pentru documentele pe care le vom analiza într-un capitol următor, Evangheliile după Filip și după Maria Magdalena, unde chiar se menționează relația lui Iisus cu Maria Magdalena, dar care au fost lucrări de mai târziu, din secolele al II-lea sau al III-lea, nu relatări scrise în zilele lui Iisus (și nici măcar aproape de ele) de oameni care au fost martori la evenimente din viața lui.

Istoricii care vor să clarifice aspecte ale vieții lui Iisus sunt limitați în cea mai mare parte, prin natura acestor surse, la acelea care sunt incluse în canon, la care este posibil să se adauge câteva relatări necanonice, ca acelea ale Evangheliilor după Petru și Toma. În capitolul următor, vom vedea cum pot fi folosite aceste surse pentru a stabili ce a spus și ce a făcut Iisus cu adevărat. Înainte de aceasta, ar trebui să mai spun totuși câteva lucruri despre sursele din canonul Scripturii.

Surse canonice

Este normal să ne întrebăm dacă nu cumva și alte cărți ale Noului Testament ar putea fi folosite pentru a identifica fapte din viața lui Iisus. Până la urmă, Noul Testament conține douăzeci și șapte de cărți și numai patru

sunt Evanghelii. Ce s-a întâmplat cu celelalte douăzeci şi trei?

Din nefericire, ele oferă foarte puţine informaţii despre viaţa lui Iisus, pentru că au fost scrise din alte motive şi despre alte subiecte. Referirile la ceea ce a făcut sau a spus Iisus sunt numai *ocazionale*, în scrierile lui Pavel, spre exemplu (sunt treisprezece scrisori ale lui Pavel în Noul Testament), care ne informează că Iisus a fost născut de o femeie (această informaţie nu este prea utilă, desigur, deoarece e dificil de imaginat o alternativă), a avut doisprezece discipoli şi câţiva fraţi (unul dintre ei era Iacob), a predicat poporului evreu, a iniţiat Cina cea de Taină, a fost arestat şi crucificat. [6] Şi Pavel chiar menţionează o parte din parabolele lui Iisus — una despre plătirea predicatorilor şi cealaltă despre porunca de a nu divorţa (Cor. 9, 14; 7, 11). În afara de aceasta, Pavel nu spune multe despre viaţa şi învăţăturile lui Iisus. Iar ceilalţi autori ai Noului Testament spun şi mai puţine: ei aveau alte planuri şi nu aveau ca scop să ofere detalii despre viaţa lui Iisus.

Şi astfel, fie că ne place sau nu, fie că suntem creştini devotaţi sau nu, fie că suntem istorici, teleevanghelişti, predicatori, instructori la şcoala de duminică sau oameni obişnuiţi pe care îi interesează viaţa lui Iisus (şi dacă el a fost căsătorit cu Maria Magdalena, cum se spune în cartea lui Brown), oricare ar fi situaţia noastră şi convingerile pe care le avem, pentru a afla ce a spus şi ce a făcut Iisus, trebuie să ne limităm mai mult sau mai puţin la Evangheliile Noului Testament.

Evangheliile Noului Testament

Dar chiar şi aceste relatări, aşa cum am văzut, nu sunt lipsite de probleme pentru istoricii pe care îi interesează

să afle ce s-a întâmplat cu adevărat. În privința aceasta, Leigh Teabing are dreptate: aceste Evanghelii nu sunt relatări istorice care povestesc numai ce s-a întâmplat. Evangheliile Noului Testament — chiar dacă ele sunt cele mai vechi și mai complete relatări despre viața lui Iisus — au fost scrise de discipolii de mai târziu, nu de cei din vremea lui și reflectă subiectivitatea celor ce narează.

Majoritatea oamenilor — cititorii romanului *Codul lui Da Vinci* și mulți alții, de asemenea — poate că nu realizează acest lucru, dar pornesc de la presupunerea că relatările lui Matei, Marcu, Luca și Ioan sunt povestiri corecte din punct de vedere istoric despre ceea ce a spus și a înfăptuit Iisus. Experții însă și-au dat seama de mult timp că lucrurile stau altfel, că până și aceste Evanghelii sunt problematice ca surse istorice (chiar dacă *nu* sunt considerate ca fiind problematice în calitatea lor de documente bisericești, indicând ce trebuie să creadă creștinii despre importanța vieții lui Iisus și semnificația morții sale).

Dar aceste relatări nu sunt oare scrise de martori oculari, oameni care au fost în preajma lui Iisus și l-au văzut făcând ceea ce se povestește în scrierile lor? Așa cum am indicat deja, această impresie este falsă. De fapt, lucrurile stau exact pe dos: aceste Evanghelii nici măcar nu afirmă că ar fi fost scrise de martori oculari.

Cărțile despre care vorbim sunt, desigur, Evangheliile după Matei, Marcu, Luca și Ioan. Însă creștinii au crezut timp de secole întregi că ele au fost scrise cu adevărat de acești oameni: de doi dintre discipolii lui Iisus — vameșul Matei (vezi Matei 9, 9) și Ioan, ucenicul cel mai iubit (Ioan 21, 24) — și de doi dintre însoțitorii apostolilor — Marcu, secretarul lui Petru și Luca, însoțitor al lui Iisus. Acestea sunt, de fapt, numele din titlurile acestor cărți. Dar ce nu știu marea majoritate a oamenilor este că aceste titluri au fost adăugate de creștinii din secolul

al II-lea, la mai multe decenii după ce cărţile fuseseră deja scrise, pentru a se putea spune că erau de origine apostolică. De ce ar face acest lucru creştinii de mai târziu? Amintiţi-vă discuţia noastră de mai devreme despre formarea canonului Noului Testament: numai cărţile apostolice puteau fi incluse în el. Ce se putea face cu evangheliile care erau citite extensiv de toată lumea şi erau acceptate ca autentice, dar care erau scrise de autori anonimi, aşa cum erau scrise cele patru Evanghelii ale Noului Testament? Era necesar ca ele să fie asociate cu apostolii pentru a fi incluse în canon, aşa că li s-au ataşat nume apostolice.

Dar cărţile în sine erau anonime (nu aveau nume de autori). Citiţi-le ştiind aceasta şi vă veţi convinge. Nu există persoana I narativă nicăieri în aceste cărţi, nu există nici un loc unde să se spună ceva de genul: „Apoi Iisus şi cu mine am mers la Ierusalim şi acolo..." Aceste cărţi vorbesc mereu la persoana a III-a, despre ceea ce fac *alţi* oameni — chiar şi Evangheliile lui Matei şi Ioan, despre care se spune că au fost scrise de cei care erau în preajma lui Iisus.[7] Şi, evident, titlurile nu reprezintă părţi originale ale cărţilor. Oricine a numit prima Evanghelie „Evanghelia după Matei" era altcineva decât autorul, o persoană care ne spune cine anume, după părerea sa, a scris această Evanghelie. Dacă autorul ar fi dat propriei sale cărţi un titlu, el nu ar fi spus „după" cine era cartea; el ar fi numit-o ceva de genul „Evanghelia lui Iisus Christos".

În plus, aşa cum am arătat, aceşti patru autori sunt foarte bine educaţi. Ei sunt creştini vorbitori de limbă greacă şi au trăit la sfârşitul secolului I, cu totul diferiţi de ţăranii vorbitori de aramaică pe care Iisus i-a avut drept discipoli.

Bineînţeles că aceste lucruri nu fac ca Biblia să fie inexactă. Se poate să fi fost scrise mai târziu, de persoane care nu au fost martori oculari, dar ele să păstreze totuşi

realitatea istorică despre viața lui Iisus. Există însă motive solide să presupunem că, pe lângă faptul că păstrează o parte din realitatea istorică, aceste cărți alterează în același timp această realitate, într-o oarecare măsură, pentru a face afirmații religioase importante despre Iisus. Deocamdată este important să observăm că aceste cărți nu au fost scrise de discipolii lui Iisus, ci de creștinii de mai târziu.

Din moment ce și ei trebuie să fi avut anumite surse pentru relatările despre Iisus (întrucât oricine afirmă ceva despre el fie a avut o sursă, fie a născocit una), de unde și-au obținut informațiile? Din fericire, la începutul Evangheliei respective, unul dintre autori, Luca (voi continua să le spun pe numele lor tradiționale, deși nu le cunoaștem adevărata identitate), amintește sursele folosite: scrieri anterioare despre Iisus și relatări din tradiția orală care circulau pe atunci (Luca 1, 1-4). Din păcate, multe dintre aceste surse anterioare au dispărut. Dar nu fără urmă. Experții sunt convinși că au identificat două surse care le-au fost disponibile lui Luca și colegului său evanghelist, Matei.[8] Prima, în mod destul de ciudat, este Evanghelia după Marcu. Încă din secolul al XIX-lea, experții în Noul Testament și-au dat seama că Evanghelia după Marcu a fost prima Evanghelie, scrisă probabil în anul 75 sau 70 d.Chr. și că Matei și Luca au scris Evangheliile lor la numai zece ani după Marcu, a cărui Evanghelie au folosit-o, luând din ea multe dintre pildele despre Iisus. De aceea aceste trei Evanghelii spun atât de multe pilde asemănătoare și adesea folosesc aceleași cuvinte. Cum altfel pot fi atât de multe asemănări între aceste relatări despre viața lui Iisus? Două dintre ele o copiau pe a treia, în fragmentele cu pildele date de Iisus.

Dar Matei și Luca au în comun și alte pilde, care nu apar în Marcu. De unde provin ele? Aici intervine teoria

despre o evanghelie astăzi pierdută, documentul Q. Acest document nu este o evanghelie scrisă chiar de mâna lui Iisus în chip de cronică a misiunii sale, așa cum pretinde Leigh Teabing. Q este numele folosit de experții în Noul Testament pentru a se referi la o sursă ipotetică, disponibilă lui Matei și Luca deopotrivă (însă nu și lui Marcu și Ioan), care conținea multe dintre învățăturile memorabile ale lui Iisus, inclusiv rugăciunea Tatăl Nostru și Fericirile, care sunt incluse în Matei și Luca, dar nu în Marcu (Q este abrevierea de la *Quelle*, cuvântul german care înseamnă „sursă").

Prin urmare, înseamnă că Evangheliile după Matei, Marcu și Luca sunt atât de asemănătoare pentru că au folosit aceleași surse primare. Dar Luca și Matei au și pilde unice, care nu există în alte Evanghelii. De aceea, experții au propus teoria conform căreia fiecare din acești autori a avut acces la alte surse care nu s-au păstrat, scrieri vechi și relatări orale despre ceea ce a spus și a făcut Iisus, și care sunt de obicei numite M (sursa specială a lui Matei) și L (sursa specială a lui Luca).

Dar Ioan? Evanghelia lui Ioan nu se aseamănă deloc cu celelalte trei. În afară de relatarea patimilor (suferințele și moartea lui Iisus), cele mai multe pilde și fapte ale lui Iisus din Evanghelia după Ioan se găsesc numai în Ioan, tot așa cum cea mai mare parte din celelalte trei Evanghelii *nu* se află în Ioan. Deci, Ioan trebuie să fi avut la dispoziție alte surse scrise și orale, care nu se mai păstrează.[9]

Am discutat despre sursele scrise din spatele celor patru Evanghelii. Dar de unde și-au luat informațiile aceste surse acum pierdute? Până la urmă, din moment ce discipolii lui Iisus nu scriau ce spunea și ce făcea Iisus, relatările despre Iisus trebuie să fi fost scrise pe baza tradiției orale. Cu alte cuvinte, după moartea lui Iisus, acești discipoli au povestit viața lui așa cum și-au amintit-o; apoi

oamenii cărora le-au povestit au povestit mai departe, iar aceia, la rândul lor, au povestit și ei altora, care au povestit și ei mai departe. Circulația pe cale orală a relatărilor despre viața lui Iisus a continuat un număr de ani — zeci de ani — până când cineva a scris totul (de exemplu, Marcu și Q). Și atunci, cele mai vechi relatări scrise pe care le avem, ca și sursele scrise pe care se bazează ele, își au originea în aceste mărturii care s-au transmis pe cale orală an după an, deceniu după deceniu.

Această situație creează probleme speciale istoricilor care vor să afle ce s-a întâmplat în viața lui Iisus. Nu există mărturii scrise din vremea lui, ci numai relatări mai târzii ale oamenilor care au consemnat ceea ce circulase mulți ani pe cale orală. Dar ce se întâmplă cu poveștile transmise pe cale orală? Ați jucat vreodată, poate cu copiii voștri, telefonul fără fir? Copiii se așază toți în cerc, iar unul dintre ei îi spune ceva în șoaptă celui de lângă el, care transmite mai departe, tot în șoaptă, ce a auzit. Și copiii transmit unul altuia ce a înțeles fiecare, până când se ajunge din nou la primul copil — și atunci povestea este deja alta (dacă nu ar ieși altceva de fiecare dată, jocul nu ar avea sens).

Imaginați-vă că jucați telefonul fără fir nu într-o sufragerie, cu o duzină de copii care sunt acolo în același timp, în același loc și care vorbesc aceeași limbă, ci cu sute de oameni care trăiesc în țări diferite, vorbesc limbi diferite și trăiesc în alte contexte sociale, cu diverse necesități și probleme — și toți povestesc ceea ce aud în mod subiectiv, conform cu situațiile lor. Ce s-ar întâmpla cu relatările? Unele dintre ele pot rămâne relativ intacte, dar multe dintre ele s-ar schimba, și încă în mod drastic. Alte relatări ar fi născocite special pentru momentul acela, și ar fi povestite și repovestite până când și ele ar ajunge de nerecunoscut.

E posibil să se fi întâmplat așa ceva cu relatările lui Iisus care au circulat oral în anii și deceniile de după moartea lui, înainte să fie scrise? Nu numai că experții în Antichitate sunt siguri că se poate să se fi întâmplat așa, dar au și dovezi pentru a arăta că, de fapt, chiar așa s-a întâmplat. Dovezile sunt reprezentate chiar de relatări, așa cum au fost scrise. Așa cum am subliniat, unele dintre Evangheliile povestesc în același fel întâmplările despre Iisus, cuvânt cu cuvânt (pentru că folosesc aceleași surse). Dar multe relatări sună altfel în diversele versiuni pe care le avem. Unele sunt doar puțin diferite, pentru că doar un detaliu sau două au fost schimbate. Altele conțin foarte mari diferențe, iar altele au fost născocite pe de-a-ntregul. Toată lumea este de acord cu această teorie — altfel ar trebui să spunem că Iisus, pe când avea cinci ani, avea obiceiul să-și căsăpească tovarășii de joacă și că, într-adevăr, când a ieșit din mormânt era înalt cât un zgârie-nori. Dar aceste lucruri nu s-au întâmplat. De unde vin aceste povești, atunci? Trebuie să fi fost născocite.

Chiar și Evangheliile Noului Testament conțin relatări care au fost schimbate radical sau complet inventate. Acest lucru este evident dacă citim relatările din diverse Evanghelii și le comparăm minuțios între ele. Când s-a născut Iisus, familia lui era în Nazaret (ca în Evanghelia după Luca) sau în Betleem (ca în Evanghelia după Matei)? Maria și Iosif au fugit în Egipt după nașterea lui Iisus (conform Evangheliei după Matei) ori s-au întors la Nazaret o lună mai târziu (ca în Evanghelia după Luca)? Dacă a fost un recensământ în toată lumea romană (ca în Evanghelia după Luca), de ce nici o altă sursă veche nu menționează aceasta (nici Evanghelia după Matei)? Și cum ne putem imagina un recensământ precum cel descris de Luca, unde se spune că toată lumea se întorcea în locurile strămoșești pentru a se înregistra pentru taxe,

astfel încât Iosif s-a întors la Betleem unde se născuse David, strămoșul lui, cu o mie de ani în urmă? Dacă am avea un astfel de recensământ în ziua de azi, și dacă ar trebui să vă întoarceți în locurile de acum o mie de ani ale strămoșilor voștri, *unde* v-ați duce? Să vedem ce se spune despre moartea lui Iisus. De ce spune Ioan că Iisus a murit în ziua în care se pregătea mâncarea pentru Paști (Ioan 19, 14), iar Marcu spune că a murit în ziua după ce fusese consumată (Marcu 14, 12; 15, 25)? De ce Marcu spune că Simon din Cyrene a dus crucea lui Iisus (Marcu 15, 21), iar Ioan susține că Iisus a purtat-o singur tot drumul (Ioan 19, 27)? De ce Marcu spune că Iisus nu a rostit nici un cuvânt în timpul procesiunii, ca în stare de șoc, iar Luca afirmă că a vorbit de mai multe ori, atât pe drumul spre locul crucificării, cât și în timp ce se afla pe cruce? Dar ce știm despre activitatea lui Iisus? De ce Matei spune că Iisus a refuzat să își dovedească identitatea (Matei 12, 38-39) când, conform Evangheliei după Ioan, Iisus și-a petrecut cea mai mare parte a vieții sale printre oameni făcând exact acest lucru (Ioan 4, 54; 20, 31)? De ce în Evanghelia după Marcu discipolii nu înțeleg niciodată cine este Iisus, dar îl recunosc îndată în Evanghelia după Ioan? De ce în Evangheliile după Matei, Marcu și Luca Iisus curăță templul abia spre sfârșitul vieții sale, pe când în Evanghelia după Ioan acesta este aproape primul lucru pe care îl face?

Am putea continua la nesfârșit să indicăm diferențele dintre Evangheliile noastre, dar în loc de aceasta vă voi puncta alte aspecte ale subiectului.[10] Doresc numai să subliniez că, din moment ce Evangheliile noastre se bazează pe tradiții orale despre viața lui Iisus, relatările pe care le avem reprezintă variante care au suferit schimbări în timp, pe măsură ce au fost povestite din nou, an după an, până

când le-au scris autorii creştini de la sfârşitul primului secol.

Acest lucru este valabil şi pentru relatările despre Iisus şi discipolii lui — nu numai cei doisprezece discipoli bărbaţi, ci şi discipolii femei, inclusiv Maria Magdalena. Dată fiind natura surselor noastre, cum putem şti de fapt cum a interacţionat Iisus cu oamenii? Cum putem şti, de exemplu, cum se purta cu femeile? Sau ce fel de relaţie a avut el cu Maria Magdalena? Sau dacă a fost căsătorit vreodată? Sau dacă a avut vreodată activitate sexuală şi dacă a avut un copil? Deoarece Noul Testament şi Evangheliile sunt sursele noastre cele mai demne de încredere, însă şi ele problematice din punct de vedere istoric, cum stabilim ce anume a făcut Iisus, ce a spus şi a experimentat în viaţa sa?

Evident, ne trebuie criterii istorice foarte riguroase dacă vrem să obţinem informaţii de încredere din aceste surse. Voi explica, în capitolul următor, care sunt criteriile folosite de experţi în încercarea lor de a identifica întâmplările adevărate din viaţa lui Iisus şi apoi, în capitolul care urmează, voi arăta cum aceste fapte lămuresc o serie de afirmaţii făcute în *Codul lui Da Vinci*, precum aceea că Iisus a fost în relaţii foarte apropiate cu discipolii săi, inclusiv cu Maria Magdalena, cu care s-a căsătorit, spune Brown, şi cu care a avut un copil.

Capitolul șase

Iisus — personajul istoric din sursele noastre

În *Codul lui Da Vinci*, se fac afirmații despre personajul istoric Iisus — se spune că ar fi fost un profet muritor, că s-ar fi căsătorit cu Maria Magdalena, că ar fi avut un copil cu ea, că i-ar fi dat instrucțiuni despre cum să îi continue misiunea în biserică după moarte și așa mai departe.

Teabing o informează pe Sophie în cursul conversației lor din atelierul său:

„— Draga mea, spuse Teabing, până la momentul *acela* din istorie, Iisus era considerat de discipolii săi drept un profet muritor... un om mare și puternic, dar numai un *om*. Un muritor.

— Nu Fiul lui Dumnezeu?

— Nu, spuse Teabing. Instituirea lui Iisus ca Fiu al lui Dumnezeu a fost propusă oficial și votată de către Conciliul de la Nicea." (p. 233)

Mai târziu, el spune că Iisus nu era numai un profet muritor, ci era om pe de-a-ntregul, cu relații umane serioase, printre care și una foarte importantă cu Maria Magdalena, în ciuda încercărilor bisericii de a acoperi toate acestea în secolele ce au urmat:

„Așa cum am explicat, insistă Teabing, biserica de la începuturile creștinismului trebuia să convingă lumea că profetul muritor Iisus era o ființă divină. De aceea, era necesar ca orice evanghelii care descriau aspecte lumești ale

vieții lui Iisus să fie omise din Biblie. Din nefericire pentru editorii din vechime, o anume temă supărător de lumească tot apărea în evanghelii. Maria Magdalena. Făcu o pauză. Mai precis, căsătoria ei cu Iisus Christos." (p. 244)

Personajul Robert Langdon, expert în simbologie la Harvard, susține și el că Iisus era probabil căsătorit:

„— Iisus ca om căsătorit are mai mult sens decât viziunea biblică standard, conform căreia Iisus era celibatar.

— De ce? întrebă Sophie.

— Pentru că Iisus era evreu, spuse Langdon... Conform obiceiului evreu, celibatul era sancționat și părintele evreu avea obligația să găsească o mireasă potrivită pentru fiul său. Dacă Iisus nu ar fi fost căsătorit, cel puțin una dintre Evangheliile din Biblie ar fi menționat aceasta și ar fi explicat starea lui civilă, anormală, de celibatar." (p. 245)

Conform lui Teabing și Langdon, Iisus nu era numai căsătorit cu Maria Magdalena, ci plănuise chiar ca ea, și nu Petru, să îi continue misiunea de construire a bisericii creștine. Așa cum interpretează Teabing un pasaj din evangheliile necanonice:

„În acest punct, în evanghelii, Iisus bănuiește că va fi prins și crucificat curând. Așa că îi dă instrucțiuni Mariei Magdalena despre cum să continue biserica Sa după ce El nu va mai fi... Conform acestor evanghelii nemodificate, Iisus nu *lui Petru* i-a dat instrucțiuni pentru construirea bisericii creștine. Ci Mariei Magdalena." (pp. 247-248)

Nu numai că Maria Magdalena avea să continue misiunea lui Iisus în biserică, dar ea era aceea prin care Iisus lăsa urmași. Pentru că ea, de fapt, era însărcinată cu copilul lui.

„Stăreția Sionului, continuă Teabing, susține că Maria Magdalena era însărcinată în momentul crucificării. Pentru

siguranța copilului nenăscut al lui Iisus, ea nu a avut altă alegere decât să părăsească Pământul Sfânt." (p. 255)

Există vreo urmă de adevăr istoric în aceste afirmații despre Iisus și Maria Magdalena sau sunt ele o simplă parte a ficțiunii literare *Codul lui Da Vinci*? Singurul mod de a afla răspunsul este să punem o întrebare mult mai simplă: de unde avem informații despre personajul istoric Iisus?

Așa cum am văzut în ultimul capitol, singurul mod de a afla ceva despre Iisus sau despre altcineva din trecut este să analizăm sursele de informație. Sursele noastre despre Iisus, așa cum am văzut, sunt Evangheliile Noului Testament și, poate, câteva relatări din evangheliile necanonice care pot oferi de asemenea informații utile despre viața lui. Dar aceste surse nu pot fi folosite fără să fie analizate, deoarece, așa cum am văzut, chiar și cele mai vechi documente ale noastre (de exemplu, Marcu și ipoteticul document Q) au fost scrise la decenii după evenimentele pe care le descriu și se bazează pe tradiții orale, care au circulat zeci de ani printre oameni și care au modificat aceste mărturii despre viața lui Iisus. Acest lucru înseamnă că toate sursele sunt inexacte într-o anume măsură. Trebuie să le folosim cu grijă, cu prudență și metodic, dacă vrem să obținem informații istorice de încredere, pentru că nu dorim să dezgropăm elementele *modificate* despre viața lui Iisus, ci informația *originală*: ce a spus Iisus, ce a făcut și ce a experimentat în viața lui.

Cum putem afla asemenea informații, care să ne permită să evaluăm afirmațiile făcute de Leigh Teabing sau de Robert Langdon (sau de Dan Brown, sau de oricine altcineva care emite o ipoteză despre personajul istoric Iisus)? Unii experți și-au dedicat întreaga viață cercetării acestei probleme: cum să știm ce s-a întâmplat cu adevărat

în viaţa lui Iisus. Aceştia sunt experţi foarte bine pregătiţi, specialişti în lumea antică, profesionişti care au citit toate sursele în limbile lor originale (greacă, aramaică, latină), care sunt la curent cu orice referire la Iisus din sursele noastre vechi şi care au conceput diferite metode pentru a decanta informaţiile găsite şi a determina ce este şi ce nu este demn de încredere din punct de vedere istoric. Volumul uriaş de lucrări ale acestor experţi este departe de a fi accesibil — ele conţin informaţii la obiect, riguroase, detaliate, foarte nuanţate, folositoare şi interesante în special pentru alţi experţi în domeniu. Însă concluziile la care au ajuns experţii pot fi fascinante şi pentru un public nespecializat. Voi încerca să explic aici în termeni simpli şi accesibili metodele pe care experţii le-au conceput pentru a reconstrui viaţa lui Iisus, cu menţiunea că această simplă prezentare este rezultatul unei uriaşe cantităţi de muncă şi efort.

Metodele noastre de a reconstrui viaţa personajului istoric Iisus Christos

Majoritatea experţilor sunt de acord cu un număr de criterii ce trebuie folosite când se examinează sursele păstrate, pentru a ne ajuta să aflăm ce s-a întâmplat cu adevărat în viaţa lui Iisus. Cele mai importante criterii sunt următoarele patru.[1]

Cu cât mai vechi, cu atât mai bine

Relatările despre Iisus — inclusiv acelea în care el interacţionează cu Maria Magdalena şi cu alţii — au suferit schimbări pe măsură ce au fost repovestite în timp, reflectând convingerile, viziunile şi perspectivele celor ce narau.

De aceea, sursele cele mai vechi furnizează informații care, în comparație cu cele provenite din surse mai târzii, sunt mai puțin susceptibile de a fi fost modificate radical. Motivul este evident: în cazul surselor vechi, a existat mai puțin timp ca relatările să fie modificate decât în cazul celor mai târzii. De aceea, experții care încearcă să descopere ce s-a întâmplat de fapt în viața lui Iisus au tendința să folosească Evanghelia după Marcu și documentul Q, de exemplu, mai mult decât Evanghelia după Ioan și cea după Toma. Ultimele două au apărut la câteva decenii după primele două și de aceea este mai puțin probabil ca ele să conțină informații de încredere din punct de vedere istoric.

Totuși, din moment ce toate sursele noastre sunt *relativ* târzii (adică nu sunt contemporane cu Iisus), nu este suficient să acceptăm ceea ce sursele vechi ne spun că este de încredere. Chiar și ele conțin relatări modificate în procesul repovestirii. Și mai sunt necesare și alte criterii.

Adunarea mărturiilor

Experții care încearcă să reconstruiască evenimentele din viața lui Iisus găsesc un ajutor semnificativ în sursele vechi care furnizează *independent* aceeași informație despre el. Dacă două sau mai multe surse independente povestesc același episod din viața lui Iisus, atunci nici una din aceste două surse nu a fost născocită, dar, în acest caz, informația trebuie să fi provenit dintr-o sursă și mai veche — posibil dintr-o dare de seamă într-adevăr istorică despre viața lui Iisus. Este important de subliniat totuși că, pentru ca acest criteriu să funcționeze, sursele trebuie să fie independente una de alta. Dacă o întâmplare apare în Evangheliile după Matei, Marcu și Luca, de exemplu, acesta *nu* ar fi un datum atestat independent în trei surse,

deoarece Evanghelia după Matei și Evanghelia după Luca ar fi preluat întâmplarea din Evanghelia după Marcu. În cazul acesta, avem *o singură* sursă pentru întâmplarea povestită, și nu câteva. Dar dacă, să presupunem, o întâmplare există în Evanghelia după Marcu, în documentul Q și în Evanghelia după Toma, care *sunt* toate independente una față de alta, atunci întâmplarea povestită trebuie să fi fost preluată dintr-o sursă și mai veche, disponibilă tuturor celor trei.

Vom mai analiza câteva exemple. (1) În surse independente — Pavel, Marcu, Ioan și chiar în Iosifus — se afirmă că Iisus avea frați. Concluzia? Iisus avea probabil frați. (2) Iisus este asociat cu Ioan Botezătorul în Evanghelia după Marcu, în documentul Q și în Evanghelia după Ioan. Atunci este clar că Iisus chiar a avut o legătură cu Ioan Botezătorul. (3) În Evanghelia după Marcu, în L (sursa specială a lui Luca), în Evanghelia după Ioan și în Evanghelia după Toma se spune că Iisus s-a aflat de multe ori în public în compania femeilor. Concluzia?

Contrazicerea bunului-simț

Pentru că relatările despre Iisus au fost schimbate în mod subiectiv, reflectând perspectivele, viziunile și interesele oamenilor care povesteau, ce putem face cu informațiile despre Iisus găsite în diverse surse, dar care contrazic bunul-simț, așa cum apare în lumina acestor perspective, viziuni și interese? Aceste tradiții care par să fie împotriva a ceea ce creștinii ar fi vrut să spună despre Iisus nu sunt, în mod evident, tradiții pe care ei le-ar fi născocit. Astfel, ele sunt deosebit de prețioase pentru că nu sunt inventate, ci par să reprezinte lucruri care chiar s-au întâmplat în viața lui Iisus.

De exemplu, s-a atestat independent că Iisus provenea din Nazaret (Evanghelia după Marcu, Evanghelia după Ioan). Acest lucru este contrar ideii pe care creștinii ar fi vrut s-o sugereze, deoarece Mesia trebuia să vină din *Betleem* (și de aceea se povestește că s-a născut acolo). Dar de ce ar spune creștinii că el era din Nazaret? Nazaretul era, înainte de creștinism, un orășel neînsemnat *despre care nu auzise* nimeni. Creștinii care povesteau despre Iisus nu câștigau nimic dacă spuneau că Iisus era dintr-un cătun necunoscut de pe lângă pădurile din Galileea. Așa că, probabil, relatările care îl plasează acolo sunt autentice — de acolo era Iisus. Să analizăm acum botezul lui Iisus de către Ioan: creștinii din vechime au înțeles că, în ceremonia botezului, persoana care boteza era superioară spiritual celei care era botezată. Atunci de ce ar scorni un creștin ideea că Iisus a fost botezat de altcineva? Nu ar însemna aceasta că Ioan îi era superior lui Iisus? Din moment ce creștinii îl venerau pe Iisus, ei nu ar fi născocit o asemenea poveste și de aceea probabil că acest lucru (botezul) s-a întâmplat cum se povestește.

Contextul este (aproape) totul

În sfârșit, experții iau în serios concluzia la care ajunge azi *oricine* studiază personajul istoric Iisus: că el a fost un evreu care a trăit în Palestina, în secolul I. Dacă există povești despre ce a spus sau ce nu a spus Iisus care nu se potrivesc în contextul în care apar, atunci este aproape imposibil de crezut că acele povestiri sunt exacte din punct de vedere istoric (până la urmă, chiar Langford invocă ceva asemănător acestui criteriu istoric atunci când spune că Iisus nu ar fi putut fi un evreu celibatar). Cuvintele spuse de Iisus, de exemplu, care au mai mult sens într-un alt context, probabil că derivă din acel context, mai curând decât din viața lui Iisus.

De exemplu, un număr de pilde ale lui Iisus găsite în Evanghelia Coptă după Toma sau în alte scrieri din documentele de la Nag Hammadi prezintă o influență gnostică. Problema este că nu avem nici o dovadă pentru a sugera că gnosticismul exista deja în primele două decenii ale secolului I — în special în Galileea rurală. Prin urmare, aceste pilde gnostice trebuie să provină din tradiții de mai târziu, fiind probabil atribuite lui Iisus într-un alt context (de exemplu, în secolul al II-lea, într-un loc precum Egipt sau Siria). Aceasta nu înseamnă că tot ce este scris în Toma trebuie respins. Chiar în această evanghelie, de exemplu, Iisus spune parabola bobului de muștar, o parabolă care este prezentă, independent, și în Evanghelia după Marcu. Parabola nu are nimic ce ne-ar putea ajuta să identificăm influența gnostică și este prezentă în două surse independente, dintre care una este foarte veche. Concluzia ? Este foarte posibil ca Iisus să fi spus această parabolă.

Am prezentat câteva din principalele criterii folosite de experți în examinarea celor mai vechi surse pe care le avem despre viața lui Iisus. A afla ce a spus și ce a făcut el nu înseamnă „să crezi pe cineva pe cuvânt" sau să accepți totul (sau orice) se spune despre el în sursele evanghelice. Fiecare cuvânt al lui Iisus, orice s-a spus că a făcut el și tot ce s-a spus că a trăit (inclusiv afirmația că ar fi fost căsătorit) trebuie să fie supus acestor criterii, pentru a vedea dacă poate sau nu poate fi atribuit în mod plauzibil circumstanțelor istorice ale vieții lui. Cuvintele și faptele lui Iisus care nu satisfac aceste criterii pur și simplu nu pot fi acceptate ca istorice. Pe scurt, să afli lucruri despre viața lui Iisus nu înseamnă să ghicești, să-ți folosești imaginația sau să adaugi ceea ce dorești. Înseamnă să analizezi sursele cu un ochi critic, spre a elucida ce s-a întâmplat cu adevărat în viața lui. În capitolul următor,

vom analiza afirmațiile făcute în romanul *Codul lui Da Vinci* despre pretinsa căsătorie a lui Iisus și despre pretinsa relație sexuală cu Maria Magdalena, ca și despre așa-zisa lui dorință ca ea să construiască biserica. Înainte de a face asta, este important să rezumăm pe larg ce se poate ști despre viața lui Iisus, pentru că viața lui și câteva trăsături ale ei vor juca un rol important în felul cum înțelegem detaliile în capitolele ce urmează.

Iisus ca profet apocaliptist

De mai multe ori, Leigh Teabing afirmă că, înainte de Constantin, Iisus era recunoscut ca „profet muritor", dar nu și în Evangheliile Noului Testament de azi, unde Iisus este descris ca divin. Așa cum am văzut, Teabing greșește în mai multe rânduri. Greșește când consideră că Noul Testament îl descrie pe Iisus ca fiind în întregime divin, pentru că Iisus este de multe ori descris și aici, în multe pasaje, ca fiind muritor. Și se înșală crezând că felul în care era perceput Iisus s-a schimbat după împăratul Constantin: Constantin nu a avut aproape nimic de-a face cu noua percepție asupra lui Iisus ca fiind nu numai om, ci și de esență divină. Aceasta s-a întâmplat cu câteva secole înainte de timpul lui Constantin. Dar Teabing are dreptate în privința unui aspect-cheie: cele mai vechi și mai de încredere surse ale noastre îl înțeleg într-adevăr pe Iisus ca fiind un profet muritor. De fapt, mai mult decât atât, ele îl percep ca pe un profet care a lăsat un set precis de profeții. Iisus, ca și esenienii din comunitatea de la Marea Moartă despre care am vorbit în capitolul al II-lea, a fost un evreu apocaliptist, care credea că Dumnezeu avea să intervină curând în cursul istoriei pentru a răsturna forțele răului din această lume și pentru a stabili pe pământ

o nouă împărăție, în care nu vor mai fi suferință și durere. Așa cum voi demonstra, această viziune asupra lui Iisus ca evreu apocaliptist derivă dintr-o examinare atentă a celor mai vechi surse ale noastre. Și este esențială pentru evaluarea unor afirmații din *Codul lui Da Vinci* — de exemplu, a faptului că Iisus era căsătorit sau că era activ sexual.

În capitolul al doilea, am întâlnit câteva caracteristici ale viziunii apocaliptice evreiești. Evreii care susțineau această teorie afirmau că realitatea are două componente fundamentale — forțele binelui și forțele răului, avându-i pe Dumnezeu și pe îngerii lui de o parte, și pe Satan și diavolii de cealaltă parte. Acest dualism a fost integrat într-un plan istoric în care perioada curentă dominată de rău ar fi urmată de o perioadă pusă sub semnul binelui, în care Dumnezeu ar aduce propria sa împărăție și domnia sa supremă. Venirea acestei împărății ar implica un eveniment cataclismic, prin care Dumnezeu ar distruge forțele răului în actul judecății, iar oamenii ar fi judecați după cum au fost de partea lui Dumnezeu sau de partea răului, în acest interval nefast. Mai mult decât atât, acești evrei credeau că tot scenariul apocaliptic avea să se împlinească foarte curând.

De la începutul secolului XX, mulți experți au ajuns la concluzia că aceasta este și viziunea personajului istoric Iisus. Dovada provine din sursele noastre vechi despre viața lui Iisus — evangheliile creștine care s-au păstrat —, analizate conform criteriilor pe care le-am expus mai sus.[2] Tradițiile referitoare la Iisus ca apocaliptist se întâlnesc în relatările noastre cele mai vechi, precum Marcu, documentul Q, M și L (deși nu și în relatările de mai târziu, din Toma și Ioan), care sunt independente una față de alta. În aceste tradiții, Iisus anticipează că Dumnezeu va trimite un judecător din ceruri, pe care îl numește enigmatic „Fiul Omului", care va răsturna forțele răului, va

distruge tot ce se opune lui Dumnezeu și va aduce împărăția bună a lui Dumnezeu pentru toți aceia care au fost de partea lui în aceste vremuri aflate sub stăpânirea răului. Gândiți-vă la ceea ce a spus Iisus în cele mai vechi surse ale noastre (atestate independent), de exemplu:

„Pentru că oricine se va rușina de mine și de cuvintele mele din acest neam preacurvar și păcătos, de acela se va rușina și Fiul Omului, când va veni în slava Tatălui Său împreună cu sfinții îngeri... Adevărat vă spun că sunt unii din cei ce stau aici care nu vor muri până nu vor vedea împărăția lui Dumnezeu venind în slavă." (Marcu 8, 38-39, 1)

„Dar în zilele acelea, după nenorocirile toate, soarele se va întuneca, luna nu-și va mai da lumina ei, stelele vor cădea din cer și puterile care sunt în ceruri vor fi clătinate. Atunci se va vedea Fiul Omului venind pe nori, cu mare putere și slavă. Atunci va trimite pe îngerii Săi, și va aduna pe cei aleși din cele patru vânturi, de la marginea pământului până la marginea cerului... Adevărat vă spun că nu va trece neamul acesta până nu se vor împlini toate aceste lucruri." (Marcu 13, 24-27, 30)

„Căci precum fulgerul scânteietor va lumina pământul de la o margine a cerului până la cealaltă, așa va fi și Fiul Omului în ziua Sa. Dar mai întâi trebuie să sufere multe, și să fie lepădat de neamul acesta. Ce s-a întâmplat în zilele lui Noe, se va întâmpla la fel și în zilele Fiului Omului: mâncau, beau, se însurau, se măritau până în ziua când a intrat Noe în corabie; și a venit potopul și i-a luat pe toți. Tot așa va fi și în ziua când se va arăta Fiul Omului." (Q, via Luca 17, 24; 26-27, 30; cf. Matei 24, 27, 37-39)

„De aceea și voi fiți gata; căci Fiul Omului va veni în ceasul în care nici nu gândiți." (Q, via Luca 12, 39; Matei 24, 44)

„Așa cum se smulge neghina și se aruncă în foc, așa va fi și la sfârșitul veacului. Fiul Omului va trimite pe îngerii Săi și ei vor smulge din Împărăția Lui toate lucrurile care sunt pricină de păcătuire și pe cei ce săvârșesc fărădelegea,

şi-i vor arunca în cuptorul aprins; acolo va fi plânsetul şi scrâşnirea dinţilor. Atunci cei neprihăniţi vor străluci ca soarele în împărăţia Tatălui lor." (M, via Matei 13, 40-43)

„Luaţi seama la voi înşivă ca nu cumva să vi se îngreuieze inimile cu îmbuibare de mâncare şi băutură şi cu îngrijorările vieţii acesteia, şi astfel ziua aceea să vină fără de veste asupra voastră şi să vă prindă ea în capcană. Căci ea va veni la toţi cei de pe faţa pământului. Fiţi cu grijă mereu; rugaţi-vă să aveţi puterea să fugiţi din calea a ceea ce va veni pe pământ şi să staţi lângă Fiul Omului." (L, via Luca 21, 34-36)

În tradiţiile noastre sunt multe astfel de pilde: am citat numai câteva exemple. Trebuie să subliniez că aceste pilde apocaliptice ale lui Iisus provin din cele mai vechi surse ale noastre (amintiţi-vă: cu cât mai vechi, cu atât mai bine), sunt atestate independent şi complet credibile contextual (amintiţi-vă că puncte de vedere asemănătoare se află şi în Manuscrisele de la Marea Moartă, din vremea lui Iisus). Mai mult, unele dintre pildele apocaliptice ale lui Iisus contrazic ceea ce primii creştini i-ar fi atribuit lui Iisus ca învăţături. Să luăm următorul exemplu din documentul Q:

„Adevărat vă spun, în noua împărăţie, când Fiul Omului va sta pe tron în slavă, şi voi [discipolii] veţi sta pe douăsprezece tronuri şi veţi judeca cele douăsprezece triburi ale lui Israel." (Matei 19, 28, *cf.* Luca 22, 30)

De ce nu ar inventa aceste cuvinte un creştin de mai târziu? Observaţi că Iisus vorbeşte tuturor celor doisprezece discipoli şi spune că ei *toţi* vor domni în împărăţia ce avea să vină. Dar este greu de crezut că această afirmaţie despre cei doisprezece discipoli ar fi putut fi făcută de creştinii de mai târziu, după evenimentele petrecute la moartea lui Iisus, întrucât aceştia ar fi ştiut că unul dintre

discipoli, Iuda Iscarioteanul, l-a trădat pe Iisus. Va fi Iuda unul dintre conducătorii viitoarei împărății? Creștinii nu ar putea crede acest lucru. Atunci de ce ar păstra ei cuvintele lui Iisus, care spun exact contrariul a ceea ce cred ei? Evident că Iisus chiar a făcut asemenea afirmații, iar ei au păstrat cuvintele lui intacte, fără a le schimba în lumina propriei lor viziuni.

Învățături ale lui Iisus specific apocaliptice

Vom vedea mai târziu cum se leagă mesajul apocaliptic al lui Iisus de afirmațiile făcute despre el în *Codul lui Da Vinci*. Este important să aflăm acum mai în detaliu ce au descoperit specialiștii despre proclamația lui. Este important să vă amintiți că eu nu fac doar un simplu rezumat a ceea ce spun evangheliile despre Iisus. Autorii evangheliilor de mai târziu aveau o altă viziune asupra lui, bazată pe înțelegerea tradițiilor care circulaseră pe cale orală timp de decenii, înainte să fie fixate în scris. Mă interesează aici ce a spus și ce a făcut de fapt personajul *istoric* Iisus, conform unei evaluări critice a celor mai timpurii surse ale noastre, folosind criteriile despre care am vorbit. Tradițiile pe care le găsim în sursele de mai târziu — de exemplu, afirmațiile din Evanghelia lui Ioan conform cărora Iisus s-a autointitulat divin — nu se află în sursele noastre cele mai vechi și nici nu contrazic ceea ce primii creștini ar spune despre el. Prin urmare, nu sunt de încredere ca informații istorice. Dar alte materiale din tradițiile noastre sunt de încredere, și pe acestea doresc să le discut pe scurt.

Este clar că personajul istoric Iisus a vorbit despre venirea împărăției lui Dumnezeu. După cum sunt rezumate

învăţăturile lui în cea mai veche Evanghelie păstrată — aceea a lui Marcu:

> „S-a împlinit vremea, şi Împărăţia lui Dumnezeu este aproape. Pocăiţi-vă şi credeţi în vestea bună!" (Marcu 1, 15)

Când Iisus vorbeşte despre venirea împărăţiei lui Dumnezeu în acest verset şi în alte pilde care, cu siguranţă, îi pot fi atribuite, el nu pare să vorbească despre o împărăţie spirituală (sau despre faptul că după moarte se ajunge în rai), ci despre prezenţa fizică în sine a lui Dumnezeu, aici, pe pământ. Aşa cum spune într-un fragment păstrat în documentul Q:

> „Va fi plânsetul şi scrâşnirea dinţilor, când veţi vedea pe Avraam, pe Isaac şi pe Iacov şi pe toţi proorocii în împărăţia lui Dumnezeu, iar pe voi scoşi afară. Vor veni de la răsărit şi de la apus, de la miazănoapte şi de la miazăzi, şi vor şedea la masă în împărăţia lui Dumnezeu." (Q, via Luca 13, 28-29; cf. Matei 8, 11-12)

Asemenea referiri la o împărăţie fizică şi reală a lui Dumnezeu se pot întâlni în relatările noastre cele mai vechi despre Iisus. Ca şi alţi apocaliptişti care au trăit înaintea lui şi după el, Iisus credea, evident, că Dumnezeu avea să-şi extindă domnia din împărăţia cerească până aici, pe pământ. Aici pe pământ ar coborî o împărăţie reală, fizică, un paradis în care însuşi Dumnezeu ar domni peste credincioşi şi în care ar exista mâncare, băutură şi conversaţii, în care conducătorii umani ar sta pe tronuri (cei doisprezece discipoli), iar oamenii din împărăţie s-ar ospăta la banchete.

Această împărăţie viitoare ar implica o judecată masivă pe pământ, aşa cum a indicat Iisus într-un număr din parabolele sale — inclusiv în cea de mai jos, care se află şi în Matei, şi în Toma, în forme uşor diferite:

„Împărăția cerurilor se mai aseamănă cu un năvod aruncat în mare care prinde tot felul de pești. După ce s-a umplut, pescarii îl scot la mal. Șed, aleg în vase ce este bun și aruncă afară ce este rău. Tot așa va fi și la sfârșitul veacului. Îngerii vor ieși, vor despărți pe cei răi din mijlocul celor buni și-i vor arunca în cuptorul aprins. Acolo va fi plânsetul și scrâșnirea dinților." (Matei 13, 47-50)

Sau, așa cum s-a descoperit în M, sursa specială a lui Matei:

„Deci cum se smulge neghina și se aruncă în foc, așa va fi și la sfârșitul veacului. Fiul Omului va trimite pe îngerii Săi, și ei vor smulge din împărăția Lui toate lucrurile care sunt pricină de păcătuire și pe cei ce săvârșesc fărădelegea, și-i vor arunca în cuptorul aprins; acolo va fi plânsetul și scrâșnirea dinților. Atunci cei neprihăniți vor străluci ca soarele, în împărăția Tatălui lor." (Matei 13, 40-43)

Această judecată viitoare, așa cum am văzut, va fi un eveniment cosmic, adus de persoana pe care Iisus o numește Fiul Omului:

„Dar, în zilelele acelea, după nenorocirile toate, soarele se va întuneca, luna nu-și va mai da lumina ei, stelele vor cădea din cer și puterile care sunt în ceruri vor fi clătinate. Atunci se va vedea Fiul Omului venind pe nori, cu mare putere și slavă. Atunci va trimite pe îngerii Săi și va aduna pe cei aleși din cele patru vânturi, de la marginea pământului până la marginea cerului." (Marcu 13, 24-27)

Dar cine sunt acești aleși care vor supraviețui și vor intra în împărăția sa? Din moment ce perioada în care trăim acum este sub stăpânirea răului, oamenii care sunt acum la putere vor fi cei judecați când va veni Fiul Omului. Cei de jos, umiliți și oprimați, vor moșteni împărăția binelui ce va veni, deoarece Dumnezeu este de partea acelora

care rămân cu el şi care, ca urmare, sunt oprimaţi de forţele răului care conduc lumea. După cum afirmă Iisus, conform relatărilor atestate:

„Vor veni de la răsărit şi de la apus, de la miazănoapte şi de la miazăzi, şi vor şedea la masă în împărăţia lui Dumnezeu. Şi iată că cei de pe urmă vor fi cei dintâi, iar cei dintâi vor fi cei de pe urmă." (Luca 13, 29-30; acest pasaj poate fi din documentul Q — vezi Matei 20, 16)

De aceea Iisus, în misiunea lui, a ţinut partea celor oropsiţi. Ei erau moştenitorii împărăţiei lui Dumnezeu, când aceasta avea să vină. Această împărăţie ar fi venit nu pentru cei bogaţi şi puternici, ci pentru aceia săraci şi umiliţi. De aceea Iisus i-a îndemnat pe discipolii săi să nu îşi facă un scop din bogăţie şi putere, ci să îşi închine vieţile altora şi să-i slujească, deoarece aceia care erau acum umiliţi aveau să fie ridicaţi în împărăţia ce avea să vină. Astfel, în cea mai veche sursă atestată pe care o avem, Iisus spune:

„Dacă vrea cineva să fie cel dintâi, trebuie să fie cel mai de pe urmă dintre toţi şi slujitorul tuturor!" (Marcu 9, 35)

Şi de asemenea:

„Ştiţi că cei priviţi drept cârmuitori ai neamurilor domnesc peste ele şi mai-marii lor le poruncesc cu stăpânire. Dar între voi să nu fie aşa. Ci oricare vrea să fie mare între voi să fie slujitorul vostru; şi oricare vrea să fie cel dintâi între voi să fie robul tuturor." (Marcu 10, 42-44)

Aceste cuvinte vor fi relevante când, în capitolul următor, vom vorbi despre viziunea lui Iisus asupra femeilor. Şi asta pentru că în vremea lui Iisus femeile erau considerate ca fiind de condiţie umilă, lucru care, după standardele noastre de azi, ar însemna să fie oprimate în calitate de persoane de categoria a doua, sub autoritatea bărbaţilor

(tații sau frații lor), reprezentanții puterii în această lume. Dar pentru Iisus, cei umili erau aceia care moșteneau împărăția veșnică.

Această temă a reversului apare ilustrată în învățăturile cele mai cunoscute ale lui Iisus, așa-numitele Fericiri care, din nefericire, sunt de obicei desprinse din contextul lor original, apocaliptic, de aceia care le citează. Fericirile sunt un grup de proverbe atribuite lui Iisus într-o varietate de surse, în care el binecuvântează anumite grupuri de oameni (termenul *beatitudine* vine din lat. *beatus*, „fericit, binecuvântat"). Cele mai cunoscute dintre aceste proverbe sunt în Predica de pe Munte din Evanghelia după Matei, care începe astfel:

> „Ferice de cei săraci cu duhul, căci a lor este împărăția cerurilor. Ferice de cei ce plâng, căci ei vor fi mângâiați. Ferice de cei blânzi, căci ei vor moșteni pământul. Ferice de cei flămânzi și însetați de neprihănire, căci ei vor fi săturați." (Evanghelia după Matei 5, 3-6)

Ceea ce nu au observat mulți cititori în aceste proverbe este timpul verbal folosit. Verbele descriu ceea ce trăiesc în prezent anumite grupuri de oameni și ceea ce *vor* experimenta în viitor. *Vor* experimenta? Când? Nu într-un moment din viitorul îndepărtat, vag și nesigur — cândva, în ceruri. Se va întâmpla când va veni împărăția. Aceia care acum sunt umili, săraci și oprimați își vor primi răsplata atunci.

Un număr din aceste proverbe din Evanghelia după Matei sunt de fapt derivate din documentul Q. Interesant este că, în versiunea din Evanghelia după Luca, ele au tendința de a pune accentul pe greutățile fizice mai mult decât pe chinurile lăuntrice. De exemplu, în loc de „cei săraci cu duhul", în Evanghelia după Luca, Iisus spune că fericiți sunt „cei săraci" (adică aceia care trăiesc literalmente

în sărăcie). În loc să vorbească despre cei care sunt „flămânzi și însetați de neprihănire", Evanghelia după Luca se referă la cei care „flămânzesc și [cărora] le este sete". Avem motive întemeiate să credem că, în aceste locuri, Evanghelia după Luca reflectă cu mai multă acuratețe cuvintele pe care le-ar fi spus Iisus. Mai întâi, pentru că avem ceva similar și în proverbele din Evanghelia după Toma, atestată independent:

> „Fericiți sunt cei săraci, pentru că a voastră este împărăția cerurilor." (Evanghelia după Toma 54)
>
> „Fericiți sunt aceia cărora le este foame, căci burțile celor flămânzi vor fi îndestulate." (Evanghelia după Toma 69)
>
> „Fericiți sunteți voi cei urâți și persecutați, nici un loc nu se va afla unde să mai fiți astfel." (Evanghelia după Toma 68)

Destul de interesant, în versiunea Fericirilor din Evanghelia după Luca, aceste binecuvântări apocaliptice sunt urmate de opusul lor, o serie de vaiete apocaliptice:

> „Vai vouă, bogaților, pentru că voi v-ați primit aici mângâierea. Vai vouă, cei care sunteți sătui acum, pentru că voi veți fi flămânzi. Vai vouă, cei care râdeți acum, pentru că veți plânge și vă veți tângui. Vai vouă când toți oamenii vă vor grăi de bine; fiindcă tot așa făceau părinții lor cu proorocii mincinoși." (Luca 6, 24-26)

Aceste judecăți apocaliptice nu apar atestate independent și în alte surse ale noastre, dar ele coincid cu temele majore pe care le-am întâlnit în acest capitol. Iisus a spus că ziua Judecății va veni odată cu apariția Fiului Omului, care va aduce o inversare radicală: aceia care acum au o viață foarte bună vor fi condamnați, iar aceia care suferă vor fi fericiți. Acest mesaj despre apocalipsă include și un avertisment al distrugerii iminente care îi așteaptă

pe toți aceia care nu au ascultat cuvintele lui Iisus și nu s-au întors spre Dumnezeu așa cum a dorit el.

Dar când se va întâmpla aceasta? Când va veni Fiul Omului? Când va veni împărăția? Va fi cândva în viitorul îndepărtat, peste ani, zeci de ani, secole sau milenii? Dimpotrivă, ca mai toți apocaliptiștii din vremea sa, Iisus pare să fi înțeles că venirea împărăției lui Dumnezeu era iminentă. În cea mai veche Evanghelie care s-a păstrat, el spune:

„Pentru că oricine se va rușina de Mine și de cuvintele Mele, în acest neam preacurvar și păcătos, de el Se va rușina și Fiul Omului când va veni în slava Tatălui Său, împreună cu sfinții îngeri. Adevărat vă spun că sunt *unii din cei ce stau aici* care nu vor muri până nu vor vedea împărăția lui Dumnezeu în toată slava." (Marcu 8, 38-9, 1; subliniere adăugată)

„Nu va trece neamul acesta până nu se vor împlini aceste lucruri." (Marcu 13, 30; subliniere adăugată)

„Luați seama, vegheați și rugați-vă, căci nu știți când va veni vremea aceea. Se va întâmpla ca și cu un om plecat în călătorie, care își lasă casa, dă robilor săi putere, arată fiecăruia care este datoria sa și poruncește pazncului să vegheze. Vegheați dar, pentru că nu știți când va veni stăpânul casei: seara, sau la miezul nopții, sau la cântarea cocoșilor, sau dimineața — ca să nu se întoarcă pe neașteptate, găsindu-vă adormiți. Ce vă spun vouă le spun tuturor: Vegheați!"(Marcu 13, 33-37)

Sau cum spune în documentul Q:

„Să știți bine că dacă stăpânul casei ar ști la ce oră vine hoțul, ar veghea și n-ar lăsa să i se spargă casa. Și voi dar să fiți gata, căci Fiul Omului va veni în ceasul în care nu vă gândiți." (Luca 12, 39-40, Matei 24, 43-44)

Iminența sfârșitului acestei ere va fi o temă importantă și în capitolul următor, căci vom vedea cum pare să fi influențat ea felul în care Iisus percepea relațiile sociale în prezent — inclusiv felul în care înțelegea familia și căsătoria — și vom analiza viața lui Iisus, încercând să răspundem la întrebarea dacă a fost cumva căsătorit sau dacă a avut relații sexuale.

Pe scurt, conform unei analize critice a celor mai vechi surse care s-au păstrat, se pare că, la fel ca membrii comunității din care provin Manuscrisele de la Marea Moartă înaintea vremii sale (și la fel ca Ioan Botezătorul, despre care nu am discutat aici, dar care a fost la rândul lui un apocaliptist timpuriu), și ca mulți alți discipoli din prima generație care i-a urmat (de exemplu, apostolul Pavel), Iisus a fost un profet apocaliptist, care a anticipat că Dumnezeu va interveni curând în cursul istoriei pentru a ține Judecata care va distruge tot răul ce îi stă împotrivă și pentru a aduce aici pe pământ împărăția sa paradiziacă.

Concluzie

În acest capitol am petrecut ceva timp explicând cum stabilesc istoricii ce materiale din izvoarele evanghelice disponibile pot fi acceptate ca autentice din punct de vedere istoric, spre deosebire de cantitatea mare de astfel de materiale care prezintă modificări aduse tradiției de către creștinii care au povestit și au repovestit viața lui Iisus, înainte ca totul să fie fixat în scris, începând din a doua jumătate a secolului I, de către unii din discipolii de a doua generație. Pentru a înțelege ceea ce încerc să explic, este important să aflați cum lucrează istoricii cu acest tip de situație: pe de o parte, a descoperi amănunte despre viața lui Iisus nu înseamnă nici a răspunde la o ghicitoare, nici

a născoci sau a folosi imaginația. Întotdeauna este ușor ca, dând dovadă de imaginație, să facem diverse afirmații speculative sau senzaționale despre Iisus: Iisus a fost căsătorit! Iisus a avut copii! Iisus a fost magician! Iisus a fost marxist! Iisus a fost un revoluționar înarmat! Iisus a fost homosexual![3] Și nu neg că oamenii au dreptul să facă orice afirmație despre Iisus, fie ea senzațională sau prudentă. Dar pentru ca istoricii să accepte asemenea afirmații, ei trebuie să cerceteze *dovezile*. Singurele dovezi autentice de care dispunem provin din cele mai vechi surse ale noastre, și noi nu le putem lua nici ca atare, nici nu putem citi printre rânduri, pentru a face sursele să spună ce vrem noi să spună. Ele trebuie să fie folosite în mod critic, respectând criteriile și principiile istorice existente.

Când acestea au fost respectate, ajungem la o înțelegere asupra lui Iisus care este plauzibilă din punct de vedere istoric și care i se potrivește lui Iisus — cuvintele lui, ceea ce a făcut el și experiențele lui — în contextul vremii lui, fără să încercăm să îl adaptăm timpului în care trăim noi. În multiple feluri, imaginea lui Iisus care ia naștere astfel poate părea ciudată unui public modern. Pentru că se pare că Iisus a fost un apocaliptist evreu, care a anticipat că sfârșitul actualei perioade, aflată sub influența răului, va veni chiar în propria lui generație. Acesta nu este probabil Iisus despre care am învățat la școala de duminică sau pe care l-am văzut pictat pe vitralii, și nu este nici Iisus din literatura de masă, a cărei miză sunt afirmațiile senzaționale. Dar pare să fie Iisus personajul istoric.

În capitolul următor, voi continua să explic cum se leagă această viziune reconstruită istoric asupra lui Iisus de afirmațiile lui Leigh Teabing și Robert Langdon din *Codul lui Da Vinci*, conform cărora Iisus nu numai că ar fi avut discipoli femei, ci și o soție și iubită, pe Maria Magdalena, care a născut copilul lui după crucificare.

Capitolul șapte

Iisus, Maria Magdalena și căsătoria

Unul dintre personajele istorice cheie din *Codul lui Da Vinci* este un discipol timpuriu al lui Iisus, și anume Maria Magdalena. Așa cum aflăm pe parcursul narațiunii, Maria Magdalena nu a fost o simplă discipolă a lui Iisus — ea a fost și soția, și iubita lui, care i-a născut un copil, inițiind astfel o generație care se perpetuează până azi și este protejată de membrii unei societăți secrete, Stăreția Sionului. Ar trebui să subliniez că această viziune asupra Mariei Magdalena și a lui Iisus nu reprezintă o contribuție originală a ficțiunii lui Dan Brown. Scriitorul datorează cea mai mare parte din „informațiile" pe care le are unui bestseller din 1980, un roman intitulat *Holy Blood, Holy Grail* pe care Brown îl menționează în cartea sa, dar pe care nu îl recunoaște ca sursă primară pentru tot ceea ce afirmă despre Maria Magdalena (și despre Stăreția Sionului).[1] Totuși, oricine este familiar cu ambele cărți poate observa gradul mare de înrudire. *Holy Blood, Holy Grail* nu a fost scrisă de învățați din Antichitate sau din Evul Mediu, ci de cercetătorii independenți Michael Baigent, Richard Leigh și Henry Lincoln, care au avansat ipoteze senzaționale, dar discreditate din punct de vedere istoric despre Maria Magdalena, Iisus și Stăreția Sionului.[2] Din moment ce preocuparea mea principală este *Codul lui Da Vinci* și viziunile pe care le reprezintă acest roman, nu mă voi ocupa direct de *Holy Blood, Holy Grail*: voi spune

numai că Dan Brown a transferat pur şi simplu multe dintre afirmaţiile din cartea menţionată în propria sa ficţiune despre căutarea Graalului de către Robert Langdon şi Sophie Neveu.

Multe din aceste afirmaţii se referă la Maria Magdalena şi la „căsătoria ei cu Iisus Christos" (p. 244). Ca dovadă a acestei căsătorii, aristocratul britanic şi căutătorul Graalului, Leigh Teabing, se slujeşte de o evanghelie care nu a fost inclusă în Noul Testament, documentul de la Nag Hammadi cunoscut sub numele de Evanghelia lui Filip, în care se spune: „Tovarăşul Mântuitorului este Maria Magdalena." Teabing afirmă: „Aşa cum ţi-ar spune orice expert în aramaică, pe vremea aceea cuvântul *tovarăş* însemna *soţ*" (p. 246).

Teabing continuă citând o altă evanghelie necanonică gnostică, Evanghelia după Maria Magdalena, unde apostolii Petru şi Levi se contrazic încercând să clarifice dacă Iisus i-a revelat sau nu Mariei Magdalena adevărul. Teabing explică:

> „În acest punct al evangheliei, Iisus bănuieşte că va fi capturat şi crucificat în curând. Aşa că îi dă instrucţiuni Mariei Magdalena despre cum să continue construirea bisericii după moartea lui... Conform acestor biblii nealterate, Christos nu *lui Petru* i-a dat instrucţiuni în privinţa construirii bisericii creştine. Ci *Mariei Magdalena*." (247-248)

Pentru a sublinia importanţa Mariei Magdalena în istoria bisericii creştine, Teabing îi arată Sophiei Neveu o genealogie a „neamului evreu al lui Beniamin"; ea observă că Maria Magdalena este în această genealogie şi îşi exprimă surpriza: „Maria Magdalena făcea parte din Casa lui Beniamin?" „Da, spuse Teabing. Maria Magdalena era de origine regală" (p. 248). Aceasta ar însemna, subliniază el, că orice copil al lui Christos şi al Mariei Magdalena ar

fi de sânge pur regesc. Și de aceea liderii bisericii au încercat să ascundă relația pe care ea a avut-o cu Iisus.

> „Pentru bărbații din biserica acelei vremi, Maria Magdalena constituia o amenințare uriașă. Nu numai pentru că ea era femeia căreia Iisus îi încredințase sarcina fundamentării Bisericii, dar ea avea și dovada fizică a generației de muritori pe care o zămislise *divinitatea* nou proclamată de Biserică. Pentru a se apăra de puterea Mariei Magdalena, Biserica a perpetuat imaginea ei ca femeie ușoară și a ascuns dovada căsătoriei ei cu Iisus, negând astfel orice afirmații potențiale că Iisus ar fi avut urmași și că ar fi fost un profet muritor." (p. 254)

Dar, conform tradițiilor păstrate de-a lungul secolelor de misterioasa Stăreție a Sionului, ștergerea urmelor nu a reușit pe deplin:

> „Stăreția susține, continuă Teabing, că Maria Magdalena era însărcinată în momentul crucificării. Pentru siguranța copilului nenăscut al lui Iisus, ea nu a avut de ales decât să fugă de pe Pământul Sfânt. Cu ajutorul unchiului lui Iisus, Iosif din Arimateea, Maria Magdalena a călătorit în secret spre Franța, care pe atunci se numea Galia. Acolo a găsit un refugiu sigur în sânul comunității evreiești. În Franța, ea a născut o fată. Numele ei era Sarah." (p. 255)

Ca și în cazul altor afirmații făcute în *Codul lui Da Vinci*, și aici există mai multă ficțiune decât adevăr istoric. Unele dintre aceste afirmații sunt pur și simplu eronate. Să luăm doar unul dintre exemplele evidente: este greșit să susții că, atunci când în Evanghelia după Filip Maria Magdalena este numită „tovarășa" lui Iisus, cuvântul aramaic înseamnă „soție". Mai întâi, cuvântul folosit nu este aramaic. Evanghelia după Filip este în limba coptă. Și chiar dacă acel cuvânt folosit pentru „tovarăș" este un împrumut din altă limbă, din nou, aceasta nu este aramaica,

ci greaca. Cu alte cuvinte, aramaica nu are nimic în comun cu ce se afirmă. Și ca să terminăm povestea, cuvântul folosit împrumutat din limba greacă (*koinōnos*) nu înseamnă „soție" (sau „iubită"), ci „tovarăș" (folosit de obicei cu referire la prieteni sau asociați).

Sunt și alte afirmații făcute de Teabing care sunt greșite sau cel puțin lipsite de orice fundament istoric. Dar aceasta conduce la probleme mai ample. Dacă cercetăm documentele istorice, ce putem spune despre relația lui Iisus cu femeile? Era căsătorit? Maria Magdalena era soția sa? Dacă era așa, a avut o relație sexuală normală cu ea? Au avut un copil împreună?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, trebuie să trecem de la domeniul ficțiunii literare la acela al faptelor istorice, și aceasta înseamnă să trecem de la afirmații senzaționale la metodologie istorică. Așa cum am văzut în capitolul precedent, este dificil să reconstruim ce s-a întâmplat în trecutul lui Iisus. Istoricii pe care îi interesează acest lucru știu că nu este o chestiune de a cita un verset care apare la întâmplare într-o evanghelie sau alta, pentru ca apoi să considerăm acest citat ca exact din punct de vedere istoric. A face cercetare istorică este mult mai complicat. Trebuie să analizăm natura surselor noastre și să le aplicăm riguros criteriile, pentru a separa faptele de ficțiune. Prin urmare, dacă sursele noastre chiar afirmă că Iisus și Maria ar fi fost iubiți și/sau căsătoriți, ar trebui să examinăm aceste surse ca să vedem dacă afirmațiile sunt adevărate. Dar așa cum se dovedește, afirmațiile lui Teabing sunt false, deoarece nici măcar una dintre sursele noastre vechi nu arată că Iisus era căsătorit și, cu atât mai puțin, cu Maria Magdalena. Toate aceste afirmații fac parte din reconstrucțiile moderne ale vieții lui Iisus și nu sunt fundamentate pe relatările atestate ce s-au păstrat. Este posibil ca abordarea istorică a surselor noastre să nu fie la

fel de senzaţională şi incitantă ca afirmaţiile fictive despre Iisus (A avut o iubită! A făcut sex! A avut copii!), dar trebuie spus ceva şi despre ce s-a întâmplat în istorie, chiar dacă nu este la fel de palpitant ca ceea ce se întâmplă în romane.

Şi astfel am ajuns să formulez o serie de întrebări pe care aş dori să le pun referitor la personajul istoric Iisus, trecând de la general la particular: Care era relaţia sa cu femeile în general? Ce rol au avut ele în misiunea lui? A avut o relaţie strânsă cu vreo femeie? A fost el căsătorit? Care anume a fost relaţia sa cu Maria Magdalena? Există indicaţii istorice că au fost căsătoriţi? Că au avut relaţii sexuale?

Bărbaţii în misiunea lui Iisus

Primul lucru care trebuie spus este că cei mai mulţi dintre discipolii lui Iisus, şi cu siguranţă cei mai apropiaţi, erau bărbaţi. Marea majoritate a relatărilor despre Iisus — şi acelea care pot fi identificate ca autentice din punct de vedere istoric, şi acelea despre care am putea avea îndoieli — se referă la relaţia lui cu bărbaţii. Acest fapt nu este neobişnuit: în secolul I, femeile se aflau sub autoritatea bărbaţilor din viaţa lor — taţii şi/sau soţii lor — şi nu li s-ar fi permis să colinde ţinutul după vreun predicator itinerant, când acasă aveau foarte multă treabă de făcut: să pregătească mâncarea, să facă şi să repare haine, să aibă grijă de copii.[3] Acestea erau activităţile cu care se îndeletniceau femeile; bărbaţii aveau şi un profil public, în afara casei. Dacă o femeie se întâmpla să fie activă în afara casei, aceasta însemna, de obicei, fie că nu se afla sub autoritatea unui bărbat (tată sau soţ) pentru că era, să spunem, o persoană adultă mai în vârstă, fie că făcea parte din

clasa socială superioară şi avea alţi oameni în subordine (sclavi care aveau grijă de treburile casei). Şi chiar dacă un număr mic dintre discipolii lui Iisus ar fi fost din clasele superioare — şi probabil erau, aşa cum vom vedea —, marea lor majoritate erau ţărani. Iar ţărăncile din zone rurale ca Galileea îşi petreceau mai tot timpul acasă lucrând; nu aveau timp pentru distracţie, de exemplu, să plece în mijlocul săptămânii ca să asculte o predică bună.

Aşa că nu este nici o surpriză că marea majoritate a discipolilor lui Iisus erau bărbaţi, activi în afara casei mai degrabă decât în gospodărie. Mai mult, există o tradiţie bine înrădăcinată, pomenită în documentele noastre istorice, care arată că discipolii *cei mai apropiaţi* ai lui Iisus au fost bărbaţi. E vorba despre cei doisprezece apostoli, a căror apartenenţă de gen nu este deschisă unei dispute serioase — erau doisprezece bărbaţi, dintr-o majoritate de bărbaţi din preajma lui Iisus. Aceasta nu era numai situaţia reală referitoare la misiunea publică a lui Iisus, ci şi situaţia ideală pe care el însuşi pare să o fi avut în vedere. Pentru că, aşa cum am văzut, una dintre cele mai ferm stabilite tradiţii din învăţăturile lui Iisus este că el aştepta venirea iminentă a împărăţiei cerurilor, în care Dumnezeu ar stăpâni peste poporul său prin intermediari umani. Şi cine ar fi aceşti intermediari umani? Amintiţi-vă ce a spus Iisus în documentul Q, cuvintele care verifică criteriile noastre istorice de autenticitate: „Adevărat vă spun, în lumea nouă, când Fiul Omului va şedea pe scaunul de domnie al măririi Sale, la înnoirea tuturor lucrurilor, voi care M-aţi urmat veţi şedea şi voi pe douăsprezece scaune de domnie şi veţi judeca pe cele douăsprezece seminţii ale lui Israel." (Matei 19, 28, cf. Luca 22, 30). Viitorii conducători ai poporului lui Dumnezeu aveau să fie cu toţii oameni.

Femeile în misiunea lui Iisus

Aceasta nu înseamnă că femeile erau absente din lucrarea lui Iisus. Dimpotrivă, chiar dacă femeile nu sunt proeminente în relatările despre Iisus, ele apar în mod regulat, mai mult decât am putea anticipa dacă ținem cont că, în secolul I, societatea patriarhală restricționa activitățile publice ale femeilor. Iisus pare să fi interacționat cu femei în activitatea sa publică mai mult decât alți învățători, inclusiv alți învățători evrei. Această afirmație este rezultatul examinării atente, cu ajutorul criteriilor istorice explicate în capitolul anterior, a surselor care s-au păstrat până la noi.

Spre a oferi un rezumat al materialului, voi repeta pe scurt următoarele lucruri.[4] În două din sursele noastre independente, Marcu și L (sursa specială a lui Luca), se afirmă că Iisus era însoțit de femei în călătoriile sale (Marcu 15, 40-41; Luca 8, 1-3). Această tradiție, din nou, este independent coroborată cu Evanghelia lui Toma (de exemplu, Evanghelia după Toma 114) și cu alte pasaje în care Iisus interacționează cu femei (de exemplu, Luca 10, 38-42, Luca 8, 1-3). Din moment ce Iisus în timpul misiunii sale nu avea nici o sursă de venit, aceste femei (una dintre ele era Maria Magdalena) îi furnizau fondurile de care el și discipolii aveau nevoie pentru a trăi. Evident, vorbim de femei bogate care nu ar fi fost forțate să rămână acasă pentru a întreține gospodăria. Într-adevăr, multe dintre aceste femei, inclusiv Maria Magdalena, nu erau căsătorite, dar acest lucru nu era o regulă. Una dintre ele apare ca „Ioana, soția lui Chuza care îl slujea pe Irod" (Luca 8, 2). O alta este Suzana, dar ca și în cazul Mariei Magdalena, nu știm sigur starea ei civilă. Luca ne spune că erau „mulți alții care îi ofereau [lui Iisus] din agoniseala lor". Celelalte femei numite de Marcu includ o Salomeea și o altă Maria,

care a fost identificată ca „mama lui Iacob cel tânăr şi a lui Ioses". Este posibil ca aceasta să fie chiar mama lui Iisus, despre care se spune în Marcu 6, 3 că avea alţi doi fii, numiţi Iacob şi Ioses. În orice caz, este clar că Iisus era însoţit în călătoriile sale nu numai de cei doisprezece discipoli, dar şi de femei, dintre care unele îi ofereau mâncare şi fonduri.

Nu numai că Iisus era însoţit de femei, dar a rămas în strânsă legătură cu ele în tot timpul misiunii sale. Şi în Marcu, şi în Ioan, se spune că Iisus a intrat de multe ori în dialog sau în dezbateri publice cu femei care nu erau discipolii săi apropiaţi (Ioan 4, 1-42, Marcu 7, 24-30). Ambele Evanghelii, independent una de alta, atestă că Iisus a avut contact fizic cu o femeie care l-a uns cu ulei în public (Marcu 14, 3-9; Ioan 12, 1-8). În relatarea lui Marcu, numele acestei femei nu este menţionat; se spune doar că totul se petrece în casa unui lepros numit Simon (această relatare apare într-o altă formă şi în Luca, care pare să o fi preluat din Marcu şi să o fi schimbat în mod esenţial; vezi Luca 7, 36-50). În relatarea lui Ioan, această femeie este Maria din Betania, sora Martei şi a lui Lazăr, în propria ei casă. Şi se spune că Iisus a ajutat femei aflate în nevoie de mai multe ori (de exemplu, Matei 15, 21-29).

În toate cele patru Evanghelii canonice, se spune că femeile care l-au însoţit pe Iisus din Galileea la Ierusalim în ultima săptămână a vieţii sale au fost prezente la crucificarea sa (Matei 27, 55, Marcu 15, 40-41; Luca 23-49; Ioan 19, 25). Cele mai vechi relatări, din Marcu, sugerează că numai ele au fost lângă Iisus până la sfârşit: toţi discipolii bărbaţi fugiseră. În plus, din toate cele patru Evanghelii canonice, plus cea necanonică după Petru, este clar că femeile discipoli au fost primele care au crezut că trupul lui Iisus nu mai este în mormânt (Matei 28, 1, 10; Marcu 16, 1-8; Luca 23, 55-24, 10; Ioan 20, 1-2, Evanghelia după

Petru 50-57). Toate aceste relatări diferă în mod semnificativ cu privire la numărul de femei care au rămas lângă mormântul gol: era numai Maria Magdalena singură, ca în Evanghelia după Ioan? Sau Maria Magdalena și alte femei, ca în celelalte evanghelii? Depinde ce versiune citiți. În orice caz, aceste femei au fost primele care au proclamat că Iisus înviase din morți. Așa cum au indicat unii istorici feminiști, este greu de ignorat importanța acestei tradiții a femeilor de la mormânt: fără aceste femei, nu ar fi fost nici o proclamare a Învierii — și, prin urmare, nici creștinismul nu ar fi existat.

Despre contactul lui Iisus cu femeile mai există și alte tradiții interesante, pe care le găsim însă în evanghelii separate, astfel încât ele nu satisfac criteriul conform căruia mai multe relatări similare au mai multe șanse să fie autentice. Printre acestea se numără memorabilul moment, găsit numai în Evanghelia după Luca, în care Iisus o încurajează pe Maria din Betania în hotărârea ei de a veni să asculte învățăturile lui Iisus, mai curând decât să se ocupe de îndatoririle femeiești din gospodărie (Luca 10, 38-42).

Ce putem spune despre credibilitatea contextuală a acestor tradiții, în lumina criteriului că orice tradiție despre Iisus trebuie să fie situată în Palestina secolului I pentru a fi acceptată ca istorică? Este adevărat că, la vremea respectivă, femeile erau în general considerate inferioare bărbaților. Dar au existat și excepții: școlile de filozofie greacă, precum epicurienii sau cinicii, de exemplu, îndemnau la egalitate pentru femei. E adevărat că nu erau mulți epicurieni sau cinici în imediata apropiere a Palestinei, iar sursele noastre limitate pot sugera că femeile din partea rurală a Imperiului aveau, de obicei, mai multe restricții în ceea ce privește implicarea în activități sociale în afara casei, departe de autoritatea taților sau a soților lor. Este

atunci credibil ca un învățător evreu să fi încurajat și promovat asemenea activități?

Nu avem nici o dovadă solidă pentru a sugera că alți învățători evrei aveau femei discipoli în vremea lui Iisus. Dar se știe că fariseii erau sprijiniți și protejați de femei puternice de la curtea regelui Irod cel Mare. Din nefericire, cele câteva surse pe care le avem nu oferă date despre femeile din clasa de jos, care nu erau bogate și nici nu aveau poziția socială care să le permită să fie independente de tați și de soți.

Mai există însă o observație care poate confirma faptul că Iisus a avut femei discipole, dispuse să îl urmeze în misiunea lui. Aceasta se leagă de caracterul deosebit al proclamării împărăției viitoare a lui Dumnezeu. Dacă vă amintiți, Iisus susținea că Dumnezeu va interveni în istorie și va aduce o inversare de soartă. Cei dintâi vor fi ultimii, iar ultimii vor fi cei dintâi. Aceia care erau bogați vor sărăci, iar aceia care erau săraci se vor îmbogăți. Aceia care trăiau în mărire vor fi umiliți, iar cei umili vor trăi în mărire. Ca un corolar la mesajul său, Iisus s-a pus pe aceeași treaptă cu cei necăjiți și umili din societate, evident pentru a exemplifica proclamația sa că împărăția va aparține acelora ca ei. Dacă femeile erau privite în general ca fiind inferioare bărbaților care făceau regulile și conduceau societatea, nu pare deloc implauzibil ca Iisus să se fi asociat de bunăvoie cu ele, ca parte direct interesată de apropiata venire a împărăției.

Recent, unii specialiști au avansat ideea conform căreia Iisus a făcut chiar mai mult decât atât, mai exact că el a predicat „societatea radical egalitară" — adică a început să reformeze societatea inventând un nou set de reguli de guvernare a relațiilor sociale, ducând la formarea unei comunități în care femeile și bărbații să fie tratați ca egali.[5] Oricum, această abordare ar însemna poate să

mergem prea departe cu dovezile și probabil în direcția greșită, căci avem prea puține date care să sugereze că pe Iisus l-ar fi preocupat în mod fundamental să facă o reformă socială, ținând cont că prezentul era văzut ca stând sub semnul răului. În viziunea sa, societatea prezentului și convențiile ei vor ajunge curând la un impas, când Fiul Omului va veni pe pământ din ceruri pentru Judecată. Departe de a transforma societatea din interior, Iisus pregătea oamenii pentru distrugerea societății. Numai la venirea împărăției lui Dumnezeu va apărea o ordine complet nouă, în care pacea, egalitatea și dreptatea vor domni supreme. Însă această împărăție nu va veni prin implementarea unor noi programe de reformă socială. Va veni printr-un judecător cosmic, Fiul Omului, care va răsturna răul și forțele opresive din această lume.

În acest sens (și numai în acest sens, aș sublinia), chiar dacă Iisus nu a îndemnat la o revoluție socială a vremii lui, mesajul pe care l-a transmis a avut implicații revoluționare radicale. Se poate ca el să își fi îndemnat discipolii să implementeze aceste consecințe în prezent (de unde și asocierea lui cu femeile). Și, în orice caz, este clar că unele persoane vor fi atrase de mesajul lui mai degrabă decât altele — în special acelea care se consideră oprimate și umilite în prezent, care urmează să fi răsplătite în vremea împărăției. Dacă sunt femei care au gândit astfel, ținând cont de structura patriarhală a societății lor, nu e de mirare că au fost atrase de mesajul apocaliptic al lui Iisus și de speranța unei vieți în împărăția ce avea să vină.

A fost Iisus căsătorit?

Acum ne putem ocupa în sfârșit de întrebarea spinoasă privind starea civilă a lui Iisus. În *Codul lui Da Vinci* nu

există nici un dubiu asupra acestei probleme, la care fac referiri atât Leigh Teabing, cât şi Robert Langdon.

La un moment dat, Teabing îi spune Sophiei Neveu:

> „— Faptul că Iisus era căsătorit are mult mai mult sens decât viziunea biblică standard, conform căreia Iisus era celibatar.
>
> — De ce? întrebă Sophie.
>
> — Pentru că Iisus era evreu, spuse Langdon... Conform obiceiului iudaic, celibatul era sancţionat, iar părintele evreu avea obligaţia să găsească o mireasă potrivită pentru fiul său. Dacă Iisus nu ar fi fost căsătorit, cel puţin una dintre Evangheliile din Biblie ar fi menţionat aceasta şi ar fi explicat starea lui civilă anormală, de celibatar." (p. 245)

Totuşi, se pare că din nou suntem în domeniul afirmaţiilor de senzaţie, fanteziste, care ţin locul realităţii istorice. În curând mă voi ocupa de câteva întrebări generale: dacă bărbaţii evrei erau întotdeauna căsătoriţi şi dacă „celibatul" era „sancţionat". Dar, mai întâi, ce au de spus istoricii despre starea civilă a lui Iisus?

Este adevărat că au existat istorici de profesie (nu romancieri sau „cercetători independenţi") care au susţinut că este posibil ca Iisus să fi fost căsătorit.[6] Dar marea majoritate a experţilor în Noul Testament şi creştinismul timpuriu au ajuns la concluzia contrară, dintr-o mulţime de motive întemeiate.

Foarte semnificativ este următorul fapt, care nu mai poate fi ignorat sau subestimat: în nici una dintre sursele creştine vechi nu se face *nici o* referire la căsătoria lui Iisus sau la soţia lui. Acest lucru nu este valabil numai în cazul Evangheliilor canonice după Matei, Marcu, Luca şi Ioan, ci în cazul tuturor celorlalte evanghelii care există, precum şi al tuturor celorlalte scrieri creştine. Nici în scrierile lui Pavel, Evanghelia după Petru, Evanghelia după Filip,

Evanghelia după Maria Magdalena, Evanghelia după Nazarineni, Evanghelia după Egipteni, Evanghelia după Ebioniți ș.a.m.d. nu există nici o aluzie la Iisus ca fiind căsătorit. Putem face lista cu toate izvoarele vechi pe care le avem despre Iisus și vom constata că nici unul dintre ele nu îl menționează pe Iisus ca fiind căsătorit.

Gândiți-vă la toate ocaziile firești pe care fiecare dintre autorii acestor cărți le-ar fi avut ca să menționeze căsătoria lui Iisus sau pe soția lui, dacă el ar fi fost căsătorit. Mama lui Iisus este menționată în aceste cărți, precum și „tatăl său" (Iosif), frații și surorile sale. De ce să nu fi fost menționată soția sa? Discipolii săi sunt menționați; ceilalți adepți ai săi (inclusiv femeile), de asemenea. De ce ar fi exclusă soția sa? Mai mult, există numeroase aluzii la soțiile discipolilor săi. Iar într-un pasaj se face referire la soțiile apostolilor și la soțiile fraților lumești ai lui Iisus (Cor. 9, 5). De ce nu și la soția lui Iisus? (Imediat va fi clar că acesta nu este doar un argument negativ.)

Mai ales în ceea ce o privește pe Maria Magdalena, dacă Iisus chiar ar fi fost căsătorit cu ea, de ce să nu se fi scris despre aceasta? De ce nu este ea singularizată nicăieri în Evangheliile canonice? De ce, în afară de Luca 8, 1-3, unde este menționat numele ei, alături de alte câteva nume de femei (Ioana și Suzana, printre altele), ea nu este de fapt menționată în timpul misiunii lui Iisus și, cu atât mai puțin, ca persoană care avea o relație specială cu Iisus? De ce nu figurează ea în nici una dintre relatările despre Iisus din aceste Evanghelii? Și chiar în evangheliile în care i se acordă o poziție specială, de exemplu în Evanghelia după Maria, de ce apare ea mai degrabă ca o persoană căreia Iisus i-a revelat ceva important decât ca tovarășa lui de viață?

Mai mult, de ce este ea identificată cu numele de Maria Magdalena? Specialiștii sunt de acord că ea este numită

Magdalena spre a o deosebi de alte Marii pomenite în Noul Testament, inclusiv Maria, mama lui Iisus, sau Maria din Betania, sora Martei şi a lui Lazăr. *Magdalena* indică locul ei de origine, localitatea Magdala, un sat de pescari de pe ţărmul Mării Galileii. Dacă cineva voia să facă o deosebire între această Maria şi alte Marii, de ce nu ar fi indicat că Maria Magdalena era aceea cu care era căsătorit Iisus, în loc să spună de unde era ea? În plus, dacă ar fi fost căsătoriţi, cum se face că nu se menţionează nicăieri că Iisus ar fi plecat vreodată din oraşul lui natal până şi-a început misiunea publică, ţinând cont că această femeie este de fapt din *altă* regiune (din Magdala, şi nu din Nazaret)?

Acestea sunt dificultăţile majore întâlnite de cei mai mulţi specialişti care au încercat să răspundă la întrebarea dacă Iisus era căsătorit, ca să nu mai vorbim de cea referitoare la căsătoria lui cu Maria Magdalena. Ea pur şi simplu nu este evidenţiată în nici una dintre tradiţiile vechi despre Iisus, cu excepţia părţii finale, în care ea şi alte femei se duc să îi ungă trupul pentru înmormântare. Aşa cum am indicat, nici măcar evangheliile mai târzii, precum Evanghelia după Filip, nu indică faptul că cei doi ar fi fost căsătoriţi (vom vorbi mai mult despre aceste evanghelii în capitolul următor).

Dar dacă Iisus nu era de fapt căsătorit, cum putem explica acest fapt? Are Robert Langdon dreptate să spună că *trebuia* ca bărbaţii evrei să fie căsătoriţi şi că celibatul era „sancţionat"?

Din nefericire, şi acest aspect face parte din ficţiunea romanului *Codul lui Da Vinci* şi nu are nici un fundament istoric (sau, poate, se bazează pe o citire tendenţioasă a unor surse evreieşti mult mai târzii). Avem dovezi clare asupra faptului că existau bărbaţi celibatari în vremea şi locurile în care a trăit Iisus, şi este destul de limpede

că nu erau „sancționați" pentru aceasta. Este izbitor însă că această tradiție a celibatului poate fi găsită exact în aceleași cercuri ideologice în care se învârtea și Iisus însuși, printre apocaliptiștii evrei din secolul I, care credeau că lumea în care trăiau se va sfârși când Dumnezeu va interveni în istorie pentru a răsturna forțele răului și pentru a instaura împărăția binelui.

Avem dovezi chiar despre un grup de apocaliptiști evrei din acest spațiu și din această perioadă, așa cum am văzut deja. Este vorba de grupul esenienilor, de la care provin Manuscrisele de la Marea Moartă. După consemnările vechi ale esenienilor, se pare că ei erau cu precădere celibatari, bărbați necăsătoriți. Mărturia o constituie sursele evreiești din acea vreme, precum cele oferite de filozoful evreu Philo, din secolul I, care spune că „nici un esenian nu își va lua o soție", sau de istoricul Iosif, care arată că esenienii evitau căsătoria. Pe de altă parte, acest punct de vedere este confirmat și de surse neevreiești, cum sunt scrierile romanului Pliniu cel Bătrân, care spune că esenienii renunțaseră la sex și își duceau viața „fără femei în preajmă".

Specialiștii de azi nu cred că Iisus era esenian. Dar este clar că avea o viziune apocaliptică izbitor de asemănătoare cu a lor. Prin urmare, faptul că nici el nu era căsătorit nu ne surprinde. Și, de fapt, propriile lui învățături ne pot oferi motive întemeiate pentru a crede că nu era căsătorit. La un moment dat, în relatările din evangheliile vechi, lui Iisus i se pun întrebări de către un grup de conducători evrei numiți saduchei, care nu credeau în împărăția ce urma să vină și susțineau că moartea aduce anihilare totală. Iisus încearcă să îi convingă de contrariu, că viața va continua pentru aceia care trăiesc acum, și chiar pentru aceia care vor muri după venirea împărăției. Dar, insistă

el, acea viaţă va fi altfel decât viaţa de acum cel puţin dintr-un punct de vedere, întrucât în veacul care va veni oamenii „nici nu se căsătoresc, nici nu sunt daţi în căsătorie, ci sunt ca îngerii din ceruri". (Marcu 12, 25)

Dar ce are a face reînvierea cu viaţa din prezent? Nu este aceasta o simplă descriere a felului în care *vor* sta lucrurile în împărăţia viitoare? Ceea ce merită subliniat este că o mare parte din proclamaţia lui Iisus insista asupra faptului că idealurile împărăţiei ar trebui să înceapă a fi implementate aici şi acum. Atunci nu va mai fi ură, aşa că oamenii ar trebui să se iubească unii pe alţii acum; atunci nu va mai fi suferinţă, aşa că oamenii ar trebui să îi aline pe cei ce suferă acum; atunci nu va mai fi foame, aşa că oamenii ar trebui să-i hrănească pe cei înfometaţi acum; atunci nu va mai fi război, aşa că oamenii ar trebui să se străduiască să fie pace acum; atunci nu vor mai fi forţe ale răului, aşa că oamenii ar trebui să se opună răului (de exemplu, alungând demonii); atunci nu va mai fi boală, aşa că oamenii ar trebui să îi vindece pe cei bolnavi acum. De aceea Iisus a văzut împărăţia lui Dumnezeu ca pe un „bob de muştar", care este plantat acum ca o sămânţă mică, dar urmează să devină o plantă uriaşă odată ajunsă la maturitate (vezi Marcu 4, 30-32). La fel se întâmplă şi cu împărăţia lui Dumnezeu, care creşte sub spectrul prezentului, când oamenii încep să implementeze standardele împărăţiei în vieţile lor, dar odată ce Fiul Omului va veni pentru Judecată pe pământ, acest început mic va da roade uriaşe, iar împărăţia va apărea în slavă.

Iisus credea că trebuia ca idealurile împărăţiei să fie realizate în prezent. El credea de asemenea că în împărăţie nu vor fi căsătorii şi relaţii sexuale. Iar esenienii, apocaliptişti ca şi Iisus, credeau acelaşi lucru, evident. Ei au implementat această viziune rămânând celibatari. Şi este

pe deplin plauzibil — şi foarte probabil — ca Iisus să fi făcut acelaşi lucru.

Există mai multe mărturii de acest fel în scrierile discipolilor lui Iisus de după moartea lui. Cel mai vechi autor creştin pe care îl cunoaştem este apostolul Pavel, care nu a fost unul dintre cei doisprezece apostoli ai lui Iisus, dar a fost un lider al mişcării fondate în numele lui după moartea acestuia. La fel ca Iisus (şi ca esenienii înaintea sa), Pavel era la început un evreu apocaliptist. Nici după ce s-a convertit la credinţa în Christos el nu a renunţat la viziunea apocaliptică, ci a transformat-o din perspectiva credinţei sale conform căreia sfârşitul veacului deja începuse cu moartea şi cu învierea lui Iisus. Pavel credea că el însuşi va fi în viaţă atunci când Iisus va veni înapoi pe pământ, din ceruri, pentru Judecată şi pentru a aduce împărăţia lui Dumnezeu (vezi Tesalonieni I 4, 13-18; Cor. 15, 50-57) — cu alte cuvinte, era un *creştin* apocaliptist.

Dar care era viziunea lui asupra căsătoriei? Uimitor este că pare să fi fost asemănătoare cu viziunea lui Iisus însuşi, conform căreia, datorită sfârşitului iminent, oamenii ar fi trebuit să se dedice complet venirii împărăţiei, mai curând decât să se căsătorească şi să aibă relaţii sexuale. Când oferă sfaturi despre căsătorie şi legături trupeşti fraţilor săi creştini din oraşul Corint, Pavel spune: „Acelora neînsuraţi şi văduvelor le spun că este mai bine pentru ei să rămână ca mine." (Cor. I 7, 8) De ce oare? Pavel spune că din cauza „strâmtoarei de acum" ... (Cor. I 7, 26) — cu alte cuvinte, din cauza sfârşitului iminent. Aceia care erau căsătoriţi să nu divorţeze, iar aceia care erau necăsătoriţi să nu se căsătorească (7, 27). În loc de aceasta, toţi oamenii erau sfătuiţi să se dedice convertirii altora la credinţa în Iisus, să îi pregătească pentru distrugerea prezentei ordini sociale şi pentru venirea împărăţiei lui

Dumnezeu, o împărăție în care, conform lui Iisus, „nu este nici căsătorie, nici dare în căsătorie".

Având în vedere mesajul lui apocaliptic, nu este surprinzător că Iisus a rămas celibatar. Evident, în vremea lui, aceasta era atât poziția esenienilor, care îi împărtășeau viziunea apocaliptistă, cât și a discipolului său Pavel, care l-a urmat pe Iisus după ce a fost crucificat. Având în vedere că nu se consemnează nicăieri că Iisus ar fi fost căsătorit, și cu atât mai puțin căsătorit cu Maria Magdalena, pare rezonabil să concludem că Iisus apocaliptistul a rămas necăsătorit.

Iisus și Maria Magdalena

Având în vedere faptul că Iisus a fost celibatar, ce putem spune despre relația lui cu Maria Magdalena? De-a lungul anilor, s-au spus multe despre această relație; nu numai în romane precum *Codul lui Da Vinci* sau în lucrări de senzație ca *Holy Blood, Holy Grail*, ci și în filme ca acela al lui Scorsese intitulat *„Ultima ispită a lui Iisus"* (bazat pe romanul lui Kazantzakis), în care Iisus apare din nou căsătorindu-se cu Maria Magdalena, o prostituată, cu care are în mod regulat relații sexuale. Această perspectivă asupra lui Iisus ca având o relație intimă cu Maria Magdalena își are rădăcinile antice în izvoare din secolele al II-lea și al III-lea precum Evangheliile după Filip și după Maria Magdalena, pe care deja le-am menționat și pe care le voi discuta mai amplu în capitolul următor (deși trebuie să subliniez că în nici una din aceste surse nu se spune că Iisus ar fi fost căsătorit cu Maria Magdalena sau că ar fi avut relații sexuale cu ea). Dar aici mă interesează situația istorică, deoarece ea poate fi aflată numai din cele

mai vechi izvoare ale noastre, și nu din relatări fictive. Ce ne spun ele despre Maria Magdalena?

Așa cum am indicat, Maria Magdalena nu apare foarte des în tradițiile evanghelice despre Iisus: numele ei apare doar de treisprezece ori în Evangheliile din Noul Testament (spre deosebire de numele lui Petru, care apare de peste 90 de ori), și adesea acest lucru se întâmplă în pasaje paralele (de exemplu, unde Matei și Marcu spun același lucru despre ea, într-o relatare pe care Matei a împrumutat-o din Marcu). Dacă vrem să găsim relatări independente una de alta în mai multe surse, plecând de la ideea că mai multe tradiții atestate cresc șansele de veridicitate istorică a documentului, putem spune următoarele lucruri despre Maria Magdalena. Numele Magdalena, așa cum am spus, este folosit pentru a o diferenția de alte Marii, inclusiv mama lui Iisus sau Maria din Betania (sora Martei). În două relatări diferite, se spune că ea l-a însoțit pe Iisus în Galileea (Marcu 15, 41; Luca 8, 1-3) și că a furnizat fonduri pentru misiunea lui de învățător itinerant din propriul buzunar (împreună cu alte femei — al căror nume nu este menționat). Toate cele trei Evanghelii ale noastre (cele mai vechi), Matei, Marcu și Luca, afirmă că ea a venit (împreună cu alte femei) cu Iisus la Ierusalim, în ultima săptămână a vieții lui și l-a văzut crucificat și îngropat (Matei 27, 56, 61; Marcu 15, 40, 47; Luca 23, 55). Toate cele patru Evanghelii canonice ale noastre, ca și Evanghelia după Petru, arată că ea este aceea care a descoperit mormântul gol al lui Iisus și a aflat ori de la un om care era acolo, ori de la un înger (sau doi) — în funcție de relatarea pe care o citiți — că el a înviat. Într-una din relatări, doar ea este cea care află vestea (în Evanghelia după Ioan), în altele este însoțită de alte femei, al căror nume este uneori menționat. Ea (și celelalte) mărturisesc despre mormântul gol și astfel ele sunt primele

martore la Înviere. În unele relatări, ea este prima căreia îi apare Iisus înainte de a le apărea discipolilor, după Înviere.

Mă tem că aceasta este tot ce putem afla despre Maria Magdalena din multiplele tradiții atestate. Desigur că ne dorim să fi avut mai multe informații, și există mereu tentația de a *inventa* atunci când nimic nu este disponibil (Iisus s-a căsătorit cu ea! Iisus a făcut sex cu ea! Iisus a avut un copil cu ea!). Dar istoricii pot să ia în considerare numai dovezile care există și nu ar trebui să născocească dovezi istorice acolo unde ele lipsesc. Nu avem nici o dovadă care să sugereze că Maria Magdalena era din „neamul lui Beniamin" (așa cum pretinde Leigh Teabing) și chiar dacă ar fi fost, acest lucru nu ar însemna că ea este de origine regală (mulți oameni erau din neamul lui Beniamin, inclusiv apostolul Pavel; Filipeni 3, 5); nu există nimic care să sugereze că Iisus i-ar fi încredințat ei misiunea bisericii sale (nici măcar Evanghelia după Maria Magdalena nu indică aceasta), că s-ar fi căsătorit cu ea, că ar fi avut relații sexuale cu ea sau că ea ar fi călătorit vreodată spre Franța.

Există și alte referiri la Maria Magdalena, care se fac în câte o singură sursă. De exemplu, numai Luca spune că Iisus izgonise „șapte demoni" din ea. Din nefericire, nu știm în ce fel era ea posedată de demoni, presupunând că este corect ceea ce spune Luca. Ideea că acești demoni au împins-o spre desfrânare este un pic exagerată; cei mai mulți demoni din Biblie îi împiedică pe oameni să vorbească, îi îmbolnăvesc sau încearcă să le facă rău aruncându-i în foc sau în lacuri. Mai mult, nu există nimic în aceste referiri (nici măcar în Luca) din care să aflăm limpede că Maria Magdalena era prostituată. Ideea a apărut la 500 de ani după ce aceste surse au fost scrise, când Papa Gregorie cel Mare a ținut o predică în care spunea că Maria Magdalena era chiar femeia cu reputație proastă menționată

în Luca 7, 36-50. Dar specialiștii de azi, experți în materie de evanghelii, nu consideră această identificare ca fiind credibilă. Relatarea din Luca 7 este despre ungerea cu ulei a lui Iisus de către o femeie necunoscută și este un fragment pe care Luca l-a preluat din Marcu și pe care l-a schimbat puțin pentru public. În Marcu, femeia nu este identificată ca fiind Maria Magdalena și nici nu este, de fapt, numită femeie cu reputație dubioasă. Nici în Luca femeia nu pare să fie Maria Magdalena, din moment ce ea este menționată în relatarea imediat următoare, iar Luca o prezintă parcă pentru prima dată (Luca 8, 2). Este interesant că în Evanghelia după Ioan apare o relatare similară despre ungerea lui Iisus (deși aceasta are loc în Betania, în Iudeea mai curând decât în Galileea, ca în Luca); totuși, așa cum am indicat, în Evanghelia după Ioan, cea care îl unge pe Iisus cu ulei este Maria din Betania și nu o femeie necunoscută (sau Maria din Magdala), iar această femeie îl unge la ea acasă și nu (ca în Luca) în casa unui om numit Simon, fariseul. În orice caz, Maria din Betania și Maria Magdalena sunt din orașe diferite și nu trebuie identificate ca fiind aceeași persoană.

Concluzie

Pe scurt, cele mai vechi și mai de încredere izvoare ale noastre nu ne spun multe despre Maria Magdalena. Nu e de mirare că predecesorii noștri, creștinii curioși din secolele al II-lea și al III-lea, care au îmbogățit, au revizuit, au modificat și uneori au născocit tradiții despre Iisus, și-au folosit imaginația creatoare și în cazul acestei femei implicate în misiunea publică a lui Iisus și au încercat să spună lucruri noi, nejustificate istoric despre ea. Și nu e de mirare că aceste născociri au început cu cititorii moderni,

care au dorit să știe despre Maria Magdalena mai mult decât se poate ști. Nu e de mirare atunci că au fost inventate o serie de legende moderne despre ea, inclusiv legenda că ar fi fost căsătorită cu Iisus, că ar fi avut o relație sexuală normală cu el și că i-ar fi născut un copil, ca în conflictul din *Holy Blood, Holy Grail*, preluat, aproape neschimbat, în *Codul lui Da Vinci*.

Capitolul opt

Femininul în creștinismul timpuriu

Unul dintre aspectele-cheie ridicate în *Codul lui Da Vinci* implică rolul femeii în creștinism. Conform lui Leigh Teabing și lui Robert Langdon, societatea secretă cunoscută sub numele de Stăreția Sionului a înțeles că, la început, creștinismul celebra femeia — atât sub aspectul divin, cât și sub cel uman —, prin practici care dovedesc acest cult. Această perspectivă devine în mod clar una dintre primele explicații pe care Langdon i le dă Sophiei Neveu, în ceea ce privește natura specifică a acestor practici de venerare continuate de Stăreția Sionului până în ziua de azi:

> „Sophie, spuse Langdon, tradiția Stăreției de a perpetua venerarea zeiței se bazează pe credința că oameni puternici din biserica de la începuturi au escrocat lumea, prin propagarea minciunilor care au coborât femeia și au făcut ca balanța să încline în favoarea bărbatului... Stăreția crede că împăratul Constantin și succesorii săi bărbați au convertit cu succes lumea de la păgânism matriarhal la creștinism patriarhal, începând o campanie de propagandă care a demonizat femininul sacru și a înlăturat pentru totdeauna zeița din religia modernă." (p. 124)

Mai târziu, descoperim în roman că unul dintre felurile în care Stăreția își continuă practicile antice de adorare a zeiței este ritualul cunoscut sub numele de *hieros gamos* — care înseamnă literal „căsătorie sacră" — în care participanții privesc un bărbat și o femeie, conducătoarea

grupului, angajați într-un act sexual sacru. Din nenorocire, fără să vrea, însăși Sophie fusese martoră la acest ritual sacru cu zece ani în urmă, când îl văzuse pe propriul ei bunic, Jacques Saunière, curatorul Luvrului, în timpul unui act sexual, înconjurat de bărbați și femei care purtau măști și robe și intonau incantații în subsolul reședinței lor de la țară. Neștiind ce reprezenta acest ritual, ea a presupus tot ce era mai rău și, de atunci, a întrerupt orice comunicare cu el. Totuși, ce află ea de la Robert Langdon și de la Leigh Teabing este că ceea ce văzuse nu erau perversiunile sexuale ale unei secte, ci un ritual sacru, celebrat de aceia care înțelegeau adevăratul principiu al femininului și nevoia ca femeia și bărbatul să fie uniți ca să poată atinge adevărul divin din natură.

Langdon și Teabing pretind că acest ritual are rădăcini vechi și că de fapt, la începuturi, creștinismul înțelegea și sărbătorea principiul feminin — iar numai după intervenția împăratului Constantin, în secolul al IV-lea, femeia a ajuns să fie demonizată în creștinism și, prin urmare, degradată, în vreme ce masculinul, întruchipat în om și în divinitate, a devenit complet dominant și sacru.

Este aceasta o descriere exactă a creștinismului de dinainte de Constantin? Au avut femeile parte de mărire la începuturile bisericii creștine? Sărbătoreau oare bărbații și femeile principiul divin și venerau aspectul feminin al divinului? Implica acest lucru ritualuri sexuale secrete? În religie, a fost principiul feminin demonizat de Constantin și de bărbații din slujba lui?

Este greu de răspuns la unele dintre aceste întrebări. Ar trebui să începem prin a analiza o problemă de ordin practic, și anume dacă femeile aveau într-adevăr un loc semnificativ în tradiția creștină timpurie și dacă ele au continuat să aibă poziții importante (și chiar putere) până în timpul împăratului Constantin.

Femeile în perioada de început a creștinismului

Este adevărat că femeile par să fi avut un rol mai important în biserica timpurie decât în societatea veche per ansamblu. Am văzut deja că însuși Iisus coopera destul de mult cu femeile. Au existat femei, inclusiv Maria Magdalena, care au sprijinit cu propriile lor fonduri activitatea lui de învățător itinerant. Iisus a avut discuții publice și în contradictoriu cu femeile. A vindecat femei în public. A avut femei discipoli, dintre care unele l-au însoțit pe el și pe discipolii săi bărbați din Galileea până la Ierusalim, în ultima săptămână din viața sa. Evident, femeile l-au văzut crucificat atunci când discipolii săi bărbați au fugit de acolo și ele l-au îngropat. Și conform cu cele mai vechi tradiții ale noastre, femeile au fost acelea care au găsit mormântul său gol a treia zi și au început să spună că Iisus a înviat din morți. Într-un cuvânt, femeile au jucat un rol semnificativ în viața și moartea lui Iisus.

Dar ce s-a întâmplat în bisericile create în numele lui Iisus după moartea sa? Este adevărat că, la fel cum bărbații au jucat cele mai importante roluri în viața lui Iisus, la fel s-a întâmplat și după moartea lui. Liderii comunității creștine originale din Ierusalim par să fi fost membri importanți ai cercului său (bărbătesc) de apostoli — în special apostolul Petru — împreună cu unul dintre frații lui Iisus, Iacob, care, bineînțeles, s-a convertit la credința în Iisus imediat după crucificare (Cor. I 15, 7). Bărbații au fost puși la conducerea bisericii (Faptele 6). Cei mai mulți dintre primii misionari creștini, cunoscuți din surse precum Faptele Apostolilor, erau bărbați — oameni ca Barnaba, Filip și nou-convertitul Pavel din Tars (Faptele 8-9). Mulți dintre cei mai importanți convertiți se spune că au fost bărbați precum centurionul roman Cornelius

(Faptele 10-11). La întrunirea convocată în privinţa problemei majore cu care se confrunta noua biserică — dacă neiudeii convertiţi erau datori să respecte legea evreiască pentru a fi discipoli ai lui Iisus — toţi vorbitorii principali au fost bărbaţi (Faptele 15). Şi aşa mai departe.

Este posibil ca această orientare masculină să fie influenţată de punctele de vedere ale autorului Faptelor, mai curând decât de realităţile istorice ale cazului? Probabil că nu. Acest autor, care a scris şi Evanghelia după Luca, este cunoscut pentru faptul că pune accentul pe rolul femeii în viaţa lui Iisus mai mult decât autorii altor evanghelii. Aşa că, probabil, descrierea sa din Fapte este exactă (sau cel puţin nu pură propagandă patriarhală). Totuşi, există contraargumente care sugerează că femeile au avut un rol semnificativ în comunităţile creştine din secolul I. Aceste mărturii vin din scrierile apostolului Pavel, cel mai vechi autor creştin al nostru, care a trimis un număr de scrisori către biserici pentru a discuta variatele lor probleme şi pentru a le ajuta să le rezolve. În scrisorile lui Pavel este clar că femeile, chiar dacă în comunităţi nu aveau un rol la fel de important ca bărbaţii, au ocupat ocazional poziţii în care aveau putere şi se bucurau de vizibilitate.

Femeile în bisericile lui Pavel

Cea mai bună mărturie o găsim în Epistola lui Pavel către Romani[1]. Aici, Pavel salută pe nume un număr de membri ai congregaţiei şi este evident că femeile au un rol proeminent în cadrul acestui act. Deşi Pavel numeşte mai mulţi bărbaţi decât femei, femeile din biserică par să nu fie în nici un fel inferioare bărbaţilor. Pavel o numeşte pe Phoebe, diacon (sau predicator) în biserica din Cenchreae şi patroana sa, căreia el îi încredinţează livrarea scrisorii către romani (161-162). O menţionează pe Prisca, o femeie

care împreună cu soțul ei, Aquil, este responsabilă pentru o mare parte din activitatea misionară printre păgâni și care susține o congregație la ea acasă (versetele 3-4; observați că ea este numită înaintea soțului său). Pavel o salută și pe Maria, cea care lucrează printre romani (versetul 6). Și pe Tryphaena, Tryphosa și Persis, femei pe care le numește „colaboratoare" în munca sa la evanghelii (versetele 6,12). Și vorbește și despre Iulia, despre mama lui Rufus și despre sora lui Nereus, care toate par să aibă o poziție înaltă în această comunitate (versetele 13, 15). Cel mai impresionant, însă, el o menționează pe Iunia, pe care o numește „cea dintâi dintre apostoli" (v. 7). Cercul apostolic a fost în mod evident mai mare și mai cuprinzător decât lista de doisprezece bărbați despre care știu majoritatea oamenilor.

Alte epistole ale lui Pavel creează o impresie similară despre implicarea activă a femeilor în bisericile creștine. De exemplu, din scrisoarea sa către Corinteni, aflăm despre femei care au participat activ la serviciul de celebrare, folosindu-și „înzestrările spirituale" care, printre altele, le permiteau să rostească pentru congregație profeții divin inspirate (Cor. I, II, 4-6). Și în Filipeni, singurii membri ai congregației pe care Pavel îi cheamă pe nume sunt două femei, Euodia și Syntyche, ale căror disensiuni provoacă îngrijorarea apostolilor, probabil din cauza poziției importante a celor două în sânul comunității (Filipeni 4, 2).

Dacă creștinismul ar fi fost de orientare strict masculină, cum au susținut unii, ar fi dificil de explicat rolurile pe care par să le fi avut femeile în bisericile lui Pavel. Dar cum explicăm situația prin prisma învățăturilor lui Pavel despre femei și bărbați? În cazul lui Iisus, am văzut că, probabil, mesajul său apocaliptic era acela care le atrăgea pe femei spre a-i fi discipoli: în împărăția ce avea să vină, va avea loc o inversare de situație, iar cei umili și oprimați

aveau să cunoască mărirea. Era firesc ca femeile să găsească un mesaj de speranță în această proclamație — în special acelea care erau ținute sub călcâi de bărbații din familiile lor, în societatea patriarhală veche. Așa cum am văzut, și Pavel a fost apocaliptist. Ar putea aceasta explica și rolurile importante deținute de femei în bisericile lui, faptul că ele deja implementau idealurile împărăției în acel timp și spațiu, inversând principiile patriarhale ale societății lor și jucând un rol egal cu acela social al bărbaților, dar în lăcașurile mai mici ale bisericilor?

Un verset-cheie pentru înțelegerea viziunii lui Pavel asupra femeilor este Galateni 3, 28, unde el afirmă că fiecare creștin care a fost botezat „întru Christos" a început deja să experimenteze libertățile distincțiilor sociale din această epocă: „Nu mai există evreu sau grec, nu mai există sclav sau om liber, nu mai există femeie sau bărbat; căci toți sunteți unul întru Iisus Christos." Pornind de la acest verset, ar fi de așteptat să nu fie distincții în sânul comunităților creștine în funcție de clasa socială sau de statutul social: toți oamenii sunt egali „întru Christos". Și totuși, este clar din alte scrieri ale lui Pavel că el, ca și Iisus, nu a încurajat niciodată o revoluție socială în care distincțiile acestei lumi vor fi fost înlăturate prin înlocuirea cu o societate mai bună. De exemplu, Pavel nu îndeamnă niciodată la abolirea sclaviei; în loc de aceasta, el presupune că ea va continua ca instituție socială în această lume (vedeți scrisoarea sa către Filimon). Și deși „întru Christos... nu există femeie și bărbat", realitatea este că oamenii, inclusiv creștinii, continuă să trăiască în această lume până la venirea împărăției. Prin urmare, chiar dacă Pavel afirmă că până la urmă nu va mai exista distincție între genuri, această distincție continuă să existe în prezent.

De aceea, Pavel spune femeilor din Corint că, atunci când se roagă și fac profeții în biserică, ele trebuie să se

acopere cu un văl (Cor. II, 1, 2-16). Unele femei din congregație îl luaseră în serios când spusese că întru Christos nu vor mai fi diferențe de gen și începuseră să vorbească în public fără a-și acoperi capul (un pas social greșit pentru femeile din acea vreme). Pavel a insistat că diferențele continuă să existe *încă* în prezent, chiar dacă ele vor fi desființate. Deci femeile nu trebuie să se poarte sau să se îmbrace ca bărbații; ele trebuie să își acopere capul (lucru care nu este necesar în cazul bărbaților.)

Femeile în bisericile postpauline

Multor cititori moderni, poziția lui Pavel în ceea ce privește femeile le poate părea ambivalentă, în cel mai bun caz: femeile și bărbații sunt, teoretic, egali întru Christos, dar nu se întâmplă să fie chiar așa și în realitate. Bărbații trebuie să se poarte ca bărbații, iar femeile ca femeile. Este interesant că, după moartea lui Pavel, mulți conducători ai bisericilor sale au subliniat o parte sau cealaltă parte a poziției sale ambivalente. De exemplu, avem mărturii despre unii creștini paulini de mai târziu, care au subliniat egalitatea femeilor și au insistat că femeile ar trebui să fie la fel de active ca bărbații în bisericile creștine și în misiunea creștină. Acest lucru nu este nicăieri mai clar decât în legendele despre o presupusă femeie discipol a lui Pavel, cunoscută sub numele de Thecla.

Relatările despre Thecla circulă din secolele al II-lea și al III-lea creștine.[2] Ele povestesc că Thecla era o femeie păgână, logodită, urmând să se căsătorească, însă care într-o bună zi s-a întâmplat să audă proclamația lui Pavel. Această proclamație, conform povestirii, afirma că toți oamenii, bărbați și femei, trebuie să își trăiască viețile în castitate perfectă. Aceia care sunt căsătoriți nu trebuie să aibă

relaţii sexuale; aceia care sunt necăsătoriţi trebuie să rămână necăsătoriţi. Păstrându-şi castitatea, omul poate moşteni împărăţia lui Dumnezeu.

Thecla crede aceste învăţături şi rupe logodna, spre furia şi durerea fostului ei logodnic, care, de amărăciune, o dă pe mâna autorităţilor romane, denunţând-o drept creştină ce trebuie pedepsită. Într-o serie de episoade interesante şi palpitante, Thecla este protejată de rău în mod supranatural, atunci când este aruncată pradă fiarelor sălbatice sau când este aproape arsă de vie. În cele din urmă, ea reuşeşte să ajungă la Pavel şi devine adepta pe viaţă a învăţăturilor lui despre castitate, mergând ea însăşi în misiune creştină spre a împărtăşi oamenilor vestea cea bună şi spre a îi converti la credinţa lui Pavel.

Nu este deloc sigur cât de multă credibilitate istorică poate fi dată oricăreia dintre aceste povestiri, dar în mod sigur ele rezonează cu mulţi cititori. Unii experţi cred că cei ce predicau castitatea erau în marea lor majoritate femei, deoarece viaţa în castitate putea fi văzută ca o viaţă de libertate — libertate faţă de limitările căsătoriilor patriarhale, în care femeia era supusă voinţei şi capriciilor soţului ei. Deci acceptarea Evangheliei după Pavel putea să fie o experienţă eliberatoare, într-o lume a dominaţiei bărbatului. Sigur că în secolele al II-lea şi al III-lea au existat numeroşi creştini care au considerat că Pavel era devotat acestei concepţii de eliberare a femeii.

Dar au fost şi alţi creştini care l-au văzut pe Pavel exact în lumina opusă, ca unul care a aprobat subordonarea femeilor în biserică şi în căsătorie. Această viziune asupra lui Pavel poate fi observată chiar în scrierile Noului Testament. Am menţionat mai înainte că în Noul Testament sunt treisprezece epistole semnate de Pavel. Dar din secolul al XIX-lea, specialiştii au găsit motive întemeiate pentru a crede că unele dintre aceste scrisori nu au fost

scrise de fapt de Pavel, ci în numele lui Pavel, de discipolii lui de mai târziu. În particular, experții au ajuns la un consens, conform căruia Pavel nu a scris epistolele „pastorale" Timotei I și II și Titus.[3] Este șocant că aceste cărți abordează exact viziunea opusă asupra lui Pavel, în comparație cu relatările acestei femei convertite pe nume Thecla. Pentru că aici bărbații sunt aceia care conduc bisericile; femeile trebuie să fie supuse bărbaților în toate felurile. Într-un pasaj celebru din aceste epistole, „Pavel" (pseudonimul autorului care scrie în numele lui Pavel) spune următoarele:

> „Femeia să învețe în tăcere, în supunere deplină. Femeii nu-i dau voie ca să învețe pe alții, nici să se ridice mai sus de bărbați; ci să stea în tăcere. Căci Adam a fost făcut mai întâi și apoi Eva. Și nu Adam a fost amăgit; ci femeia, fiind amăgită, s-a făcut vinovată de călcarea poruncii. Totuși ea va fi mântuită prin nașterea de fii, dacă stăruiesc cu smerenie în credință, în dragoste și în sfințenie." (Timotei I, 2, 11-15)

În scrisorile pe care le-a scris Pavel însuși, ca și în relatările legendare mai târzii ale Theclei, Faptele după Thecla, găsim povestiri despre femei angajate activ în viața duhovnicească: rugăciune, profeție și învățătură dată altora (în tradițiile mai târzii, ca aceea a Theclei, femeile chiar botează). Dar conform acestui pasaj din Timotei I, toate acestea sunt interzise. Femeile trebuie să fie complet tăcute și supuse; mântuirea lor vine numai prin nașterea de copii.[4]

Aici ar trebui să subliniez două aspecte ieșite din comun: (1) aceasta este viziunea care a ieșit câștigătoare în luptele dintre femeile care au dorit un loc mai proeminent în comunitatea creștină și bărbații (sau poate chiar femeile) care voiau ca ele să fie subordonate bărbaților și (2) această restricționare a rolurilor femeii nu s-a întâmplat

pentru prima dată în vremea împăratului Constantin, ci exista deja de secole. Este o viziune care poate fi găsită chiar în scrierile Noului Testament.

Dar cum am ajuns de la Pavel al Galatenilor 3, 28, care susţinea că întru Christos există egalitatea genurilor, la „Pavel" din epistolele pastorale, care insistă pe dominaţia bărbatului? Mulţi specialişti cred că s-a întâmplat astfel. În cele mai timpurii biserici, a existat o fervoare apocaliptică, în care se credea că sfârşitul lumii era aproape. În împărăţia ce avea să vină curând, ar fi fost egalitate completă şi acea egalitate ar fi trebuit să fie deja manifestă într-o anumită măsură în acel timp şi acel loc (aici şi acum), în anticiparea a ceea ce va fi fost atunci. Dar împărăţia nu a venit niciodată, iar biserica s-a acomodat schimbării de direcţie. Aceasta i-a determinat pe creştini să îşi reia vieţile normal, conform tiparelor care funcţionau în societate în general — aceasta însemna, printre altele, că femeile erau înlăturate din poziţiile de prestigiu şi subordonate bărbaţilor. Religia a devenit patriarhală odată cu trecerea timpului, întrucât împărăţia nu a mai venit. Aceasta s-a întâmplat relativ repede, astfel că în majoritatea bisericilor creştine din secolul al II-lea femeile nu au mai jucat un rol semnificativ. Din nou, aceasta nu a fost o decizie luată de împăratul Constantin; în timpul lui, decizia era deja foarte veche.

Aceasta nu înseamnă că toţi creştinii din secolul al II-lea respingeau rolul femeilor. Dimpotrivă, relatările Theclei şi altele asemănătoare erau populare tocmai din cauză că în unele locuri existau mişcări opuse. Voi menţiona două astfel de orientări.

Femeile din mişcarea montanistă

Mişcarea montanistă a fost numită astfel după profetul de la sfârşitul secolului al II-lea, Montanus, care a prezis

că împărăția lui Dumnezeu urma să vină curând (mișcarea apocaliptică din creștinism nu s-a stins niciodată complet — de fapt, continuă până în ziua de azi) și care i-a prevenit pe creștini că, în virtutea acestei preziceri, ei trebuie să își trăiască viețile ca pe o pregătire, urmând principii morale stricte. La început, Montanus a câștigat ca discipoli două profetese numite Maximilla și Priscilla, care au ajuns să se bucure de o importanță egală prin rostirile lor divin inspirate, se spune, de Duhul Sfânt. Aceste femei au ajuns să se considere figuri-cheie în scenariul apocaliptic ce urma să se desfășoare. Așa cum Maximilla a prezis o dată, „după mine nu va mai fi nici o profeție, ci va veni sfârșitul"[5].

S-ar putea crede că datorită importanței acestor femei în cadrul mișcării am putea vorbi de o egalitate a genurilor în mișcarea montanistă. Dar se pare că între realitatea socială (femeile profet) și emfaza ideologică (poziția secundară a femeilor) există o corelație extrem de mică. Cel mai faimos bărbat convertit la mișcarea montanistă a fost prolificul apologet, polemist creștin și vânător de erezii Tertullian din Cartagina (160-225 d.Chr.), unul dintre cei mai mari misogini din Antichitatea creștină. În atacurile sale, Tertullian viza femeile care credeau că puteau avea roluri de conducere în biserică; viziunile sale asupra femeilor pot fi în general întâlnite la începutul tratatului pe care l-a scris pentru a le sfătui pe acestea să nu se înfrumusețeze cu veșminte fine și cu bijuterii spre a se face atrăgătoare (deoarece ele nu sunt atrăgătoare înaintea lui Dumnezeu). El subliniază că toate femeile sunt descendente ale Evei și, ca și strămoașa lor, sunt vinovate personal de păcatul care a venit în lume să distrugă omul (adică pe bărbați):

> „Știți că fiecare din voi este o Eva? Sentința lui Dumnezeu despre sexul vostru este vie în acest veac: și vina trebuie

să rămână vie. *Voi* sunteţi poarta diavolului: *voi* sunteţi cele care aţi luat din copacul interzis: *voi* sunteţi primele care v-aţi abătut de la legea divină: *voi* sunteţi aceea care l-a convins pe el [pe Adam] pe care diavolul nu a fost destul de viteaz să îl atace. *Voi* aţi distrus cu uşurinţă chipul lui Dumnezeu, pe bărbat. Din cauza voastră, chiar şi Fiul Omului a trebuit să moară. Şi credeţi că vă puteţi înfrumuseţa?"[6]

Nu este deloc o viziune eliberatoare. Părerea mea este că oriunde sunt femei în roluri importante în religie, aceasta nu înseamnă neapărat că femeile sunt celebrate pentru feminitatea lor sau că putem găsi femininul divin oriunde sunt femei în roluri proeminente. Uneori se întâmplă chiar reversul.

Femeile în gnosticism

În secolele de dinainte de împăratul Constantin, probabil că ramura creştinismului în care femeile aveau roluri importante era aceea a variatelor religii gnostice pe care le-am discutat deja. Ar trebui să subliniez că gnosticismul nu era *o singură* orientare —, ci cuprindea o varietate de religii, care aveau în comun un număr de puncte-cheie, de exemplu credinţa dualistă că această lume materială este rea şi că împărăţia spirituală este bună, şi noţiunea că exista o cunoaştere divină (*gnosis*) care ar fi putut aduce eliberarea de această existenţă stăpânită de rău. Se pare că într-un număr de religii gnostice femeile au avut roluri proeminente, iar divinul feminin era într-adevăr celebrat într-o oarecare măsură. Există dovezi despre celebrarea unor ritualuri care nu se deosebeau de *hieros gamos* descrise în *Codul lui Da Vinci*. Dar mărturiile sunt ambigue şi dificil de interpretat în majoritatea cazurilor.

Oponenţii variatelor forme de religie gnostică erau părinţii bisericii, ale căror lucrări au fost declarate ortodoxe,

mai târziu.[7] Acești autori i-au atacat uneori pe gnostici, pentru că ei aveau o înțelegere bizară (pentru ortodocși) asupra împărăției divine — care era locuită nu numai de un Dumnezeu adevărat, ci și de numeroși zei, și feminini, și masculini. Mai mult, ei i-au atacat pe gnostici din cauză că femeilor li se permitea să aibă roluri importante de conducere în interiorul comunităților lor. Chiar din scrierile gnostice care s-au păstrat, putem afla ocazional despre importanța femeilor și a principiului feminin. Unele dintre aceste scrieri, așa cum am văzut, sunt citate în *Codul lui Da Vinci*, în special cele două evanghelii pe care le-am menționat mai devreme, Evanghelia după Maria Magdalena și Evanghelia după Filip. Acum vom analiza mai detaliat aceste scrieri.

EVANGHELIA DUPĂ MARIA MAGDALENA

Evanghelia după Maria Magdalena a fost compusă probabil în timpul secolului al II-lea (spre sfârșit?). Chiar dacă nu avem textul ei complet, e cu siguranță o evanghelie interesantă, pentru că, printre altele, în această carte, Mariei Magdalena i se oferă o poziție înaltă printre discipolii lui Iisus. De fapt, la sfârșitul acestui text, apostolul Levi le spune tovarășilor săi că Iisus „a iubit-o pe ea mai mult decât pe noi". Relația specială dintre Maria Magdalena și Iisus este văzută mai presus de toate în ceea ce Iisus îi revelează numai ei, într-o viziune, o explicație a naturii lucrurilor pe care o ținuse ascunsă de apostoli.

Evanghelia este structurată în două părți. În prima, Iisus, după Învierea sa, oferă o revelație tuturor apostolilor săi despre natura păcatului, o binecuvântare finală, un îndemn și îi însărcinează să predice evanghelia, apoi îi părăsește. Ei se întristează din cauza plecării lui, dar Maria Magdalena îi consolează și îi îndeamnă să reflecteze la ceea

ce a spus Iisus. Apoi Petru îi cere să le împărtăşească ce îi revelase ei, direct, Iisus. În a doua parte a evangheliei, ea descrie viziunea pe care a avut-o. Din nefericire, patru pagini din manuscris s-au pierdut, aşa că noi avem numai începutul şi sfârşitul descrierii ei. Dar se pare că viziunea implică o conversaţie pe care a avut-o cu Iisus, care i-a destăinuit cum sufletul omului poate ascede dincolo de cele patru forţe ce stăpânesc lumea, pentru a afla odihna eternă. Această descriere a sorţii sufletului este apropiată de relatările despre mântuire găsite în alte texte gnostice.

Evanghelia continuă cu doi apostoli — Andrei şi Petru — negând viziunea Mariei Magdalena şi nedând crezare afirmaţiilor ei; totul se termină cu Levi reamintindu-le celorlalţi că ea era discipolul favorit al lui Iisus şi sfătuindu-i să se ducă să predice Biblia aşa cum le ceruse el. Se spune că ei fac exact acest lucru, iar evanghelia se sfârşeşte.[9]

Iată un text care subliniază importanţa Mariei Magdalena, o femeie, ca cea căreia Iisus îi rezervă o revelaţie specială care poate aduce mântuirea. Ar trebui să evidenţiez probabil că, în *Codul lui Da Vinci*, Leigh Teabing interpretează complet greşit acest text. El afirmă:

> „În acest punct în evanghelii, Iisus începe să suspecteze că va fi prins şi crucificat. Aşa că el îi dă Mariei Magdalena instrucţiuni despre cum să îi continue biserica după moartea lui... Conform acestor evanghelii nealterate, Iisus nu *lui Petru* i-a dat instrucţiuni pentru instituirea bisericii creştine, ci *Mariei Magdalena*." (pp. 247-248)

Aceasta nu este o descriere exactă a faptelor. Discuţia relatată în Evanghelia după Maria Magdalena are loc *după* crucificarea lui Iisus, nu înainte, iar revelaţia pe care o are Maria Magdalena nu este despre cum să continue ea biserica lui Iisus, ci despre cum să afle mântuirea sufletului. Totuşi, aceasta este măcar o scriere gnostică în care

o femeie are o importanță specială. În același timp, ar trebui să spun că această proeminență nu este acceptată fără dispute și fără ambiguitate. Ci exact invers: în mare parte, cartea este despre viziunea Mariei Magdalena, dacă ea poate fi crezută sau nu, ca viziune avută de o femeie. Se pare că unii membri ai comunității gnostice care a produs acest text au răspuns la această întrebare într-un fel, iar alții, în alt fel.

EVANGHELIA DUPĂ FILIP

Un al doilea text gnostic important în *Codul lui Da Vinci* este cunoscut sub numele de Evanghelia după Filip.[10] Existența acestei cărți a fost un mister până la descoperirea ei în 1945, ca unul dintre documentele din Biblioteca de la Nag Hammadi. Deși este ușor de recunoscut ca lucrare gnostică, posibil de la începutul secolului al III-lea, cartea este faimoasă pentru dificultatea detaliilor pe care le conține. În parte, aceasta se întâmplă din cauza felului în care este compusă: ea constă într-o colecție de reflecții mistice care au fost extrase din predici deja existente, tratate și meditații teologice, adunate sub numele lui Filip, discipolul lui Iisus. Deoarece aceste reflecții apar izolat, fără un context narativ, ele nu sunt ușor de interpretat.[11]

Unul dintre aspectele pe care textul le subliniază foarte clar este contrastul dintre aceia care înțeleg și aceia care nu înțeleg, dintre cunoașterea exoterică (disponibilă tuturor) și esoterică (disponibilă numai celor din interiorul unui grup), dintre cei imaturi din afara grupării (creștini obișnuiți, numiți „evrei") și cei maturi din interiorul grupului (gnosticii, numiți „gentili"). Aceia care nu înțeleg, cei din afară care au numai cunoaștere exoterică, rătăcesc în multe din judecățile lor — de exemplu, în interpretarea unor noțiuni ca nașterea din Fecioară (verset 17) sau Învierea

lui Iisus (verset 21) ca fiind afirmaţii literale sau fapte istorice mai curând decât expresii simbolice ale adevărurilor adânci.

În cea mai mare parte a lucrării, sacramentele creştine sunt scoase în evidenţă. Cinci dintre ele sunt numite explicit: botezul, ungerea, împărtăşania, mântuirea şi camera miresei (verset 68). Este greu de ştiut ce înţelesuri adânci au avut aceste ritualuri pentru autor. Deosebit de interesant este totuşi sacramentul camerei miresei. Este oare aceasta o referire la vreun fel de unire a masculinului şi femininului, o celebrare rituală a actului sexual, care se practica de către membrii credincioşi ai comunităţii ca *hieros gamos* în *Codul lui Da Vinci*? Specialiştii au păreri împărţite în privinţa acestei întrebări. Pentru că explicaţia sacramentului lipseşte din evanghelie, adevărul este că nu ştim ce semnifica el.

Există două pasaje în Evanghelia după Filip care sunt importante în *Codul lui Da Vinci*. Deja am menţionat unul dintre ele:

> „Erau trei persoane care stăteau mereu lângă Domnul: mama lui, Maria şi sora ei şi Magdalena, cea care a fost numită tovarăşa lui. Pe mama lui, pe sora ei şi pe tovarăşa lui le chema Maria."

Conform lui Leigh Teabing, cuvântul aramaic pentru „tovarăş" însemna de fapt „soţie", iar el foloseşte acest lucru spre a arăta că Iisus şi Magdalena erau căsătoriţi. Dar aşa cum am văzut, textul nu este scris în aramaică, ci în coptă, iar cuvântul pentru „tovarăş" (este un cuvânt împrumutat din greacă, *koinōnos*) nu înseamnă „soţie", ci „tovarăş", „prieten" sau „asociat".

Celălalt pasaj este şi mai incitant, dar în el apare o problemă pe care trebuie să o menţionez înainte să îl citez. Manuscrisul care conţine Evanghelia după Filip este uzat

pe alocuri, având un număr de găuri de unde lipsesc cuvintele. Aceasta afectează în special un pasaj:

> „Tovarășa lui [gaură în manuscris] Maria Magdalena [gaură] mai mult decât [gaură] discipolii [gaură] sărute ea [gaură] pe ea [gaură]."

În mod evident, Christos o sărută pe Maria Magdalena — dar este imposibil de spus unde. Textul continuă într-un stil similar aceluia din Evanghelia după Maria Magdalena, implicând o dispută între discipolii bărbați despre motivul pentru care Iisus o îndrăgește pe Maria Magdalena mai mult decât pe ei.

> „Ei i-au spus, «De ce o îndrăgești pe ea mai mult decât pe noi?» Mântuitorul a răspuns zicându-le, «De ce nu vă îndrăgesc pe voi ca pe ea?»"

Din nou, este clar că unii consideră iubirea lui Christos pentru femeie ca superioară aceleia pentru bărbați, dar probabil că ar fi greșit să considerăm iubirea lui pentru Maria Magdalena ca un *tip* de iubire diferit de cea pe care le-o arată discipolilor săi (adică nu este iubire romantică); în loc de asta, este o diferență de *grad*.

În orice caz, este ușor de înțeles de ce părinții Bisericii Ortodoxe, care au fost susținători ai religiei patriarhale și l-au văzut pe însuși Dumnezeu ca „tată" (nu mamă și tată, de exemplu), i-au perceput pe gnostici ca fiind pe un drum greșit în ceea ce privește viziunea lor: faptul că împărăția divină era formată dintr-un număr de zeități, și feminine, și masculine, ca și faptul că acordau importanță femeilor în mișcarea lor. În mod sigur însă, nu este corect să spunem că aceste sublinieri ale femininului s-ar fi remarcat prin ubicuitate în mișcarea creștină ca întreg, înainte de împăratul Constantin (cum afirmă Leigh Teabing și Robert Langdon, în *Codul lui Da Vinci*); ele

existau într-o ramură a creştinismului — incluzând câteva dintre nenumăratele grupuri care intră în categoria „gnostice" — şi nu apăreau oriunde în religie. Aceste viziuni ajunseseră să fie marginalizate cu mulţi ani înainte ca împăratul Constantin să fi ajuns pe scenă. Prin urmare, nu Constantin a fost responsabil pentru demonizarea principiului feminin în creştinism.

Aceasta ne aduce la un al doilea set de întrebări: în afară de rolul disputat al femeilor în bisericile creştine timpurii, avem dovezi că principiul feminin a fost vreodată venerat sau că printre creştini s-a practicat ritualul sacru *hieros gamos*?

Principiul feminin în perioada timpurie a creştinismului

Şi acesta este un set de întrebări la care este greu de răspuns, pentru că sursele noastre sunt puţine şi ambigue.

Pentru început, avem prea puţine mărturii ca să putem sugera că majoritatea creştinilor din primele secole venerau femininul divin. Începând cu însuşi Iisus, cele mai vechi surse ale noastre arată că el îl considera pe Dumnezeu drept „tată" şi îl venera ca atare. Chiar în primele noastre evanghelii, „tată" este un epitet comun pentru Dumnezeu pe buzele lui Iisus (apare de patruzeci şi cinci de ori numai în Evanghelia după Matei, de exemplu); în aceste surse, el nu vorbeşte niciodată despre Dumnezeu ca „mamă" sau „soră" sau orice alt nume feminin. Şi aceasta nu trebuie să ne surprindă: Iisus era un apocaliptist evreu, care credea că în împărăţia ce avea să vină nu va exista căsătorie sau activitate sexuală. Iisus nu a celebrat diferenţa sexuală, pentru că el credea că aceasta va dispărea în cele din urmă.

Același lucru este valabil și pentru Pavel, un autor mult simpatizat printre gnostici. Pavel credea că nu există feminin și masculin întru Christos. În viziunea sa, în veacul următor, diferența dintre sexe avea să fie eliminată. Este posibil să fi crezut că, în acel veac, toți oamenii vor reveni la starea originală de oameni de la început, când Dumnezeu a creat omul, dar nu diferențiase încă femeia de bărbat (ceea ce s-a întâmplat mai târziu, când a creat-o pe Eva din coasta lui Adam). Cu alte cuvinte, oamenii vor fi androgini. Nici aici nu se celebrează femininul, ci anticiparea eliminării femininului (și masculinului).

O afirmație asemănătoare găsim și în sursele gnostice în care femininul este celebrat la nivel mai înalt — de exemplu, în credința gnostică după care împărăția divină constă și în zeități feminine și masculine, și în noțiunea că scânteia divină din anumiți oameni este de fapt o parte din zeitatea feminină Sofia, care a rămas prinsă în această lume materială (vezi discuția din capitolul al doilea). Dar nici aici nu există laude consistente ale femininului în sine. Amintiți-vă Evanghelia gnostică după Toma:

> „Simon Petru le-a spus lor, « Maria Magdalena să plece, căci femeile nu sunt vrednice de viață. »
>
> Iisus a spus, « Eu însumi o voi îndruma pentru a o face bărbat, pentru ca și ea să poată fi un spirit viu asemenea vouă, bărbaților. Căci fiecare femeie care va deveni bărbat va intra în împărăția cerurilor. »" (Evanghelia după Toma 114)

Din nou avem o dispută despre rolul femeilor în ceea ce privește mântuirea, dar, mai mult decât o celebrare a feminității, există insistența că ea trebuie ștearsă: numai bărbații pot intra în împărăție (vezi discuția mea din capitolul al treilea).

Sau să luăm o altă afirmaţie a lui Toma, care ar putea fi ecoul părerii lui Pavel, conform căreia până la urmă nu vor mai fi masculin şi feminin, ci numai o fiinţă umană întreagă.

> „Iisus le-a spus, « Când veţi face unul din doi şi când ceea ce e afară va fi la fel ca interiorul, iar interiorul la fel ca exteriorul... şi când femeia şi bărbatul vor fi unul şi acelaşi, aşa încât bărbatul nu va fi bărbat şi femeia nu va fi femeie... atunci veţi intra în împărăţie. »" (Evanghelia după Toma 22)

Alte grupuri gnostice celebrau şi ele fără îndoială femininul, dar experţii au păreri diferite despre cum trebuie să fie citite aceste texte.[12] Oare prezenţa zeităţilor feminine şi poziţia înaltă a femeilor indică o celebrare a divinului feminin? Nu trebuie să trecem cu vederea mărturiile din alte zone ale creştinătăţii, precum aceea a montanismului, în care rolul important jucat de femei nu a condus în mod inevitabil la un sentiment al importanţei femininului.

Celebrări rituale ale femininului

În sfârşit, erau oare aceste celebrări rituale ale femininului echivalentele vechilor *hieros gamos*? Am văzut că ritualuri de asemenea tip erau probabil practicate în comunitatea din care provine Evanghelia după Filip, în care era celebrat misteriosul sacrament „camera miresei". Cea mai explicită referire la un asemenea ritual nu celebrează totuşi femininul, ci, dimpotrivă, îl degradează. Din nefericire, această afirmaţie a suferit modificări şi trebuie analizată cu prudenţă, pentru că ea provine dintr-o scriere din secolul al IV-lea a părintelui bisericii Epiphanius, care era pornit să atace „ereziile", inclusiv pe aceea a gnosticilor.

Respingând practicile unuia dintre grupurile gnostice numite fibioniți (și cunoscut și sub alte nume), Epiphanius oferă amănunte despre un ritual sexual care seamănă din multe puncte de vedere cu ceea ce a văzut Sophie Neveu în subsolul din casa de la țară.[13] După Epiphanius, în cadrul unui ritual secret care avea loc noaptea și la care participau numai membrii grupului, fibioniții se împerecheau cu altcineva decât cu soțiile lor legitime și practicau un ritual sexual; dar în momentul climaxului, bărbatul întrerupea contactul sexual, astfel încât sămânța era colectată în mâini. Apoi ei o consumau împreună, spunând „Acesta este corpul lui Christos." Când era posibil, ei colectau și sângele menstrual al femeii și îl consumau împreună, spunând „Acesta este sângele lui Christos". Dacă din întâmplare femeia rămânea însărcinată (dacă încercarea de *coitus interruptus* eșua), fătul era avortat și mâncat la masa comună, iar aceasta purta numele de „Paștele perfect".

Epiphanius spune că aceste cupluri practicau asemenea acte sexuale pentru a replica evenimentele care au loc în împărăția cerească și, prin aceasta, făceau posibilă propria lor trecere înapoi spre casele cerești, de unde veniseră închiși în corpurile de muritori. Unul dintre aspectele interesante ale acestei descrieri este că, mai curând decât să sărbătorească femininul, așa cum se spune că face Stăreția Sionului, aceasta pare să îl denigreze. Exact funcțiile feminine ale concepției și nașterii copiilor sunt refuzate, pentru că sensul actului sexual este ca femeia să *nu* rămână însărcinată și să *nu* aibă copii. Rolul femeii în actul sexual nu este deci centrat pe ceea ce reprezintă trăsăturile femininului (altceva decât faptul că au sânge menstrual); nu este o surpriză că Epiphanius continuă să arate că unii dintre liderii cu poziții înalte în comunitate (aceștia sunt toți bărbați) practică masturbarea rituală, astfel încât să poată mânca trupul lui Christos în intimitatea propriilor lor camere.

Cea mai mare parte a spuselor lui Epiphanius despre acest ritual este foarte greu de crezut — unii specialişti se îndoiesc că există vreun fundament istoric pentru toate acestea.[14] În mod sigur, este dificil de precizat de unde ar fi aflat el toate detaliile — acestea ar fi trebuit să fie ritualuri secrete pentru cei din afara grupului şi nu era posibil ca un public să asiste la ele contra unui preţ; nici cărţile grupului (pe care Epiphanius spune că le-a citit) nu ar fi fost ghiduri cu îndrumări. Se poate ca asemenea ritualuri chiar să fi avut loc, la fel de bine cum se poate ca descrierea să provină în întregime din imaginaţia voyeuristă şi fertilă a lui Epiphanius.

Concluzie

Pentru istorici este foarte greu să decidă cum să evalueze rolul femeii şi importanţa „femininului" în creştinismul timpuriu. Totuşi, unele lucruri se pot spune cu certitudine. La începutul mişcării creştine, femeile au avut un rol mai proeminent decât mai târziu. Ele au fost bine reprezentate în misiunea lui Christos însuşi şi în comunităţile timpurii asociate cu Pavel. Dar, în cele din urmă, forţele patriarhale şi-au extins puterea în creştinism, aşa cum se evidenţiază, spre exemplu, în epistolele pastorale, în care femeile sunt învăţate să fie supuse bărbaţilor. Însă nici autoritatea scripturală a acestor instrucţiuni nu a înăbuşit vocea femeilor creştine de peste tot, după cum dovedesc relatările Theclei, elemente ale mişcării montaniste, sau anumite credinţe ale unor grupuri gnostice din secolele al II-lea şi al IV-lea.

Nu este corect să afirmăm, totuşi, că atunci când femeile au o poziţie importantă aceasta este neapărat corelată şi cu o înaltă apreciere a femininului (corelaţie infirmată

în cazul lui Tertullian și al montaniștilor). Probabil că femeile au continuat să exercite cea mai mare autoritate în grupurile de gnostici, în care aspectul divin al femininului era celebrat în modul cel mai coerent. Dar până și aici avem o serie de semne de întrebare: oare gnosticii apreciau femininul în sine, în mod uniform, sau credeau că femeile ar trebui să își transcendă feminitatea, fie pentru a ajunge ca bărbații, fie pentru a accede la o stare în care nu există diferențe între masculin și feminin? În orice caz, nu este clar în ce măsură au ajuns să fie manifeste aceste diverse percepții ale femininului în viața religioasă a acestor comunități sau dacă a existat vreo celebrare ritualistică a femininului divin sau a principiului feminin în sine.

Un lucru este clar însă: înainte de împăratul Constantin, creștinismul nu a fost o religie matriarhală, patriarhalizată numai după intervenția împăratului roman. Afirmațiile din *Codul lui Da Vinci* sunt nefondate, căci structura patriarhală triumfase aproape în toată creștinătatea cu mult înainte de secolul al IV-lea, iar împăratul Constantin însuși nu a avut nimic de-a face cu acest proces.

Epilog

Aș vrea să sfârșesc această carte în același fel în care am început-o, adică într-o notă personală. La începutul activității mele academice la Universitatea din Carolina de Nord, la Chapel Hill, în 1988, primul meu curs s-a numit „Iisus în mit, tradiție și istorie". S-a întâmplat ca semestrul să înceapă exact în perioada lansării în cinematografe a filmului lui Martin Scorsese *Ultima ispită a lui Iisus*. Am vrut să profit de acest moment și le-am cerut studenților să vadă filmul și să scrie un eseu critic despre el, pe baza a ceea ce învățaseră la ore. În statele din nord-estul Americii — de unde eram eu și unde predasem, la Universitatea Rutgers din New Jersey — acest tip de temă nu ar fi fost o problemă. Dar trebuia să mă trezesc la realitate: acum predam în sud, în inima comunității care știa bine Biblia. Cerința mea a cauzat o mică revoltă a studenților care au protestat, nefiind de acord cu o asemenea temă. Câțiva studenți din familii conservatoare din punct de vedere religios erau de părere că ar fi un sacrilegiu să vadă filmul. Prin urmare, au refuzat să îl vizioneze și au spus că preferă să schimbe cursul.

Pe vremea aceea îmi venea greu să cred așa ceva. Acești tineri adulți ar fi trebuit să își dea seama că nu poți critica un film fără să îl vezi, la fel cum nu poți critica o carte fără să o citești sau un curs fără să îl frecventezi. Pentru că își formaseră o opinie foarte critică despre film, au refuzat

să-l vadă. Am sfârșit prin a anula tema (gândindu-mă că a le cere să facă ceva care se opunea convingerilor lor religioase era probabil o încălcare a vreunui drept constituțional) și, în schimb, am transformat-o într-o activitate voluntară: studenții puteau veni cu mine să vadă filmul dacă voiau, iar după aceea puteam să discutăm despre el în vreme ce mâncam pizza.

Filmul nu mi-a plăcut prea mult când l-am văzut prima dată (de atunci, mi-a plăcut tot mai mult de fiecare dată când l-am revăzut). Multora dintre studenții mei nu le-a plăcut. Pentru ei, problema era relația sexuală dintre Iisus și Maria Magdalena (interpretați de William Defoe și, respectiv, de Barbara Hershey; eu încă cred că Magdalena pe care a interpretat-o ea este cea mai bună care există în vreun film), care mersese prea departe, după părerea lor. Pe mine acest lucru nu m-a deranjat prea mult — nu pentru că aș crede că Iisus și Maria Magdalena au făcut sex. Ci pentru că era parte din ficțiunea filmului și, în acest sens, totul mi se părea justificat. Ceea ce m-a deranjat a fost portretizarea lui Iisus ca fiind cineva care nu se putea hotărî cine era, uneori gândindu-se că era Mesia, altă dată că era Fiul lui Dumnezeu și așa mai departe. Mi s-a părut că acesta era un fel ieftin de a spune că Scorsese (sau Kazantzakis, care a scris romanul) nu putea decide cine era Iisus și, astfel, de a pune propriile lui nesiguranțe pe umerii personajului. Cred că m-a deranjat să-mi imaginez că oamenii care vedeau filmul ar putea decide că Iisus chiar fusese astfel — un personaj nestatornic — iar eu îl vedeam într-un fel diametral opus, ca pe cineva care știa foarte bine cine era, chiar de la început.

Atunci mi-am adus aminte de reacția pe care mi-a provocat-o filmul lui Monty Python, *Viața Lui Brian*, când a apărut prima dată. Am crezut că unele părți erau foarte amuzante — deși trebuie să recunosc că m-am simțit foarte

vinovat la sfârșit, când am râs la scena crucificării în care, atârnând pe crucile lor, toți încep să cânte cântecul „Privește întotdeauna partea bună a lucrurilor". Dar și mai tare m-a tulburat descrierea Palestinei secolului I, plină ochi de evrei apocaliptici nebuni, care preziceau diverse scenarii ale sfârșitului lumii. Îmi amintesc că m-am gândit că oamenii care au văzut acest film ar putea crede că astfel se și întâmplase și, din nou, înțelegerea „istorică" a lui Iisus putea fi influențată de film.

Preupun că acum sunt mai bătrân și mai înțelept, pentru că acum îmi plac *Ultima ispită a lui Iisus* și *Viața lui Brian*, aproape fără rezerve și uneori le văd cu studenții (dintr-un motiv sau altul, acum sunt mai puține proteste). Dar, acum câteva luni, am fost șocat din nou, din același motiv, de filmul lui Mel Gibson, *Patimile lui Christos*. Mesajul fundamental atribuit lui Iisus mi s-a părut o insultă. În acest caz, a fost ceva de genul: „Cu cât mai multă suferință, cu atât mai mare câștigul": omenirea are multe păcate de ispășit, așa că Iisus le încasează pe toate și este bătut până la sânge în fața ochilor noștri. Și de ce? Pentru că asta a trebuit să facă. Suferința lui este spre câștigul nostru. Această interpretare mi se pare că intră în conflict cu felul în care Evanghelia descrie ultimele ore al lui Iisus și nu mă pot abține să nu găsesc mesajul puțin respingător. Totuși, presupun că mi-aș putea schimba părerea și despre acest film.

Mi-am dat seama în fiecare din aceste cazuri că, din diverse motive, îmi fac griji că oamenii ar putea rămâne cu o impresie greșită despre trecut, din cauza unei portretizări cinematografice. Poate că aceasta este una dintre ciudățeniile mele ca istoric. Dar realitatea este că filmele istorice constituie una dintre modalitățile fundamentale prin care oamenii își formează imagini despre trecut. Trebuie să mărturisesc că, în ciuda faptului că domeniul meu

de expertiză este reprezentat de evenimentele din perioada timpurie a Imperiului Roman, mi-a plăcut foarte mult filmul BBC *Eu, Claudius* (și chiar am învățat unele lucruri din el). Am învățat câteva lucruri despre republica romană din vremea lui Marius, Sulla și Iulius Caesar și din romanele scrise de Colleen McCullogh (*Primul Bărbat din Roma* etc.). Deși sunt istoric de profesie, chiar și viziunea mea asupra trecutului este influențată de filmele pe care le văd și de cărțile pe care le citesc. Acest lucru se întâmplă într-o măsură și mai mare oamenilor care au alte profesii, care vin în contact cu evenimentele lumii antice numai ocazional și, de obicei, nu prin lucrările istoricilor sau învățaților Antichității, ci prin cărți și film.

Uneori trebuie să îmi amintesc mie însumi că noi, istoricii, suntem o speță ciudată. Învățăm câteva limbi moarte (cazul meu este tipic: greacă, latină, ebraică, siriană, coptă); studiem detaliile complexe ale unor texte ca acelea ale Noului Testament sau ca lucrările părinților Bisericii; petrecem ore nesfârșite citind teze ale unor alți istorici, despre aceste documente. Evident, majoritatea oamenilor sunt altfel. În cel mai bun caz, interesul oamenilor pentru lumea Antichității este moderat și destul de greu de stârnit, cu excepția cazului în care apare un film șocant sau un roman captivant.

Mai mult decât orice altă carte recentă, *Codul lui Da Vinci* a generat o astfel de reacție. Povestirea în sine are ritm, este complexă, captivantă n-o poți lăsa din mână. Iar momentele istorice în care este discutat trecutul — în special Antichitatea creștină — sunt integrate atât de bine în ficțiune, încât pare să nu fie nevoie de nici un efort pentru a aduna informații despre Iisus, Maria Magdalena, împăratul Constantin, formarea Bibliei creștine și bibliile necanonice. Ce mod minunat de a învăța istorie — fără absolut nici un efort.

Problema este că oamenii care citesc o asemenea carte nu dispun de mijloacele necesare pentru a separa faptele istorice de ficțiunea literară. Autorul însuși nu vă ajută deloc spunându-vă că afirmațiile istorice sunt la fel de fictive ca și personajele sau intriga romanului. De altfel, în multe cazuri, nici el nu știe. Dan Brown este romancier, nu expert în istorie.

Și astfel, pentru a reveni la punctul din care am plecat, acesta este motivul pentru care am dorit să scriu această carte. Nu numai pentru a corecta greșelile sau pentru a-i da o notă lui Dan Brown pentru lucrarea lui. Și nu pentru că îmi era teamă că oamenii religioși ar putea trece printr-o criză a credinței lor, dacă cineva nu ar corecta greșelile. Și, în mod cert, nu pentru a pedepsi cartea ca lucrare de ficțiune. Chiar îmi place ca lucrare de ficțiune și am recomandat-o prietenilor mei (așa cum au făcut alte opt milioane de persoane).

Obiectivul meu a fost de fapt întru câtva mai modest. *Codul lui Da Vinci* a reușit foarte bine acolo unde istoricii de profesie au eșuat: a trezit interesul oamenilor pentru un număr de întrebări legate de istoria creștinismului timpuriu. Acestea sunt lucruri care mă interesează și pe mine. Și, vorbind despre *Codul lui Da Vinci*, am găsit ocazia să vorbesc despre aceste lucruri. Unul dintre motivele pentru care mă pasionează aceste lucruri este faptul că, ei bine, sunt interesante. Unii oameni au nevoie de un *Cod al lui Da Vinci* pentru a vedea ce poate fi interesant în trecut, nu din perspectiva profesorilor plicticoși care citesc limbi moarte și fac o meserie din aceasta, ci din cea a oamenilor care ar putea considera că este interesant să știe ceva despre cum am ajuns să avem cărțile numite Noul Testament.

Dacă Dan Brown ar fi folosit informații corecte, atunci eu nu aș fi avut nici un motiv să scriu această carte. Dar

nu a procedat așa. Unii oameni cred că el poate fi (și ar trebui să fie) învinuit pentru greșelile istorice: nu ar fi fost nevoie de multă cercetare (poate doar câteva ore) pentru a afla că Manuscrisele de la Marea Moartă nu conțin documente creștine sau că Evanghelia după Filip nu este în aramaică, și că nu există mii de documente din vremea lui Iisus despre activitățile acestuia. Pe de altă parte, trebuie să subliniez din nou că Dan Brown a scris un roman de *ficțiune*. Chiar dacă el pretinde că „descrierile... de documente... sunt exacte", de fapt, ele nu sunt deloc astfel. Și aceasta este tot ficțiune. Într-un fel, a sublinia acest lucru poate face cartea și mai captivantă în calitatea ei creativă, imaginativă și (ar putea crede unii) mai puțin datoare adevărului istoriei, așa cum a fost ea. Dar se pot deschide astfel și uși pentru oamenii interesați de cunoașterea trecutului, nu pe baza relatărilor fictive despre căutarea Graalului, ci pe baza relatărilor istorice.

Pentru unii dintre noi, consemnările istorice contează, poate pentru că, într-un fel, istoria este o poveste bună ca oricare alta. Este o povestire pe care o povestim și o repovestim, cu intrigi și subintrigi, din care simțim cumva că facem parte. Trecutul este o poveste în care noi înșine putem trăi, una care influențează viețile noastre în prezent. Este o povestire adevărată care contribuie la simțul nostru despre noi înșine și despre locul nostru în lume. Și, din acest motiv, dacă nu din altul, este important să știm adevărul despre ce s-a întâmplat în trecut. După cum știm, aceasta este și viziunea asupra istoriei pe care o împărtășesc personajele din *Codul lui Da Vinci*. Cu atât mai mult, avem toate motivele să cercetăm dacă versiunea lor asupra trecutului este exactă din punct de vedere istoric sau nu, dacă afirmațiile de natură istorică sunt adevărate sau stau sub semnul ficțiunii.

Note

Capitolul întâi

1. Pentru mai multe informații despre persecutarea creștinilor, vezi Bart D. Ehrman, *After the New Testament: A Reader in Early Christianity* (New York: Oxford University Press, 1999), capitolul 3; și Bart D. Ehrman și Andrew Jacobs, *Christianity in Late Antiquity 300-450 C.E.: A Reader* (New York; Oxford University Press, 2004), cap. 2.
2. Evreii nu au venerat zei păgâni, desigur, dar evreii erau tratați drept o excepție acceptabilă, pentru că aveau o formă de cult foarte veche și venerabilă și nu se amestecau în celebrarea altor zei.
3. Pentru această relatare, vezi Ehrman și Jacobs, *Christianity in Late Antiquity*, pp. 30-43.
4. James Carroll, *Constantine's Sword: The Church and the Jews* (Boston: Houghton Miflin, 2001), p. 171.
5. Poate că Marcu însuși nu gândea că, în calitate de „Fiu al lui Dumnezeu", Iisus era divin. Dar în mod sigur așa a fost *înțeles* Marcu în secolele care au urmat. Vezi Bart D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ediția a treia (New York; Oxford University Press, 2004), pp. 69-70.
6. Vezi Ehrman și Jacobs, *Christianity in Late Antiquity*, pp. 155-166.
7. Vezi Ehrman și Jacobs, *Christianity in Late Antiquity*, pp. 251-255.

Capitolul doi

1. Pentru Leigh Teabing, desigur, Maria Magdalena este „Graalul", iar documentele din Biblioteca de la Nag Hammadi chiar vorbesc despre ea. Dar nu vorbesc niciodată despre ea ca fiind aceea care conține sămânța lui Iisus. Și ea nu este niciodată menționată în Manuscrisele de la Marea Moartă.
2. Pentru informații pe scurt despre Manuscrisele de la Marea Moartă, vezi Joseph A. Fitzmyer, *Responses to 101 Questions on the Dead Sea Scrolls* (New York: Paulist Press, 1982). Cel mai recent studiu serios este acela al lui James Vanderkam, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls: Their Significance for Understanding the Bible, Judaism, Jesus, and Christianity* (San Francisco, HarperSanFrancisco, 2002). În privința întrebărilor arheologice, vezi Jodi Magness, *The Archaeology of Qumran and the Dead Sea Scrolls* (Grand Rapids: Eerdmans, 2002).
3. Unii experți au spus că există fragmente ale documentelor Noului Testament printre documentele descoperite în Peștera 7, dar ei nu au reușit să îi convingă pe majoritatea specialiștilor. Vezi *101 Questions*, pp. 16, 104-110.
4. Am preluat această relatare cu modificări editoriale minore din cartea mea *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew* (New York: Oxford University Press, 2004), pp. 52-55. Pentru detalii, îi sunt îndatorat lui James A. Robinson, „Introduction", *The Nag Hammadi Library in English*, ed. a patra (Leiden: Brill, 1966).
5. Această informație — despre schelet — nu poate fi găsită în general în relatările publicate; informația provine dintr-o conversație particulară pe care am avut-o la Scriptorium Conference, Hereford, Anglia, cu Bastiaan van Elderen (mai 1998), șeful echipei arheologice responsabile mai târziu cu explorarea sitului de lângă Nag Hammadi.
6. Vezi relatarea în Robinson, „Introduction", *Nag Hammadi Library in English*. Dintre multele studii asupra acestor scrieri, probabil că cea mai populară și mai influentă a fost Elaine Pagels, *The Gnostic Gospels* (New York: Random House, 1979).

7. Pentru o traducere a scrisorii, vezi Bart D. Ehrman și Andrew S. Jacobs, *Christianity in Late Antiquity 300-450 C.E.: A Reader* (New York: Oxford University Press, 2004), pp. 422-427.

Capitolul trei

1. Vezi, de exemplu, colecția din cartea mea *Lost Scriptures: Books That Did Not Make It into the New Testament* (New York: Oxford University Press, 2004).
2. O mare parte din discuția de aici este preluată din cartea mea *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew* (New York: Oxford University Press, 2004), pp. 204-205.
3. Cea mai mare parte a textului provine din *Lost Christianities*, pp. 18-20.
4. Am preluat cea mai mare parte din discuția următoare din *Lost Christianities*, pp. 185-187.
5. Traducerile din Apocalipsa coptică după Petru îi aparțin lui Birger Pearson, în *Nag Hammadi Codex VII*, ed. Birger Pearson (Leiden: Brill, 1996).
6. Am preluat cea mai mare parte din această discuție din *Lost Christianities*, pp. 55-64.
7. Folosesc traducerea lui Thomas Lambdin, din *The Nag Hammadi Library in English*, ed. a patra rev., ed. James A. Robinson (Leiden: Brill, 1996).
8. Vezi Bart D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ed. a treia (New York: Oxford University Press, 2003), cap. 24.
9. Comparați cu spusele filozofului evreu din secolul I Philo: „Căci progresul nu înseamnă nimic altceva decât renunțarea la genul feminin prin schimbare în masculin, pentru că genul feminin este material, pasiv, corporal și cu simțuri ascuțite, în timp ce genul masculin este activ, rațional și mai aproape de minte și gând" (Întrebări din Exod, 1.8). Vezi mai departe Dale B. Martin, *The Corinthian Body* (New Haven: Yale University Press, 1995), p. 33.

Capitolul patru

1. Unii evrei, inclusiv Iisus, acceptau drept sacre și alte cărți — de exemplu scrierile profeților și Psalmii.
2. Pentru o discuție mai completă asupra formării canonului creștin al Noului Testament, vezi Bart D. Ehrman: *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*, (New York: Oxford University Press, 2004), cap. 11.
3. Vezi în special Predica de pe Munte, Matei 5-7.
4. Vezi discuția din Bart D. Ehrman, Noul Testament: *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ed. a treia (New York: Oxford University Press, 2004), cap. 23.
5. Pentru o discuție completă asupra acestor dispute, vezi cartea mea *Lost Christianities*, cap. 11.
6. Pentru o discuție completă despre Marcion și viziunile lui, vezi *Lost Christianities*, cap. 5.
7. Irinaeus, *Against Heresies*, 3.11.7.
8. Am preluat o parte din următoarea discuție din *Lost Christianities*, pp. 240-244.
9. Traducere de Bruce M. Metzger, *The Canon of the New Testament: Its Origin, Development, and Significance* (Oxford: Clarendon Press, 1987), p. 305.
10. Eusebius face o confuzie faimoasă, căci el desparte categoriile de (potențiale) cărți sacre în această discuție. Vezi Metzger, *Canon*, pp. 201-207.
11. Eusebius, *Life of Constantine*, 4.36. Vezi Bruce M. Metzger și Bart D. Ehrman, *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*, ed. a patra (New York: Oxford University Press, 2004).

Capitolul cinci

1. Pentru o discuție completă despre aceasta, și despre toate celelate surse necanonice ale noastre, vezi Bart D. Ehrman, *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium* (New York: Oxford University Press, 1999), cap. 4.

2. Ofer o discuție completă în lucrarea menționată la nota anterioară.
3. William V. Harris, *Ancient Literacy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989).
4. Pentru educația evreilor în secolul I, vezi Catherine Hezser, *Jewish Literacy in Roman Palestine* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2001).
5. Pentru o discuție completă, vezi Ehrman, *Jesus: Apocalyptic Prophet*, cap. 3.
6. Născut dintr-o femeie (Gal 4:4), a avut doisprezece discipoli (Cor. I 15, 5) și câțiva frați (Cor. I 9, 5), dintre care pe unul îl chema Iacob (Gal. 1, 19), a predicat evreilor (Rom. 15, 8), a instituit Cina cea de Taină (Cor. I 11, 22-24), a fost predat autorităților (Cor. I 11, 22) și crucificat (Cor. I 2, 2).
7. Aceasta este adevărat și despre Ioan 21, 24, unde autorul se referă la un martor ocular, „acela care este martor la aceste lucruri", dar vorbește despre el ca despre altcineva, mai curând decât despre el însuși. Observați ce spune mai departe: „Știm că mărturia lui este adevărată." Nu pretinde că el însuși a fost martorul ocular, ci că este un autor care relatează spusele martorului ocular.
8. Pentru mai multe informații despre aceste surse și dovezi ale existenței lor, vezi Bart D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ed. a treia (New York: Oxford University Press, 2004), cap. 6.
9. Vezi Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction*, cap. 10.
10. Vezi Ehrman, *Jesus: Apocalyptic Prophet*, cap. 2.

Capitolul șase

1. Pentru o explicație și o justificare a acestor criterii, vezi Bart D. Ehrman, *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium* (New York: Oxford University Press, 1999), cap. 6.
2. Pentru o analiză mai profundă, vezi Ehrman, *Jesus: Apocalyptic Prophet*, cap. 8-11.

3. Toate aceste afirmații au fost făcute de experți și non-experți care au studiat personajul istoric Iisus. Vezi cartea mea *Jesus: Apocalyptic Prophet,* pp. 21-22.

Capitolul șapte

1. Michael Baigent, Richard Leigh și Henry Lincoln, *Holy Blood, Holy Graal* (New York: Delta, 1982).
2. Din sutele de experți în materie de Nou Testament pe care îi cunosc personal — oameni care au studiat aceste texte în mod profesionist și care sunt instruiți în limbile antice necesare pentru studiu — nu există nici măcar unul singur, după părerea mea, care să considere afirmațiile din carte drept credibile din punct de vedere istoric.
3. Există foarte multă literatură despre femei din creștinismul timpuriu și din perioadele apropiate. Una dintre cele mai accesibile cărți este Ross Kraemer, *Her Share of the Blessings: Women's Religions Among Pagans, Jews, and Christians in the Greco-Roman World* (New York: Oxford University Press, 1992). Vezi și eseurile din Ross Kraemer și Mary Rose d'Angelo, *Women and Christian Origins* (New York: Oxford University Press, 1999).
4. Am preluat cea mai mare parte din materialul folosit aici din lucrarea mea despre Noul Testament: *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ed. a treia (New York: Oxford University Press, 2004), cap. 24.
5. Cea mai documentată și mai influentă abordare este aceea a lui Elizabeth Schüssler Fiorenza, *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins* (New York: Crossroad, 1983).
6. Cea mai remarcabilă sursă, cartea lui William E. Philipps, *Was Jesus Married: The Distortion of Sexuality in the Christian Tradition* (Lanham, MD: University Press of America, 1986).
7. Vezi articolul despre esenieni de John Collins, în *Anchor Bible Dictionary*, ed. David Noel Freedman (New York: Doubleday, 1992), vol. 2, pp. 619-626.

Capitolul opt

1. Cea mai mare parte din discuția care urmează a fost preluată din cartea mea *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ed. a treia (New York: Oxford University Press, 2004), cap. 24.
2. Pentru o discuție mai completă, vezi Bart D. Ehrman, *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew* (New York: Oxford University Press, 2003), cap. 2. O traducere recentă a povestirilor poate fi găsită în Bart D. Ehrman, *Lost Scriptures: Books That Did Not Make It into the New Testament* (New York: Oxford University Press, 2003), pp. 113-121.
3. Pentru dovezi, vezi Bart D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, ed. a treia (New York: Oxford University Press, 2003), cap. 23.
4. Unii cititori vor observa că versetele din Timotei I sunt foarte asemănătoare cu acelea găsite într-o scrisoare care aproape sigur îi aparține lui Pavel, Corinteni I. Există totuși motive să credem că nu Pavel a scris de fapt Cor. I 14, 34-35 și că aceste versete au fost adăugate la scrisoarea lui de mai târziu, de un scrib care cunoștea Tim. I 2, 11-15. Vezi Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction*, p. 402.
5. Pentru o discuție mai completă, vezi Bart D. Ehrman, *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium* (New York: Oxford University Press, 1999), pp. 16-17 și bibliografia citată acolo.
6. Traducerea lui S. Thelwall, în *Ante-Nicene Christian Library*, ediția Alexander Roberts și James Donaldson, vol. II, (Edingurgh, T.R.T. Clark, 1869), pp. 304-305.
7. Un studiu standard despre gândirea gnostică și sursele sale îl constituie *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*, de Kurt Rudolph, ed. R.M. Wilson (San Francisco: Harper and Row, 1984); pentru o discuție mai scurtă, vezi Ehrman, *Lost Christianities*, cap. 6.

8. Pentru ceea ce urmează, am preluat din comentariile mele din *Lost Scriptures*, p. 35.
9. În traducere, vezi George MacRae și R.McL. Wilson, în *The Nag Hammadi Library in English*, ed. James A. Robinson, pp. 524-527.
10. Am folosit aici comentariile mele din *Lost Scriptures*, p. 38.
11. În traducere, vezi Wesley W. Isenberg, în *Nag Hammadi Library in English*, ed. a patra revizuită de James A. Robinson, (Leiden, Brill, 1996), pp. 139-160.
12. Vezi o serie de opinii găsite în colecția de eseuri editată de Karen King, *Images of the Feminine in Gnosticism*, ed. a doua (Harrisburg, PA: Trinity Press International, 2000).
13. Vezi comentariul meu din *Lost Christianities*, pp. 198-201.
14. Vezi comentariul meu din *Lost Christianities*, pp. 198-201.

Indice

Adopţionişti, 43–45
Alexandrini, 112–113
Analfabetism, 133–134
Andrei (apostol), 82, 202
Andrei, Faptele lui, 116
Androgin, 207
Apocaliptism, 57–61; cărţi apocaliptice, 83; despre biserica timpurie, 198; iminenţa, 60; misiunea lui Iisus, 153–165
Apostolii lui Iisus: genul, 172; apariţia după crucificarea lui Iisus, 81–82, soţiile, 179; femeile incluse în, 193. Vezi şi apostolii (individual).
Arie, 45–47
Arsinous, 113
Aspecte legate de gen: în gnosticism, 211; în Evanghelia după Toma, 93–95; Philo din Alexandria despre, 221 n. 9; recunoaşterea diferenţelor de gen, 206. Vezi şi femei.
Atanasie: despre canon, 66, 119; despre divinitatea şi umanitatea lui Iisus, 46–47

Baigent, Michael, 167
Bărbaţii în misiunea lui Iisus, 171–172, 191–192
Barnabas (discipol), 191
Barnabas, epistola lui, 116
Beniamin, neamul (casa) lui, 168, 186
Biblioteca Nag Hammadi, 61–70; relatare despre moartea lui Iisus, 82; în carte, 52; descoperirea, 220 n. 5; Evanghelia după Filip, 203; în Maria Magdalena, 220 n. 1; evangheliile necanonice din, 75
Biserici din creştinismul timpuriu, 191–192
Botez, 35

Canonul Scripturii, influenţa lui Atanasie asupra, 66; cărţi neincluse în, 112–113 (vezi şi sursele necanonice); influenţa lui Constantin asupra, 48–49, 99–100, 107, 115, 117–118; criterii pentru includere, 114–115; din creştinismul timpuriu,

111–114; Scriptura cu patru Evanghelii, 112, 118–119; din secolul al IV-lea, 115; Evangheliile, 75, 109–111, 118–119, 137–138; motivație pentru, 43–44, 105–107; procesul canonizării, 100–105. Vezi și Evangheliile.
Căsătorie: presupusa căsătorie a lui Iisus cu Maria Magdalena, 74, 174, 179; Iisus despre, 181–182; Langdon despre celibat și, 180; Pavel despre, 183–184, 195–196; „căsătoria sacră" (vezi ritualul *hieros gamos*)
Catafrigieni, 113
Cinici, 175
Codex Sinaiticus, 118
Codex Vaticanus, 118
Coloseni, 112
Conciliul de la Nicea: probleme legate de canonizare, 119; convocarea de către Constantin, 28, 37–38, 47; despre divinitatea și umanitatea lui Iisus, 42–45, 47
Constantin, botez, 28–29, 35; convertire, 33–37; Conciliul de la Nicea, 28, 37–48; influența asupra canonului, 28, 48, 52, 99–100, 107, 115–118; influența asupra aspectelor feminine ale creștinismului, 28, 48, 190, 205, 206, 211; influența asupra înțelegerii lui Iisus, 28, 152; concepții greșite referitor la, 48; credințe religioase, 28–29, 33; rechiziționarea Bibliilor, 116–118; statutul cultural al femeilor sub, 197–198
Contradicții în surse, 19–22
Corinteni, epistolele, 112, 193, 225 n. 4
Cornelius, 191
Crucificare: descrisă în film, 214; femei prezente la, 174–175, 185, 191
Cunoaștere (gnosis), 68

Diavol, 56–58
Didymus Iuda Toma, 89
Dioclețian, 32–34, 36
Discipolii lui Iisus: genul, 172; apariția după crucificarea lui Iisus, 82, soțiile, 179; femeile incluse în, 193
Docetiști: despre divinitatea lui Iisus, 44; în gnosticism, 69; Marcion, 110; despre suferința lui Iisus, 80; percepută ca erezie, 45
Documentele puriste, 125
Documentul Q, 126; apocaliptismul lui, 154, 156, 158, 163; Fericirile din, 160; ca sursă veche despre Iisus, 149–150; Stăreția Sionului în posesia a, 125; ca sursă pentru evanghelii, 140

Doresse, Jean, 64–65
Dualism: în apocaliptism, 58–59, 61; în gnosticism, 67, 200
Duminica — zi de sărbătoare, 35
Dumnezeu: învățăturile lui Arie despre, 45–46; natura divină, 43–44; dualismul în apocaliptism, 58; relația lui Iisus cu, 39–41, 44–46; Judecata lui, 59–61; patripasianism („Tatăl suferă"), 45; politeism în creștinismul timpuriu, 106

Ebioniții, Evanghelia după, 179
Edictul din Milano, 35
Educația contemporanilor lui Iisus, 133
Efeseni, 112
Egipteni, Evanghelia după, 179
Epicurieni, 175
Epiphanius, 208–209
Epistola către romani, 113, 192–193
Esenieni: apocaliptism, 57, 60; celibat, 181–184; documentele de la Qumran, 56
Eusebius: despre procesul de canonizare, 107–108; despre Constantin, 33–34; influența asupra canonului, 115–116, 118
Eva, 199
Evanghelia după Maria, 201–203; despre divinitatea-umanitatea lui Iisus, 69; despre starea civilă a lui Iisus, 178; despre relația lui Iisus cu Maria Magdalena, 134, 185; despre starea civilă a Mariei Magdalena, 179–180; despre rolul Mariei Magdalena în biserica timpurie, 168, 186
Evanghelii gnostice (Pagels), 62
Evanghelii: procesul de canonizare, 109–111, 115–116; modificări ale relatărilor, 141–143; Constantin și, 28, 48, 50; date ale documentelor, 104, 147; Manuscrisele de la Marea Moartă și, 50, 60–61; discrepanțe între, 141–142; despre divinitatea și umanitatea lui Iisus, 39, 43; Scriptura cu patru Evanghelii, 110, 118–119; despre Maria Magdalena, 184–185; numărul de, 74–75; ca surse primare despre Iisus, 128–129, 136–137, 147; aspecte problematice în, 136–144; scrise în greacă, 134, 138. Vezi cărți specifice.

Faptele Apostolilor: autori, 191; canonizarea, 112, 115; despre bisericile de la începutul creștinismului, 191

Farisei, 57, 176
Femei: influenţa lui Constantin în creştinism, 28, 48, 190, 205–206; roluri culturale ale femeilor din secolul I, 171–173, 175; în creştinismul timpuriu, 191–210; în gnosticism, 200–207; în misiunea lui Iisus, 173–177, 191; viziunea lui Iisus asupra, 160–161, 207–208; viziunea lui Pavel asupra, 192–193, 207; rolul reproductiv, 197; sărbătoriri rituale ale femininului, 207–208; statutul lor, 175, 177, 199–200; Tertullian despre, 199
Fibioniţi, 209
Ficţiune, *Codul lui Da Vinci* ca, 10–11, 19, 216–218
Filimon, 112
Filip (discipolul), 65, 191
Filip, Evanghelia după, 203–206; despre aspectul divin-uman al lui Iisus, 69; despre starea civilă a lui Iisus, 178–180; despre relaţia lui Iisus cu Maria Magdalena, 135, 180, 184; despre Maria Magdalena, 168–169
Filipeni, Epistola către: canonizarea, 112; despre aspectul divin al lui Iisus, 39–40; Pavel le vorbeşte femeilor, 193
Fraţii lui Iisus, 179
Galateni: canonizarea, 112; viziunea asupra femeilor în biserica timpurie, 194, 198
Gnosis, 93
Gnosticism, 67–70; încercări de a contracara, 110, 113; celebrarea femininului, 208, 211; Apocalipsa Coptă după Petru, 83–86; Evanghelia după Toma, 76–78; Evangheliile, 67, 168; influenţa asupra scrierilor, 152; Pavel şi, 207; scripturile folosite de, 111, femei în, 200–206, 211
Gregorie cel Mare, 186

Harris, William, 133
Hermas, 113–114
Holy Blood, Holy Grail, (Baigent, Leigh&Lincoln), 167, 184, 188

Iacob (cartea), 113, 116, 191
Iacob (fratele lui Iisus), 132
Ignatius din Antiohia, 41
Iisus: viziunea adopţioniştilor, 43–45; ungerea lui, 187; apocaliptism, 60–61, 153–164, 176–177, 181–182; învăţăturile lui Arie despre, 46–47; influenţa lui Constantin asupra descrierii, 28, 152; relatări contemporane despre viaţa, 125, 129–130,

136–137; moartea, 79–82, 84–86, 106–107, 174, 215; descriere divin-muritor 28, 38–48, 68–69, 75, 82, 86–87, 106, 157; viziunea docetiştilor despre, 44–45; despre gen, 207–208; viziunea gnostică, 62, 68, 89–93, 95–96; relaţia lui Dumnezeu cu, 39–41, 44–46; statutul marital, 177–184; despre căsătorie şi sex în lumea care va veni, 182–183; relaţia Mariei Magdalena cu, 124, 135, 146–147, 165, 167–188, 201, 204–205; profeţiile lui, 153; ca dătător de cunoaştere (*gnosis*), 93; consemnare a misiunii lui, 126; Înviere, 79–82; statutul scriptural al învăţăturilor lui, 104–105; surse despre 123–144 (vezi şi surse istorice); viziunea asupra statutului femeilor, 160–161; femeile în misiunea lui, 173–177, 191; lipsa scrierilor lui, 129–130; tinereţea lui, 76–79
Iminenţa în apocaliptism, 60
Influenţe feminine: influenţa lui Constantin asupra, 28, 48, 190, 206, 211; în creştinismul timpuriu, 206–210. Vezi şi femei.
Ioan (discipol), 134
Ioan Botezătorul, 57
Ioan, Apocalipsa după, 113, 116
Ioan, Epistolele după, 113, 115–116
Ioan, Evanghelia după: autori, 137–138, 223 n. 7; canonizare, 111–115, 118; discrepanţe faţă de alte evanghelii, 140–141, 143, despre divinitatea lui Iisus, 40–42; despre starea civilă a lui Iisus, 179; ca sursă primară, 128–129, 149; surse pentru, 138–139; despre femei în misiunea lui Iisus, 174–175
Ioan, Faptele după, 116
Iosif (tatăl lui Iisus), 179
Iosif din Arimateea, 169
Ipoteze asupra Bibliei, 19–23, 147–153, 165
Irinaeus, 109–111
Isaia, 55
Israel, 53
Iuda, Epistola lui, 113, 116
Iudaism: anti-iudaism, 80–81; apocaliptism, 57–61; descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă, 53–54; surse evreieşti despre Iisus, 131–132; persecuţia creştinilor, 31; Scripturi, 102
Iudei, Evanghelia după, 113, 116
Iustin Martirul, 109, 110

Învierea: morților, 61; a lui Iisus, 81, 175, 185–186, 191

Judecata, timpul, 59

L (sursa specială a lui Luca), 140, apocaliptismul lui, 155–156, despre femei în misiunea lui Iisus, 173
Langdon, Robert (personaj): despre ritualul *hieros gamos*, 189–190; despre starea civilă a lui Iisus, 146, 178; despre căsătorie și celibat, 180
Laodiceeni, 112–113
Leigh Teabing (personaj): despre canon, 123–125, despre Constantin, 27–30, 33, 35–36, 47–49, 128–129; despre Conciliul de la Nicea, 38; despre Manuscrisele de la Marea Moartă și despre Biblioteca Nag Hammadi, 52, 61, 70; despre distrugerea surselor, 128–129; despre divinitatea și omenescul lui Iisus, 39, 42, 47, 82, 145–147, 153; despre feminitate în creștinismul timpuriu, 189–190; despre ritualul *hieros gamos*, 190, despre statutul civil al lui Iisus, 178; despre Maria Magdalena, 145–147, 168–170, despre alte evanghelii, 73–75, 96; despre război între creștini și păgâni, 32–33
Leigh, Richard, 167
Levi: în Evanghelia după Petru, 82; după Maria Magdalena, 201–202
Libertate religioasă, 35
Licinius, 34–35
Limba greacă, 134, 138
Limbile primilor creștini, 55, 134, 148
Lincoln, Henry, 167
Luca, Evanghelia după: apocaliptismul lui, 155–156, 158, 160, 164; autori, 137–138; Fericirile din, 162–163; canonizarea, 111–113, 118–119; discrepanțe prin comparație cu alte evanghelii, 142; despre starea civilă a lui Iisus, 178–179; L (sursa specială a lui Luca), 140, 155–156, 173; despre Maria Magdalena, 184–186; ca sursă primară, 139–140, 155, 173; despre femei în misiunea lui Iisus, 173–175
Lumea materială, 90–92

M (sursa specială a lui Matei), 140; apocaliptismul, 155–156, 158–159
Mântuire: Evanghelia după Toma despre, 89–90, 92, 95; moartea lui Iisus și,

106–107; viziunea Mariei Magdalena, 202–203, pentru femei, 95
Manuscrisele de la Marea Moartă, 52–61
Marcion, 110–113
Marcioniți, 113–114
Marcu, Evanghelia după: apocaliptismul lui, 155, 158–160, 163; autori, 137–138; canonizarea, 111–112, 117–118; discrepanțe față de alte evanghelii, 142–143; despre divinitatea lui Iisus, 39–40, 42; despre ungerea lui Iisus, 187; despre starea civilă a lui Iisus, 178–179, despre Maria Magdalena, 184–185; parabola cu sămânța de muștar, 182; ca sursă, 128–129, 139, 149; despre femei în misiunea lui Iisus 173–175
Maria (mama lui Iisus), 174, 179, 204
Maria din Betania, 174–175, 180, 185
Maria Magdalena; ca „tovarășă" a lui Iisus, 168–171, 205; posedarea demonică, 186–187; vezi Evanghelia după Maria; în Evanghelia după Filip, 204; apărată de Iisus, 94, căsătoria lui Iisus, 74, 174, 179; în misiunea lui Iisus, 191; relația lui Iisus cu, 124, 135, 146–147, 164, 167–188, 201, 204–205; numele „Magdalena", Maria Magdalena, 179–180, 185; sarcină, 18, 146–147; prostituție, 186–187; atestări, 125; rolul în biserica timpurie, 168, 186; la mormântul lui Iisus, 81–82
Masculinul în creștinismul timpuriu, 28, 48, 197–198, 205, 210–211
Matei, Evanghelia după: apocaliptismul, 155–156, 160, 163; autori, 137–138; canonizare, 111, 118; discrepanțe față de alte evanghelii, 142–143; despre autoritatea lui Iisus, 104; despre starea civilă a lui Iisus, 178; despre starea civilă a Mariei Magdalena, 185; M (sursa specială a lui Matei), 138, 154, 158; ca sursă primară, 128–129; Predica de pe Munte, 161–162; surse pentru, 137–138, 155, 158; despre femei în misiunea lui Iisus, 174–175
Matias, Evanghelia după, 116
Matriarhat, 211
Maxentius, 34
Maximian, 32, 34
Maximilla, 199

Miltiades, 113
Moarte: apocaliptişti despre, 58; Evanghelia lui Toma despre, 89–90

Nazarineni, Evanghelia după, 179
Neveu, Sophie (personaj), 16–17
Noul Testament. Vezi Canonul Scripturii

Ortodoxia scripturilor, 109

Păgânism: la Constantin, 33–34; surse păgâne despre Iisus, 130–131; persecuţia creştinilor, 31–32, 35; credinţe religioase, 29–30
Patimile lui Hristos (film), 14, 215
Patriarhal, în creştinismul timpuriu, 28, 48, 197–198, 205, 210–211
Patripasianism (Tatăl care suferă), 45
Pavel (apostol): apocaliptismul lui, 183, 194; despre divinitatea-umanitatea lui Iisus, 39; despre aspecte legate de gen, 208; despre viaţa şi misiunea lui Iisus, 136; ca misionar, 192; citarea lui Iisus, 104–105; recunoaşterea diferenţelor de gen, 207; viziunea bisericii timpurii asupra femeilor, 192–195, 197; scrieri, 103–104, 114
Pavel, Epistolele lui: autori 196–197; canonizare, 112, 114, 116; despre starea civilă a lui Iisus, 178–179. Vezi şi surse specifice
Pavel, Faptele după, 116
Pentateuca, 102–103
Persecuţia creştinilor de către romani, 32
Persecuţia creştinilor, 32–33, 35
Persecuţie, Marea, 32
Pesimismul în apocaliptism, 59
Petronius, 81
Petru (apostolul): analfabetism, 133; Iisus îi apare, 81; despre Maria Magdalena, 94, 202; rolul în biserica timpurie, 191
Petru, Apocalipsa coptă după, 83–86
Petru, Apocalipsa după, 113, 116
Petru, Epistola lui: canonizare, 115–116; date de canonizare, 104–105; statut disputat, 115–116; interzicerea, 113
Petru, Evanghelia după, 79–83; discuţia despre Iisus, 134–135; despre discipolii femei ai lui Iisus, 174; despre starea civilă a lui Iisus, 178–179; despre

Maria Magdalena, 185; interzicerea, 107–109, 114, 116
Philo din Alexandria; discuție despre Iisus, 132; despre esenieni, 181, despre gen, 221 n. 9
Pilat, din Pont; condamnarea lui Iisus, 79–81; în surse istorice, 131–132
Plinius, 131, 181
Politeism: în creștinismul timpuriu, 106, 200; în comunitățile păgâne, 30
Predica de pe munte, 161
Priscilla, 199
Proverbele lui Solomon, 113

Qumran, 51, 53–55

Războaie între creștini și păgâni, 29–33
Reabilitarea în apocaliptism, 59–60
Ritualul *hieros gamos* (căsătoria sacră): sacramentul camerei miresei și, 204–206, 208–210; în *Codul lui Da Vinci*, 189; dovada istorică, 200
Rugăciunea Tatăl Nostru, 140

Sacramente, 204
Sacramentul camerei miresei, 204, 208–210
Saduchei, 181
Sarah (fiica lui Iisus și a Mariei Magdalena), 169
Serapion, 107–109, 115
Sexualitate: sacramentul camerei miresei, 204, 208; celibat, 180–184; *hieros gamos* ritual, 189, 200, 204–206, 208–210; Pavel interzice, 195–196
Sfântul Graal, 16–17, 52
Solstițiul de iarnă, 35
Spirite în Evanghelia după Toma, 90–91
Stăreția Sionului: descendenți ai lui Iisus protejați de, 167; emfaza asupra femininului, 48–49, 189; în *Holy Blood, Holy Grail*, 167–168; despre sarcina Mariei Magdalena, 169; Documente puriste, 125
Surse de bază, 21, 127–129
Surse necanonice, 74–75; încetarea copierii și citirii, 16–17, 113; distrugerea, 22–23, 75, 100, 124–125; despre viața lui Iisus, 147, interzicerea, 48, 75. Vezi și surse necanonice specifice ca *Toma, Evanghelia Copilăriei după*

Tacitus, 131
Tertullian din Cartagina, 199, 211
Tesalonicieni, 112
Thecla, 195–198
Thecla, Faptele, 197

Timotei, epistolele lui: autoritatea cuvintelor lui Iisus, 104; autori, 197, 225 n. 4; canonizare, 112
Titus, 112, 197
Toma (apostolul), 41
Toma, Evanghelia după ~ despre Copilărie, 76–79, 134
Toma, Evanghelia după, 86–96; Fericirile, 161; despre gen, 207; despre Iisus, 134–135; interzicerea, 90; ca sursă, 149–150; despre femei în misiunea lui Iisus, 173
Tora, 102–103
„Tovarăș", folosire și traducere, 169–170, 204
Tradiții orale: schimbări, 141–143; evanghelii bazate pe, 134–135, 139; ca surse originale despre Iisus, 140–142
Trinitate, originile, 46

Ultima Ispită a lui Christos (Kazantzakis), 184, 214

Valentinus, 113
Vatican, 52, 125
Viața lui Brian (film), 214–215

Cuprins

Mulțumiri 7
Introducere 9

Partea întâi
Împăratul Constantin, Noul Testament și celelalte evanghelii **25**
Capitolul întâi
Rolul împăratului Constantin în creștinismul timpuriu **27**
Capitolul doi
Descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă și a Bibliotecii Nag Hammadi **51**
Capitolul trei
Celelalte evanghelii **73**
Capitolul patru
Împăratul Constantin și formarea canonului Noului Testament **99**

Partea a doua
Iisus și Maria Magdalena **121**
Capitolul cinci
Surse istorice referitoare la Iisus 123
Capitolul șase
Iisus — personajul istoric din sursele noastre 145

Capitolul şapte
Iisus, Maria Magdalena şi **căsătoria** **167**
Capitolul opt
Femininul în creştinismul timpuriu 189
Epilog 213
Note 219

Redactor
ALEXANDRA RUSU
Tehnoredactor
LUMINIȚA SIMIONESCU
Corector
IOANA CUCU
Apărut 2005
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Lucrare executată la S.P. „BUCUREȘTII NOI"

Popularitatea *Codului lui Da Vinci* a depășit deja limitele ficțiunii. Cartea a suscitat polemici nenumărate, din perspective mai mult sau mai puțin ortodoxe. *Adevăr și ficțiune în „Codul lui Da Vinci"* este companionul ideal al romanului, pentru că reușește cu succes să clarifice erorile de natură istorică din spatele misterului lui Dan Brown. Dar miza cărții lui Bart D. Ehrman — specialist în istoria bisericii timpurii — este mai mare. Fără o agendă teologică și scrisă într-un stil extrem de accesibil, cartea lui trasează o serie de diferențe juste între fapt istoric și ficțiune în *Codul lui Da Vinci* — însă acesta este doar pretextul. La capătul lecturii, cititorul își dă seama că a trecut primul prag de inițiere în misterele culturii biblice.

Care a fost rolul lui Constantin cel Mare în rescrierea Bibliei? Ce este documentul Q? A fost Iisus căsătorit cu Maria Magdalena și este posibil să aibă o linie de moștenitori? Ehrman răspunde acestor întrebări de pe poziția omului de știință, dar și a cititorului fascinat, fără să uite însă nici o clipă să dea literaturii ce e al literaturii.

ISBN 973-50-0995-1